

KALAALLIT NUNAANNI INNUTTAASUT PEQQISSUSAANNIK MISISSUISITSINEQ 2014

INUUNERMI ATUGASSARITITAASUT, INOORIAASEQ PEQQISSUSERLU

Inger Katrine Dahl-Petersen
Christina Viskum Lytken Larsen
Nina Odgaard Nielsen
Marit Eika Jørgensen
Peter Bjerregaard

SIF-p Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 28

**KALAALLIT NUNAANNI INNUTTAASUT
PEQQISSUSAANNIK MISISSUISITSINEQ 2014
INUUNERMI ATUGASSARITITAASUT, INOORIAASEQ
PEQQISSUSERLU**

Inger Katrine Dahl-Petersen
Christina Viskum Lytken Larsen
Nina Odgaard Nielsen
Marit Eika Jørgensen
Peter Bjerregaard

Aaqqissuisut: Inger Katrine Dahl-Petersen & Peter Bjerregaard

SIF-ip Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 28

Nalunaarusiap aqqa: Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014 – inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq peqqissuserlu

Aaqqissuisut: Inger Katrine Dahl-Petersen & Peter Bjerregaard

Piginnittussaataitaasq © Statens Institut for Folkesundhed, København 2016

Titartaganggorlugit takussutissianik- tabelit issuaanerillu ilanngullugit suminngaanneernerilu ersarissumik nalunaarlugit tigulaarineq- akuerineqarsinnaavoq.

Nutserisoq: Maybritt Lyng

Ilusilersuisoq: Susanne Brenaa Reimann

Ungalua: Stig Krøger Andersen

Saqqaliussamik assiliisoq: Peter Bjerregaard

Naqiterisoq: Rosendahls a/s

Naqitat amerlassusaat: 400

Naqitertitaq uunga saaffiginninnikkut pisiarineqarsinnaavoq qarasakiakulluunniit akeqanngitsumikaaneqarsinnaavoq:

Statens Institut for Folkesundhed

Øster Farimagsgade 5A, 2.

1353 København K

sif@si-folkesundhed.dk

www.si-folkesundhed.dk

ISBN: 978-87-7899-312-0

Qarasaasiakkut ISBN: 978-87-7899-313-7

ISSN: 1601-7765

Akia: 100 kr.

Siulequt

1993-imi, 1999-imi, 2005-imi 2014-imilu Kalaallit Nunaanni innuttaasut inersimasut peqqissusaat napparsimalersartullu pillugit nuna tamakkerlugu misissuisitsisoqarpoq. Nalunaarusiami matumani 2014-imi misissuisitsinerup kingulliup inernerit nassuiarneqarput. Misissuisitsineq Inuuneritta II-mi anguniagassatut siunniussanut sanilliullugu innuttaasut peqqissusaannik killiffimmik takutitsisuuvoq, 1993-imilu misissuisitsinerit suillersaanniit peqqissuseq napparsimalersartullu-ajornanngippat malittarineqarlutik. Misissuisitsinermit 18-ileereersimasut 2.102 peqataapput, inernerilu apersuinikkut, apeqqutinik akiuilluni immersuisitsinikkut, peqqissutsimik misissuineritigut aaviinikkullu paasissutissanit pissarsiarineqarput aaviinerillu Dancea-mit Miljøstyrelsen-millu tapersorsorneqarput.

Nalunaarusiami innuttaasut peqqissusaat ataatsimut isigalugu qitiutinneqarpoq taamatullu timikkut tarnikkullu peqqissuseq, inooriaaseq, peroriartornermi atugassarititaasut inuiaqatigiinnilu pissutsinik peqqissutsimut sunniuteqartunik nutaanik paasissutissiilluni. Peqqissutsikkut inuttut atugarisatigut assigiinngissutsit nalunaarusiaq tamakkerlugu sammineqarput.

Nalunaarusiaq Kalaallit Nunaanni politikerinut, allaffissornikkut aqutsisunut, peqqinnissaqarfimmi sulisunut, ilinniartitsisunut, tusagassiortunut allanullu Kalaallit Nunaanni peqqissutsimut, nappaataasartunut inuunermilu atugassarititaasunut soqutiginnittunut saaffiginnippoq.

Lone Nukaaraq Møller
Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmi Pisortaq
Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik
Naalakkersuisut

Nalunaarusiami misissuinerit inernerit, peqqissuunissaq anguniarlugu suliniuteqarnermi nappatsaaliuinermilu ilisimatusaqqinnermi misissueqqissaarnernilu, innuttaasut peqqinnerulernissaannut suleqataanissaq ataatsimut aallaavigalugu tullerriarinermit pilersaarusiornermilu, isumassarsiorfissatut atorineqarsinnaapput.

Inuppassuit peqataanerisigut misissuisitsisoqarsinnaanngorpoq: apersuisut, aaviisartut, paasissutissanik suliaqartartut, angallammi misissuutitut atorineqartumi Kisami innuttaasut najukkanilu attaviit. Illoqarfinni nunaqarfinnilu tikitani peqqinnissaqarfiup immikkoortui peqataasullu misissuisitsinermit piffissaminik atuisimasut, taamaaliornermikkullu Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaat pillugu ilisimasaqalernissamut suleqataasut, immikkut qutsavigaagut.

2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmit aningaasaliiffigineqarpoq. Misissuisitsineq Kalaallit Nunaanni Naalagaaffiup Innuttaasut Peqqissusaannik Ilisimatusarfiata/Statens Institut for Folkesundhed-ip Steno Diabetes Center-illu ataanni Peqqissutsimik Ilisimatusarfimmi professor Peter Bjerregaard siulersortigalugu ingerlanneqarpoq. Ingelise Olesen misissuineritni ataqatigiissaarisuuvoq.

Peter Bjerregaard
Professor
Kalaallit Nunaanni Peqqissutsimik Ilisimatusarfik
Statens Institut for Folkesundhed
Syddansk Universitet

Imarisai/ujarliutit

Eqikkaaneq.....	7	
INNUTTAASUT PEQQISSUSAAT, INUUNERITTA INNUTTAASULLU PEQQISSUSAANNIK MISISSUISITSINERIT		
Kapitali 1. Aallaqqaasiut	15	
INUUNERMI ATUGASSARITITAASUT PERORIARTORNERLU		
Kapitali 2. Inuunermi atugassarititaasut inuttullu atukkatigut inissisimaneq	27	
Kapitali 3. Peroriartornermi atugassarititaasut	33	
PISSUSILERSUUTIT PEQQISSUTSIMUT SUNNIUTILLIT		
Kapitali 4. Imigassaq, hashi ajornartorsiutitalimillu aningaasanoorneq.....	39	
Kapitali 5. Tupatorneq	47	
Kapitali 6. Timimik atuineq uninngaannarnerlu	53	
Kapitali 7. Nerisat.....	57	
PEQQINNEQ NAPPAATAASARTULLU		
Kapitali 8. Nappaatit peqqinnerlu.....	69	
Kapitali 9. Tarnikkut peqqinneq imminullu toqunniartuuneq	75	
Kapitali 10. Oqimaappallaarneq, sukkorneq, aap taqqanut naqitsinera aallu orsoqarnera	81	
PEQQINNISSAQARFIK		
Kapitali 11. Peqqinnissaqarfik.....	95	
INUTTUT ATUKKAT TUNNGAVIGALUGIT PEQQISSUTSIKKUT NALIGIINNGINNEQ		
Kapitali 12. Inuttut atukkat tunngaviullutik peqqissutsikkut naligiinnginneq	101	
Najoqqutarisat	111	
Ilanngussaq 1. Iliuuseqarfissat, anguniagassatut siunniussat innuttaasullu peqqissusaannik nakkutilliinermi uuttuutit		115
Ilanngussaq 2. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinernit saqqummiussat	117	
Ilanngussaq 3. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup pilersaarusionerqarnera misissueriaaserlu	125	

Eqikkaaneq

2014-imi Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq Kalaallit Nunaanni innuttaasununik inersimasunik misissuisitsineruvoq. Misissuisitsineri innuttaasut akornanni peqqissuseq, nappaataasartut piffissallu ingerlanerani 2014-imi misissuisitsinerup inernerinik-1993-imi, 1999-imi 2005-imilu misissuisitsinerit inernerinik assersuussinikkut, inuunermi atugassarititaasut, inooriaatsip peqqissutsillu killiffiannik ersersitsinissaq siunertat pingaarnersaraat. Innuttaasut akornanni timikkut tarnikkullu peqqissuseq nappaataasartullu-, innuttaasut katitigaanerat-, nunap immikkoortuini inuttullu atukkatigut assigiinngissutsit immikkut misissuiffiqineqarput. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut Inuuneritta II-mi (Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissuunissaat pillugu 2013-imiit 2019-imut suliniummi) immikkut iliuuseqarfissanut: nerisanut, tupatornermut, imigassamut timimillu atuinermut uuttuutitut ator neqarsinnaavoq. Misissuineq aamma ileqqutoqqaniit atugartuussutsimut ikaarsaarnerup peqqissutsimut sunniutaanik, ilaatigut nappaateqalersartut- uummatikkut taqqatigullu nappaatit, sukkorneq, nappaatillu anigugassaannigutsut allat immikkut qitiutillugit paasinnilluarsinnaanermut tapertaasinnaavoq, taamaalillunilu siunissami pitsaaliuinermut atatillugu iliuusissanut aallaaviusinnaavoq pingaarutilik. Misissuineq Canadami inuit akornanni misissuinerit assingusut inernerinik assersuussinissamut periarfissiivortaaq.

INNUTTAASUT PEQQISSUSAAT, INUUNERITTA INNUTTAASULLU PEQQISSUSAANNIK MISISSUISITSINERIT

Kapitali 1. Aallaqqaasiut

Kapitalimi siullermi Inuuneritta II, Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniut nassuiarneqarpoq, Kalaallit Nunaannilu nuna tamakkerlugu innuttaasunik 1993-imi, 1999-imi 2005-imilu misissuisitsinerinik pingasunik 2014-imilu misissuisitsinerinik ataatsimut takussutissiilluni. Inuuneritta II 2013-miit 2019-imut atuuppoq. Suliniummi iliuuseqarfissat annertuut sisamat qitiutinneqartut tassaapput: Imigassaq hashilu,

tupatorneq, timimik atuneq nerisallu. Meeqqat, inuusuttut ilaqutariillu immikkut saaffiqineqarput, taamatuttaaq inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq tamatigut sammeneqarpoq. Innuttaasut peqqissusaannik malittarinninnermi angusanik naliliinermut uuttuutitut atugassanik 43-nik inerisaasoqarpoq taakkunanngalu 19-it innuttaasut inersimasut akornanni peqqissutsimik misissuisitsinermeersuupput.

Kalaallit Nunaanni peqqissuseq (B93) 1993-imiit 1994-imut ingerlanneqarpoq, aallaqqaammullu apersuinikkut peqataasut ilaasa untrillit arlalialunnguit misissortinnerannik aaversinnerannillu ilallugit misissuinerulluni. 1999-imiit 2001-imut innuttaasunik misissuisitsineq (B99) kitaani ingerlanneqarpoq; misissuineri tamatumani nappaataasut annertuumik qitiutinneqarput. Inuit Health in Transition (B2005) 2005-imiit 2010-imut peqataasut 3000-it sinnillit apersorneqarnerisigut, aaversinnerisigut misissortinnerisigullu misissuineq ingerlanneqarpoq. Kiisalu innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq matumani pineqartoq (B2014) siuliani misissuisitsisarnerni peqataasut 2005-imi misissuisitsineri annikinnerusumik najoqqutassallit malinnaavigalugit ingerlanneqarpoq. B99 eqqaassanngikkaanni misissuisitsinerit sinneri nuna tamakkerlugu misissuisitsinerupput.

INUUNERMI ATUGASSARITITAASUT PERORIARTORNERLU

Kapitali 2. Inuunermi atugassarititaasut inuttullu inooqataanermi inissisimaneq

Kapitalit aappaanni inuttut atukkanut tunngasut soorlu ilinniagaqarnerup, suliffeqarnerup, atugarissaarnerup sumilu najugaqarnerup misissuineri peqataasut akornanni naliliivigineqarnerat agguataarneqarnerallu sammeneqarput. Inuttut atukkat inuunermi atugassarititaasunik peqqissutsimut sunniutillinnik ilusileeqataapput, kapitalinilu tulliuttuni inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinngissutaasunik misissuineqqaasarnerni ilaallutik. Meeqqat atuarfianni atuareernermi

ilinniartaanernut ingerlaqqiffiusunut ingerlaqqittut amerlassusaat B93-imi 40 %-imiit B2014-imi 49 %-imut qaffassimapput, illoqarfinnut nunaqarfinnullu allanut sanilliullugit Nuummi amerlanerullutik angutit 13 %-ii arnallu 14%-ii B2014-imi qaffasissumik akunnattumik sivilissusilimmik ilinniagaqarput imal. qaffasissumik ilinniagaqartuullutik. Peqataasut sulisinnaasut (18-iniit 64-inut ukiullit) akornanni 19% -it suliffeqanngillat (suliffissaqanngillat, pisortanit nuussinikkut isertitaqarput imal. angerlarsimasuullutik), peqataasunut illoqarfinni nunaqarfinnilu allaneersunut sanilliullugit Nuummi ikinneralaarsuullutik. Inigisami inuttussuseq innuttaasut peqqissusaannut uuttuutaavoq, B2014-imilu peqataasut katillugit 11%-ii inigisami inuttuallaami- igaffik, uffarfik torsuusarlu ilanngunnagit, inimi ataatsimi inunnit marlunnit amerlanerilluunniit najugaqarfineqartut nassuiarneqartuni inigisaqartut, misissuinerit inernerisa takutippaat. Atugarissaarneq misissuinerimi angerlarsimaffimmi atortorissaarutit amerlassusaat tunngavigalugu naatsorsuinikkut naliliivigineqarmat, inuttut atukkatigut naligiinnginneq ersarippoq; qaffasissumik atorfillit atortorissaaruteqarnerunerat peqataasullu suliffeqanngitsut atortorissaarutikinnerunerat takutinneqarpoq.

Kapitali 3. Peroriartornermi atugassarititaasut

Kapitalit pingajuanni peqataasut peroriartornerminni atugaat sammineqarput. Isertitatigut nunap immikkoortuini assigiinngissutsit, illoqarfiit nunaqarfiillu akornanni nunap immikkoortuisa akornanni kitaatalu qeqqani illoqarfiit avinngarusimasullu akornanni nunaqarfinniit illoqarfinnut nutserneq nassuiarneqarpoq. Peqataasut nunaqarfimmi Tunumiluunniit peroriartortut akornanni ilinniagaqarnissamut periarfissaq malunnaatilimmik annikinneruvoq. Kalaallit Nunaanni meeqqat amerlasuut angerlarsimaffinni imigassamik ajornartorsiuteqarfiusuni peroriartorput amerlasuullu meeraanermi inuusuttuunerminniluunniit kinguaassiuutitigut innarlugaasimapput. Peqataasut 1960-ip qiteqqunnerata kingorna inuusut 70%-ii amerlanerusulluunniit meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik

ajornartorsiuteqarnermik, nakuusernermik imal. kinguaassiuutitigut innarlugaanermik nalaataqarsimapput. 1990-ip kingorna imigassamik eqqussuinerup annikilliartertulerfiani ikiliartulerualarput. Peqataasut akornanni meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarnerartut Nuummi peroriartortuugajunnerup-put, nakuusernermik misigisaqarsimanerartut Nuummi illoqarfinniluunniit allani peroriartortuu-gajunnerullutik kinguaassiuutitigullu innarlugaasimanerartut Tunumi peroriartortuullutik.

PISSUSILERSUUTIT PEQQISSUTSIMUT SUNNIUTILLIT

Kapitali 4. Imigassaq, hashi aningaasanoornerlu ajornartorsiutitalik

Kapitalit sisamaanni imigassamut, hashimut aningaasanoornermullu tunngatillugu atonerlueriaatsit assigiinngitsut sammineqarput. Misissuisitsinerimi peqataasut tallimararterutaat sinnilaartut Paarisap innersuussutai arnani/ angutini sap. ak. imertarfiit annerpaamik 7/14 sinnerlugit imersimavaat. Misissuisitsinerimi peqataasut affaasa missaat ukiup kingulliup ingerlanerani imigassartornermi ataatsimi, imertarfiit tallimanit amerlanerusut nalinginik minnerpaamik qaammammut ataasiarlutik imigassartortartut, aalakoornutigalugu imigassartortartuupput. Aalakoornutigalugu imigassartortarneq, nunap immikkoortuini annertuumik assigiinngissuteqarpoq, Tunumi atugaanerulluni, kitaatalu avannaani atugaannginnerulluni. Angutit arnallu 25-it 34-illu akornanni ukiullit sisamararterutaat, angutillu inuusunnerit (18-iniit 24-inut ukiullit) pingajorarterutaat sinnilaartut ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaaseqarput. Arnat akornanni ajoqusiisinnaasumik imigassamik atuneq nunap immikkoortuinut allanut sanilliullugu Tunumi annertuneruvoq. Imigassartoriaatsit assigiinngitsut pingasut tunngavigalugit arnat annertuumik atuinerat, 1993-imiit annikilleriarsimasutut isikkoqarpoq. 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi peqataasut affai sinnilaartut hashimik pujortarneq misilissimavaat. B2005-imi angutit akornanni amerliallalaarsimapput, arnanili akerlianik ikiliallalaarsimallutik. Aningaasanoornermik ajornartorsiuteqarneq B2005-imiit B2014-imut annertusisimavoq, sulili peqataasut amerlanersaat ajornartorsiutaanngitsumik

aningaasanooriaaseqarput
aningaasanuunngisaannarlutilluunniit.

Kapitali 5. Tupatorneq

Kapitalit tallimaanni tupatoriaaseq pujoqanngitsunillu tupatorneq sammineqarput. Ullut tamakkiallugit tupatortut suli amerlaqaat (57%), ilaanneeriarlutilli tupatortartut malunnaatilimmik 1999-imi 10%-imiit 2014-imi 2,7%-imut ikileriarput, annertuumittaaq tupatortut (ullormut cigarettinik 15-it sinnerlugit pujortartartut) akornanni aamma taamaappoq. Ullut tamakkiallugit tupatortut amerlanersaat 18-it 24-illu akornanni ukioqarput, taamali ukiullit akornanni annertuumik tupatortut ikinneraapput. Arnat angutillu tupatortartut 2014-imi amerlaqatigiikkaluit, arnat ikinneralaarsuit annertuumik tupatortuupput, arnallu cigarettit pujortartagaat agguaqatigiissillugit ikinnerullutik. Ullut tamakkiallugit tupatortut illoqarfinnut nunaqarfinnullu allanut sanilliullugit Nuummi ikinnerullutik -tupatoriaaseq inuttut atukkatigut nunallu immikkoortuini annertuumik assigiinngissuteqarpoq. Suliffeqanngitsut akornanni tupatorneq annertuneruvoq. Sunoorserneq atugaarpiangilaq, misissuisitsinermi peqataasuni inuusunnerni (18-imiit 24-inut ukiullit 11%-iini) sunoorsersimaneratuni atugaanerulluni. Siornatigornit malunnaatilimmik amerlanerusut angerlarsimaffiup iluani sumi qanorlu ilinerani tupatorsinnaaneq killilersugaanerarpaat, tamanna tupap pujormiutitaanerup kingunerisa eqqummaariffiqineqarnerulerannut ersiutaasorinarpoq.

Kapitali 6. Timimik atuneq uninngaannarnerlu

Kapitalit arfernanni ullormut timimik atuneq piffissarlu uninngaannarnermut atoneqartoq sammineqarput. Peqataasut amerlanersaasa ullut tamaasa katillugit nal. akunnera timimik atuinissaq pillugu Inuusutissat Timigissarnerlu pillugit Siunnersuisoqatigiit inassuteqaataat malippaat, ikittuinnaallu saniatigut sakkortuumik timigissartartuupput. Timimik atuneq B2005-imiit-pingaartumik peqataasut inuusunnerit akornanni-annikillisimasoq misissuinermi paasisat tikkuarpaat. Suli angutit arnanit timiminnik atunerupput, sullivimmilu timimik atuneq ullormut timimik atunerup suli annertunersaraa. Piffissaq sap.

akunneranut uninngaannarluni sammisaqarfiusoq B2005-imiit annertusingaatsiarsimavoq. Misissuinermi peqataasut nunaqarfinneresut timiminnik atunerupput illoqarfinnilu najugalinnut sanilliullugit uninngaannartuunnginnerullutik. Misissuinerne piniartut, aalisartut ilinniagaqaratillu suliffeqartut timiminnik atunerunerat, peqataasulli suliffeqanngitsut atorfikkaallu timimik atuinikinnerusumik inooriaaseqarnerat, timimik atunerup inuttut atukkat tunngavigalugit assigiinngissuteqarnerannut tikkuussisuuvoq.

Kapitali 7. Nerisat

Kapitalit arfineq aappaanni nerisat katitigaanerat, nerisarisartakkat naammattunik eqqortunillu inuusutissartalinnik nerisassaqsinnaaneq sammineqarput. Taamatuttaaq nerisat peqqissutsimut sunniuteqartumik kviksølvimik akoqassusaat sammineqarpoq.

Aalisagartornerup, immammi miluumasut neqitornerup, paarnanik naatitartornerup, naatitartornerup sodandinillu imigaqarnerup annertussusaa, innutaasut peqqissusaannut uuttuutunut ilaapput. Paarnanik naatitanillu allanik atuneq annertusisimavoq nerineqartussatulli innersuussanit suli annikinneroqaaq. Imeruersaatini sodavandinik saftinillu tunguarnitsunik atuneq annertusisimavortaaq, amerlasuunilu innersuussutit qaangingaatsiarneqarsimallutik. Aalisagartornerup annertusiartorusaarpoq, allanik kalaaliminertornerup annikillilluni avataaniillu eqqussanik neqitorneq annertusilluni. Ukiuni tulleriinni arlertuni pissutsit taamaaliartorput. Nutaatut B2014-imut atatillugu naammattunik eqqortunillu inuusutissartalinnik nerisassaqsinnaannginneq, tassalu qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlaneranni angerlarsimaffimmi nerisassaarussimaneq nerisassarsiuutissaarussimanerluunniit apeqqutigineqarput. Peqataasut procentinngorlugit aqqaneq marluk apeqqummut tamatumunnga angerput, peqataasulli ataatsimoortut akornanni assigiinngeqaluni. Naammattunik eqqortunillu inuusutissartalinnik nerisassaqsinnaannginneq Kitaanut sanilliullugu Tunumi marloriaataavoq Nuummilu nunap sinneranut sanilliullugu affaannaalluni. Inuttut atukkat malunnaatilimmik assigiinngisutaapput, naammattunik eqqortunillu inuusutissartalinnik nerisassaqsinnaanatik

misigisut akornanni ullut tamakkiallugit tupatortut tupatunngitsuniit pingasoriaammik amerlanerupput.

B2005-imiit B 2014-imut peqataasut nunaqarfinni avannaaneersut aavisa kviksølvimik akoqassusaat ersarissumik annikilleriarpoq, annikilleriaalli Kujataani Kitaatalu qeqqani annikinnerulluni. Aap kviksølvimik akoqassusaata apparnera ataatsimut isigalugu, nunarsuarmi inuit piliaannik kviksølvimik aniatitsinerup annikillineranik nerisarisartakkallu allanngornerannik patsiseqarsorinarpoq. Aap kviksølvimik akoqassusaa nunaqarfinni-pingaartumik Kitaata avannaani annertuneruvoq. Kviksølvip naartup ineriartorneranut nalinginnaasumillu inuup peqqissusaanut kingunerluutigisartagai, kviksølvip annertussusaanik killiliinermik kingunearput. Arnat meeqqisinnaasut affaat sinnerlugit aavi innersuussutaasumit sulii qaffasinnerusumik kviksølvimik akoqarput (86%), avannaanilu nunaqarfinneersut tamakkerlutik (100%) aavi innersuussutaasumit qaffasinnerusumik kviksølvimik akoqarlutik.

PEQQINNEQ NAPPAATAASARTULLU

Kapitali 8. Nappaatit peqqinnerlu

Kapitalit arfineq pingajuanni nappaatit –tarnikkut peqqissuseq, sukkorneq, uummatikkut taqqatigullu nappaatit imm. qulaaluaanni qulingannilu nassuiarneqartut ilanngunnagit- peqqissuseq sammineqarpoq. Sivisuumik anniaateqarsimaneq nappaateqarsimanerluunniit taamaappallu suna nappaatigisimallugu, peqataasut ilisimatitsissutigaat. Sivisuumik nappaatillit 1993-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnertit siullersaanniilli angutini arnanilu 40%-it missaanniippoq. Misissuisitsisarnertit suliiinisulli timimik aalatitsisutigit nappaatit (gigti, anniaatillu), sivisuumik nappaatigisani atugaagajunnersaapput, tulliuapput aap taqqatigit ingerlaarneranut atatillugu nappaatit ajoqusernerullu kinguneri. Peqataasut marlunnik tallimararterutaasa (39%) aalajangersimasumik nakorsaaitortuunertik ilisimatitsissutigaat. Peqqissutsimik imminut naliliivigineq innuttaasut peqqissusaannik naliliinermut uuttuutit ilagaat, peqataasunilu peqqissutut imminut naliliivigisut 1993-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup siulluup kingorna ikiliartorusaaginnarsimapput.

Imminut peqqissutut naliliivigineq, atugarissaarnerup annertusiartornera ilinniagaqarnerlu ilutigalugit annertusiartorpoq, peqqissutsiminnik ajunngitsutut ajunngilluinnartutulluunniit naliliisut illoqarfinnut (57%) nunaqarfinnullu allanut (52%) sanilliullugit Nuummi amerlanerupput (62%) Tunumut (47%) sanilliullugit Kitaani (59%) amerlaneroqalutik.

Kapitali 9. Tarnikkut peqqinneq imminullu toqunniartuuneq

Kapitalit qulaaluaanni tarnikkut sanngiiffeqarneq, sanngisuujuneq imminullu toqunnissamik eqqarsarneq ilanngullugit- tarnikkut peqqissuseq sammineqarpoq. Peqataasut ilaat amerlaqisut misissuisitsineq sap. ak. sioqqullugu tarnikkut nappaammut ersiuteqarsimapput. Ersiutit taakku tassaasimallutik aarlerineq nanertisimanerlu. Taamatuttaaq peqataasut ilaat amerlasuut Goldberg-ip General Health Questionnaire uuttuutigalugu tarnikkut sanngiiffeqartutut oqaatigineqarsinnaapput. Angutit pingaartumik 25-it 34-illu akornanni ukiullit arnallu pingaartumik 18-it 24-illu akornanni ukiullit, peqataasut taama ukiullit affaat tarnimikkut sanngiiffeqartutut oqaatigineqarsinnaapput. Ataatsimut isigalugu B93-ip kingorna imminut toqunnissamik eqqarsartut ikilerialaarsimapput, peqataasullu tallimararterutaat sinnillit ukioq kingulleq siusinnerusukkulluunniit imminut toqunnissaq eqqarsaatigisimavaat. Matumani taamatuttaaq inuusuttut angutit arnallu navianartorsiornerupput. Imminut toqunnissamik eqqarsarneq imminullu toqoriarneq, sanngisuunut sanilliullugu inersimasuni tarnimikkut sanngiiffilinni nalinginnaanerujussuvoq. Taamatuttaaq, kinguaariit inuusunnerit tarnikkut peqqissutsikkut navianartorsiornerusutut isikkoqarmata, kinguaariinni pingaarutilinnik assigiinngissuteqarpoq.

Kapitali 10. Oqimaappallaarneq, sukkorneq, aap taqqanut naqitsinera aallu orsoqassusaa

Kapitalit qulinganni sukkornerup atugaanera kiisalu uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut sukkornermullu patsisaasut sammineqarput. Uummatikkut timillu sulineragut timimi pinngortunik arrottitsineranut atatillugu navianartorsiorneq: pualavallaarneq, sukkorneq, aap taqqanut naqitsinerata qaffasippallaarnera aallu

akuisa orsut annertuallaarnerat, Kalaallit Nunaanni ukiut 20-it kingullit atugaanerujartuinnarput. Oqimaappallaarneq pingaartumillu naat orsoqarpallaalernerat B2014-imi peqataasut affaat pallingajattuni takuneqarsinnaavoq, pingaartumillu arnani 1993-imi siullermi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermiit 1999-imi misissuisitsinermut annertusisimalluni. Katillugit 6,7%-it sukkornermik nappaateqarput taakkunannga 40 %-it aatsaat paasineqarlutik. Ukioqqortusiartorneq ilutigalugu atugaanera annertusiartupiloorpoq, 65-ileereersimasunilu angutit 28 %-ii arnallu 12%-ii sukkornermik nappaateqarput. Taama ukiullit angutit arnallu pingajorarterutingajaat sukkortunngulernermut ersiuteqarput. Sukkornerup tupatornerullu saniatigut, aap taqqanut naqitsinera qaffasippallaaq aallu akuu orsut annertuallaat, uummatikkut taqqatigullu nappaateqalernissamut navianaatit pingaarnersaraat. Ukiut nunallu immikkoortuini assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit, angutit aap taqqanut naqitsinernik qaffattoortut 1993-imi misissuinermit 2005-imi misissuinermit 35%-imiit 49%-imut qaffapput, tamatumalu kingorna allannguuteqaratik, arnanilu 1993-imi misissuinermit 25%-imiit 2014-imi misissuinermit 43%-imut qaffallutik. Angutit katillugit 26%-iisa arnallu 24%-iisa aavisa akuat orsoq triglycerid > 2 mmol/l aamma/imal. HDL kolesterol < 1 mmol/l aamma/imal aap orsuanut apparsaatinik nakorsartittut.. Nunaqarfinni aap orsuanik qaffasititsisut illoqarfinneersunut sanilluullugit 4%-imik ikinnerupput, tamanna nunaqarfinneersut aap orsuanut apparsaatinik nakorsaatitortut ikinnerunerannik patsiseqarneruvoq.

PEQQINNISSAQARFIK

Kapitali 11. Peqqinnissaqarfik

Kapitalit aqqarnanni peqqinnissaqarfimmik naammagisimaarinnineq- tamatumunngalu atatillugu peqqinnissaqarfimmut attaveqarsinnaaneq, nakorsartinneq, attaveqatigiinneq oqalutseqarnerlu sammeneqarput. Peqataasut amerlasuut peqqinnissaqarfimmik naammagisimaarinnippit (84%), tallimararterutaalli pallingajattut naammaginninngillat. Naammaginninnginneq arnat akornanni nalinginnaaneruvoq. Peqataasut 20%-iisa missaat peqqinnissaqarfimmut saaffiginnissinnaaneq

paasissutissiinerlu, nakorsap peqqissaasullu nappaat pillugu ilisimasaat naammaginagit akissuteqarput, 10%-it misissortinnermut nakorsartinnermulluunniit atatillugu kukkusoqarnera misigisimavaat. Peqqinnissaqarfimmik naammagisimaarinninnerup qaffasissusaa peqqinnissaqarfiup pitsaasumik kiffartuussinernut kisiat ersiutaagunannigilaq peqataasulli peqqinnissaqarfimmut isumalluuteqarnerannut aamma tunngassuteqarsinnaalluni. Katillugit 42%-it oqalutseqarsimanerarput. 1993-imi siullermik misissuisitsisoqarneraniit oqalutseqarneq annikilliarternimavoq, tamanna oqalutsimik pisariaqartitsinernup annikillisaneranut ersiutaasinnaavoq, oqalutseqartitsinissamulluunniit neqeroorutip ajorseriaateqarsimaneramik patsiseqarsinnaalluni. Ataatsimut isigalugu nakorsap napparsimasullu akornanni paaseqatigiinnissamut tunngatillugu oqaatsitigut unammilligassaqarneq qaqtuguinnaq ajornartorsiutaasarsimavoq.

INUTTUT ATUKKAT TUNNGAVIGALUGIT PEQQISSUTSIKKUT NALIGIINNGINNEQ

Kapitali 12. Inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut nalingiinnginneq

Kapitalit aqqaneq aappaanni inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut nalingiinnginneq, kapitalini allani tamatigut ilaatinneqartortaaq sammeneqarpoq. Tupatornermi aalakoorniutigalugulu imigassartornermi peqqissutsikkut nalingiinnginneq innuttaasut peqqissusaannut uuttuutaapput; tupatornermut tunngatillugu 1993-imiit nalingiinnginneq annertusisimavoq, aalakoorniutigalugulu imigassartortarneq allannguuteqarani. Inuttut atukkatigut nalingiinnginneq, peqqissutsimut tunngatillugu anguniagassatut siunniussani assigiinngilaq, assersuussinernilu inuttut atukkat tunngavigalugit assigiinngiaarlunissaaq. Ataatsimut isigalugit suliffeqanngitsut, nunaqarfinni- Tunumilu najugallit immikkut navianartorsiorput. Nalingiinnginnermut nalileeriaatsitsinnik inerniliinerni aalajangiisuunerat, inuttut aningaasaqarnikkullu atukkatigut assigiinngissutsinut uuttuutaasartut- ilaatigut kulturikkut inuiaqatigiussutsillu ilisarnaataanik peqqissutsimut pingaarutilinnik takkuitsorsinnaasarneq, kapitalimi pingaartinneqarput. Inuttut atukkatigut nalingiinnginnerup annikillissinnissaanik

kissaateqarnerup, peqqinnissaqarfiup piginnaasai
qaangingaarlugit piunasaqaatitaqarneragut,
pitsaaliuinermi unammilligassat annertupput.

INNUTTAASUT PEQQISSUSAAT, INUUNERITTA INNUTTAASULLU PEQQISSUSAANNIK MISISSUISITSINERIT

Kapitali 1. Aallaqqaasiut

Kapitali 1. Aallaqqaasiut

All. Peter Bjerregaard & Christina Viskum Lytken Larsen

Nalunaarusiaq 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi paasisat tunngavigalugit Kalaallit Nunaanni peqqinnermut nappaatinullu tunngasuvoq. Nappaateqarneq ajornanngitsumik naliliivigineqarsinnaavoq nappaatinullu tunngatillugu suussusersisinnaaneq annertulluni. Peqqinnerli naliliivigiuminaappoq; peqqinneq nappaateqannginnerinnaangilaq, peqqinneq nammineq isummamik tunngaveqarpoq kulturimullu attuumassuteqarluni. Peqqissutsimut uuttuut paasilertoruminarnerpaq tassaavoq peqqissutsimik imminut naliliiviginerimik taaneqartartoq "peqqissutsit qanoq nalilerusuppiuk" aperinikkut naliliivigineqartartoq assigiinngitsunik tallimanik "ajunngilluinnartumit" "ajorluinnartumut" (Kapitali 8 takuuk) akissuteqarfigineqarsinnaasoq. Navianaatilimmik nappaateqannginneq peqqissutut misigilersitsisuugajuppoq, peqqissuujumalluta isumalimmik inuuneqarnerup saniatigut ilaqaqarluta, ikinnguteqarluta tarnikkullu patajaatsumik inissimalluta, peqqinnartumik (tupatorata, imigassaq ingasaannagu, kalaaliminertortarluta, pinngortitami timi atortarlugu) inooriaaseqarnissatta pisariaqarneranik, misissuinerit arlallit tikkuussippataaq. Tamakku misissuinerimi ilanngunniarneqarput, nalunaarusiallu ilaa annertooq inooriaatsimut (kapitalit 4, 5, 6, 7) inuiaqatigiinnilu peqqissutsimut tunngatillugu atugassarititaasunut (kapitali 2 aamma 3) tunngassuteqarpoq.

Taamaalillutik peqqinnermut taamatullu timikkut tarnikkullu nappaateqarnermut patsisaasut nalunaarusiami sammeneqarput. Siuliini innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerni paasisanik annertuumik assersuussisoqarpoq. Kapitalit aallaqqaataanni skemami- ajornanngikkaangat innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit sisamaasut akornanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit imminnut assersuunneqartarput (tabeli 1.2). Misissuinerit inerneru 2014-imi innuttaasut ukiuinut, suaassusaannut nunallu immikkoortuani sumi najugaqarnermut agguataarnerat pillugit misissuineri ataasiakkaani paasisutissat

pingaarnersiornerisigut, assersuunneqarsinnaasunnngortinneqarput. Avanersuup misissuineri ilaasarnera tamatigut tamaana pisarmat assersuussineri ilaangilaq. Pingaarnersiuneq pissutaalluni paasisat kapitalit sinnerini pingaarnersiugaanngitsunit allaassuteqalaarsinnaapput.

Misissuinerit inerneru apersuinikkut paasisutissaneersuupput, nammineq apeqqutinik akiuilluni immersugassameersuullutik misissortinnernilu arlalinneersuullutik. Katillugit inersimasut (18-ileereersimasut) 2.102 misissuinerimi peqataapput, taakkunannga 2.073-it apersorneqarput 1.862 –illu apeqqutinik akiuilluni immersugassamik immersuullutik. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi peqataasut tamakkingajallutik (98%) apersuinerup aallartinnerani imminnut apersuisuminnillu kalaaliusutut immikkoortinneqarput. Allamik toqqaannartumik allassimasoqanngippat, nalunaarusiami paasisat kalaallinuinnaq tunngasuupput.

1.1 Inuuneritta

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissuunissat pillugu suliniut siulleg 2007-imiit 2012-imut atuuttussanngortinneqarpoq. Suliniut Inuunerittamik atserneqarpoq (Kalaallit Nunaanni Namminersornerullutik Oqartussat, 2007). 2013-imi Inuuneritta II, siulianut taartitut tunngavigisaanilli 2019-ip tungaanut nangitsisoq, atuutilersinneqarpoq (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2012) (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, tabeli 1.1). Tulliullugit innuttaasut peqqissuunissaat anguniarlugu suliniutit- taakku innutaasullu peqqissusaannut uuttuutit toqqakkat iliuuserisanik angusanillu nakkutilliinerimut tunngaviusut-erseqqinnerusumik nassuiarneqarput.

Inuuneritta I katillugit qulaaluanik immikkoortoqarpoq: 1) Imigassaq hashilu, 2) Nakuuserneq, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq

kinguaassiuutitigullu innarliisarneq, 3) Imminut toquttoqartarnera, 4) Nerisat timimillu atuineq, 5) Atoqatigiittarneq, 6) Tupatorneq, 7) Meeqqat inuusuttullu, 8) Utoqqaat kiisalu 9) Kigutigissaaneq. Immikkoortuni qulaaluani tamani iliuusissatut anguniagassatullu siunniussat nassuiaateqarfigineqarput (ilanngussaq 1 takuuk). Piffissap qiteqqunnerani Inuunerittami misilittakkanut atatillugu killiffik naliliivigineqarpoq. Inuuneritta II-mi immikkoortut annertuut sisamat tassalu imigassaq hashilu, tupatorneq, timimik atuineq nerisallu sammeneqarnissaat aalajangiunneqarpoq. Meeqqat, inuusuttut ilaqutariillu immikkut saaffigineqarput, taamatuttaaq inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq tamatigit ilaasarluni.

Tabeli 1.1. Iliuseqarfissat Inuuneritta II-milu 2013-2019-imut anguniagassatut siunniussat.

Iliuseqarfissat	Anguniagassatut siunniussat
Imigassaq hashilu	<ul style="list-style-type: none"> Meeqqat inuusuttullu atonerluisunngunninnissaat Inersimasunit aalakoortunit/ikiaroortunit sunnerneqarnissap killilersimaarneqarnissaa Hashimik imigassamillu atuinerup sapinngisaq tamaat annikillisinneqarnissaa
Tupatorneq	<ul style="list-style-type: none"> Meeqqat tupatortunngoqqunagit pitsaaliuineq Tupap pujormiutitaanerup annikillisinneqarnissaa Tupatortut taakkulu tupatugaasa sapinngisaq tamaat annikillisinneqarnissaa
Timimik atuineq	<ul style="list-style-type: none"> Ukioqqortusineri timikkut piginnaasaqarlunissaq qulakkeerniarlugu innuttaasut inooriaatsimikkut timiminnik atuisuujuarnissaat Oqimaappallaat amerliartuinernerisa nappaatillu atuuttut ilaasa unikaallatsinneqarnissaat.
Nerisat	<ul style="list-style-type: none"> Innuttaasut Inuusutissat pillugit Siunnersuisoqatigiit inassuteqaataannik malinninnissaat taamaalillutillu assigiinngiaannik peqqinnartunik nerisaqarnissaat Oqimaappallaat pualavallaallu amerliartuinernerisa unikaallatsinneqarnissaa

1.2 Innuttaasut peqqissusaannut tunngatillugu iliuuseqarnernik angusanillu nakkutilliinermi uuttuutit

Inuuneritta tunngavigalugu pitsaaliuinerup peqqissuunissarlugu anguniarlugu suliniuteqarnerup-innuttaasuni inersimasuni peqqissuttip allangorneragut- innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit ilumut sunniuteqarnerannik takussutisseeqataasinnaavoq. Immikkoortut ilaanni sunniuteqalereernissaa naatsorsuutigineqarsinnaassaaq, immikkoortunili allani pitsaaliuinerup siunissami innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineri aatsaat uuttorneqarsinnaanissaa naatsorsuutigisariaqarluni. Pisut aqqissuussamik malinnaaviginiarlugit innuttaasut peqqissusaannut uuttuutissanik toqqaasoqarpoq. Inersimasut akornanni innuttaasunik misissuisitsineri uuttuutissatut katersorneqartut tabelimi 1.2.-mi takuneqarsinnaapput.

1.3 Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnertit

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, Naalagaaffiup innuttaasut pillugit ilisimatusarfiata/Statens Institut for Folkesundhed Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik suleqatigalugu misissuisitsisarnertit 1993-imi aallartinneqartut sisamassaraat. Tulliuttuni, siuliini misissuisitsisarnertit- tamarmik nuna tamakkerlugu tamakkingajalluguluunniit tamarmillu apersuinikkut, apeqqutinik akiuilluni immersugassamik immersuinikkut, misissortinnikkut aaversinnikkullu-ingerlanneqartut (titartaganngorlugu takussutissiaq 1.1) ataatsimut nassuiarneqarput. Innuttaasunik misissuisitsinerit sisamaasunut nalunaarusiap sinnerani, ukioq paasissutissanik katersinerup aallartiffia taaguusinneqarpoq: B93, B99, B2005, B2014. Ilanngussaq 2-mi ilisimatuuttut allaatigisat, nalunaarusiat ilisimatusarnermilu allaaserisat siuliani innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerneersut ataatsimut nalunaarsorsimapput.

Tabeli 1.2. Kalaallit Nunaanni innuttaasut inersimasut akornanni peqqissutsimik misissuisitsinerni iliutsinik angusanillu nakkutilliinermi uuttuutit ataatsimoortillugit takussutissiaq.

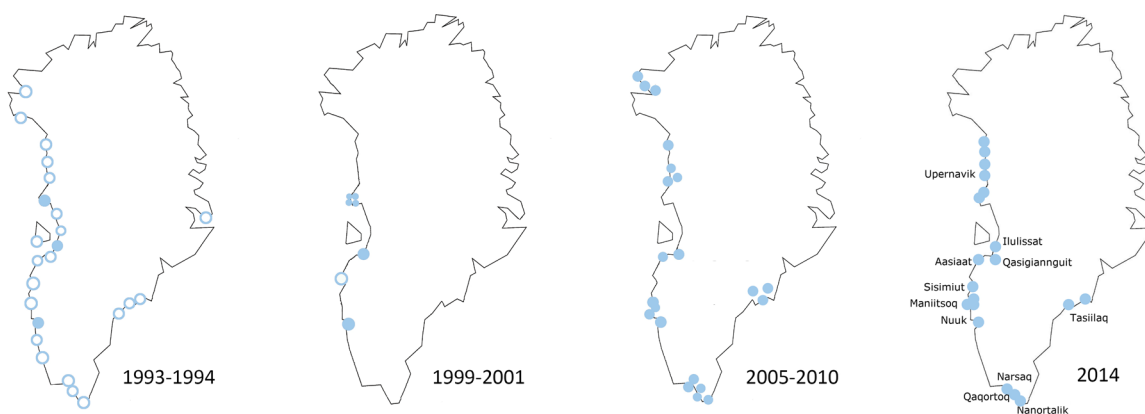
Inuuneritta II tunngavigalugu Kalaallit Nunaanni peqqissutsimut takussutissat	Erseqqissaat
Nalinginnaasumik peqqissuseq	Nalinginnaasumik peqqissuseq
Peqqissutsiminnik ajunnginneraasut	Peqqissutsiminnik ajunnginneraasut ajunngilluinnareraasulluunniit amerlassusaat (%)
Inuuneq naleqartitaq	Pitsaasumik inuunerminik naliliisut amerlassusaat (%)
Peqqissutsimi naligiinnginneq (koncentrationsindeks) 1) tupatortarneq 2) aalakoorniuutigalugu imigassamik atuisarneq	Inuunermi atukkat peqqissutsikkut naligiinnginneq (koncentrationsindeks) 1) tupatortarneq 2) aalakoorniuutigalugu imigassamik atuisarneq.
Ineqarniarneq, inini ataasiakkaani inuit amerlassusaat	Inini ataasiakkaani inuit amerlassusaat
Meeqqat inuusuttullu	Meeqqat inuusuttullu
Inuusuttut 18-iliitinnatik kinguaassiuutitigut innarligaasimasut.	18-iniit 29-inut ukiullit 18-iliitinnatik kinguaassiuutitigut innarligaasimasut amerlassusaat (%)
Inuusuttut ukioq kingulleq imminut toqunniarsimanagerartut	18-iniit 29-inut ukiullit ukioq kingulleq imminut toqunniarsimanagerartut (%)
Imigassaq hashilu	Imigassaq hashilu
Aalakoorniuutigalugu imigassartortartut	Aalakoorniuutigalugu imigassartortartut (qaammat kingulliup iluani imigassatornermi ataatsimi immiartorfiit tallimat sinnerlugit imgaqarsimasut) (%)
Angajoqqaat meerallit ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaasillit (CAGE positive)	Angajoqqaat 18-it inorlugit ukiulinnik meerallit ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaasillit (%)
Tupatorneq	Tupatorneq
Ullut tamakkiallugit tupatortut amerlassusaat	Ullut tamakkiallugit tupatortut (%)
Inuit namminneq angerlarsimaffiini tupatornerup killilersorneqarnera	Inuit namminneq angerlarsimaffiini tupatornerup killilersorneqarnera (%)
Nerisat timimillu atuiueq	Nerisat timimillu atuiueq
Body Mass Index atorlugu misissuineri ≥ 30 oqimaassusillit.	Body Mass Index atorlugu misissuineri ≥ 30 uuttuutillit amerlassusaat (%)
WHO'p qitikkut silissusissamat innersuussusaat sinnerlugu qitikkut uuttuutillit amerlassusaat	Angutit 102 cm-inik sinnerlugilluunniit arnallu 88 cm-inik sinnerlugilluunniit qitii silissusillit amerlassusaat (%)
Ullormut nal. ak. ataaseq timiminnik atuisartut	Ullormut nal. ak. ataaseq timiminnik atuisartut (%)
Ullormut paarnanik naatitartortartut	Ullormut paarnanik naatitartortartut (%)
Ullormut naatitartortartut	Ullormut naatitartortartut (%)
Sap. ak. minnerpaamik ataasiarlutik aalisgartortartut	Sap. ak. minnerpaamik ataasiarlutik aalisgartortartut (%)
Immami uumasut miluumasut neqaannik sap. ak. ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit nerisartut.	Immami uumasut miluumasut neqaannik sap. ak. ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit nerisartut (%)
Ullut tamakkiallugit saftitorlutilluunniit sodavanditortartut	Ullut tamakkiallugit saftitorlutilluunniit sodavanditortartut (%)
Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaaneq	Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaaneq (%)

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaat 1993-1994 (B93) Peqqissutsimut Pisortaarfik taamanikkut pilersinneqarlaaq, DIKE-mut (maanna Naalagaaffiup innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfianut/Statens Institut for Folkesundhed-imut) misissuisitsinermi nassuaasiortussatut misissuisitsisussatullu qinnuteqartoq, Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermut siullermut suliniuteqartuuvoq. Pisortaarfik Karen Elise Jensen-ip aningaasaateqarfianit misissuisitsinissamat 4 mio. koruuninik aningaasaliiffigineqarpoq. Nappaatit, peqqissutsimut tunngasut inuunermilu

atugassarititaasut, innuttaasut ilaannut peqqinnissaqarfimmut attaveqanngitsunut nalunaarsuiffinnilu pioreersuni: toqussutaasut kræftimillu nappaatillit pillugit nalunaarsuiffinni nalunaarsimannngitsunut tunngatillugu, aaqqissuussamik paasissutissanik pissarsinissaq misissuisitsinermi siunertaavoq. DIKE-p Qallunaat Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni apeqquutit Kalaallit Nunaanni pissutsinut naleqqussakkat tunngaviupput; tamatuma saniatigut Canadap issittortaani (Keewatin North West Territories kiisalu Québec-provinsimi Nunavimmi) innuttaasut peqqissusaannik

misissuisitsinerni apeqqutit ilanngunneqarput, apeqqutillu allat nutaaliarineqarlutik. Apeqqutit qallunaatuumiit tuluttuumiilluunniit kalaallisut nutserneqartut utertillugit nutseqqinneqarput misissuinissavillu sioqqullugu misiligummik misissuivigineqarlutik.

Apeqqutit immikkut mianernaatilinnut tunngasat ass. imminut toqunneq, imigassamik hashimillu atuineq, nammineq immersugassami apersuisunit takuneqartussaangitsuniissasut aalajangiunneqarpoq. Apeqqutinik akiuilluni immersugassat kalaallisuujuullutillu qallunaatuujupput, apersuinerillu peqataasup kissaataa naapertorlugu ingerlanneqarlutik. Tamatuma saniatigut arnat meerallit meeqqat peqqissusaat pillugu naatsumik immersugassinneqarput.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 1.1 1993-imi, 1999-imi, 2005-imi, 2014-imilu Kalaallit Nunaanni innutaasut peqqissusaannik misissuisitsinernut ataatsimut takussutissiaq. Illoqarfiit nunaqarfiillu tikinneqartut tungujortunik ungalullugit nalunaaqtsikkat takuneqarsinnaapput.

Misissuinerup pilersaarusionerqarnera immikkuualuttullu amerlaqisut ataatsimiititaliami ilisimasalittut malinnaatitami - Peqqissutsimut, Avatangiisinut Ilisimatusarnermullu Pisorta qarfimmit, Inunnik Isumaginninnermut Suliffeqarnermullu Pisorta qarfimmit, Peqqinnissakkut Nakkutilliisoqarfimmit, Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfimmit Ilisimatusarfimmiillu- aallartitanit ilaasortaaffigineqartumi oqallisigineqarput. Apersuisut aallaqqaammut Ilisimatusarfimmi Ilinniarfissuarmilu ilinniartuupput (ilinniartitsisunngorniat inunnillu isumaginninnermut tunngasunik ilinniartut), kingornalu kommunini apersuisartunik ilaneqarlutik.

Kalaallit Nunaannilu najugaqartutut nalunaarsimaneq ilanngussinermi toqqammaviupput. Tamatuma kingorna Ivittuut kommuniat kommuneqarfiillu avataanniittut, piniariartarfinni-, savaateqarfinni-, inoqarfiit allat, nunaqarfinnilu 50-it inorlugit inulinni najugallit periarfissaqannginneq patsisaalluni ilanngunneqanngillat. Nunaqarfinni sinneruttuni 24-it peqataasussatut makinneqarput. Misiliutissat illoqarfinneersut 8 %-eraat, illoqarfinni minnerneersut (Qaanaaq, Ittoqqortoormiit) 16%-eralugit nunaqarfinneersullu 20%-eralugit. Toqusimasut nuussimasullu ilanngaataammata misiliutaasussat 3.025-inut ikilippat. Juuli qaammat 1993-immiit juuli qaammat 1994-imut illoqarfinni 17-iusuni nunaqarfinnilu 21-iusuni tamani apersuineq iluatsippoq.

Inunnik nalunaarsuiffimmi inuit 3.137-it misiliutissatut makinneqarput. 18-ileereersimaneq

1.728-inik peqataasoqarneragut misissuiner mi akissuteqartut katillutik 57%-iupput. Misiliutaasulli amerlanersaasa apersuisunit attaviginiarneqarsimanngisaannarsimanagerat paasinarsivoq, taamaalilluni misiliutaasutut peqataasut 2.425-iinnaasimassagunaramik 71%-iusimasinnaallutik. Peqataannginnermut patsisaasunik peqqissaartumik nalunaarsuinissap pingaaruteqassusaa misilittagaqarfiulerpoq innuttaasullu peqqissusaannik misissuisitsineri tulliuuttunut ingerlateqqinneqarluni. Peqataannginnermut patsisaasoq pingaarnerpaaq tassaavoq paasissutissarsiffiusut 7,4%-iini peqataanissamik kissaateqannginneq.

Nuummi, Ilulissani, Uummannami Uummannallu nunaqarfiini innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineri peqataasut, saniatigut misiliutitut 1994-imi killilimmik misissortillutik peqataaqqullugit qinnuigineqarput; misissuineq misissuivik sioqqullugu misiliutaasutut isikkoqarneruvoq. Katillugit 228-it misissuiner mi peqataapput tamatuma saniatigut 36-it apersorneqarsimanngitsut misissueqqissaarnerni killilimmik ilaallutik. Misissortinnermi aap taqqanut naqitsinera uuttorneqarpoq, tillersiorittoqarpoq, angissuseq, oqimaassuseq, qitip siffissallu silissusaat uuttorneqarlutik, sutoreersimallunilu aap akui orsut (kolesterol, triglycerid), sukkoq, aap akui aappalaartut aakilliornermut uuttuutaasartut (hæmoglobin, jern, ferritin), aap akuisa aappalaartut qalipaanni fedtsyrit, kviksølv kiisalu POP-it (akuutissat arrortikkuminaatsut PCB aamma pesticidit) aaversinnikkut misissorneqarput.

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup inerner mi siullermik nalunaarusiani qallunaatuuni tallimani taamatullu kalaallisut qallunaatullu naalisarneri saqqummiunneqarput. Misissuisitsinerup inerner mi atuaganngorlugit tuluttut saqqummiunneqarput, kingornali pingaartumik misissortinnerit inerner mi nunarsuaq tamakkerlugu ilisimatuussutsikkut atuagassiani saqqummiunneqarlutik. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit inerner mi Kalaallit Nunaanni peqqinnissaq pillugu politikkeqarnermut, pitsaaliuinnermut minnerunngitsumillu innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniummut Inuunerittamat annertuumik pingaaruteqarput.

Misissuisitsineq pillugu nassuiaat sukumiinerusoq Bjerregaard et al., 1995, Bjerregaard aamma Young, 1998 atuarneqarsinnaavoq.

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1999-2001 (B99)

Misissuisitsineq taanna nakorsanit Kalaallit Nunaannik soqutiginnittunit pilersaarusiorneqarlunilu ingerlanneqartoq, nappaatit peqqinnerlu pillugit ilisimatusarnermi aningaasaateqarfinnit arlalinnit (Det Lægevidenskabelige Forskningsråd, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaq pillugu ilisimatusarnikkut ingerlatanut tapiissutit, Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland, Helsefonden, Sundhedsstyrelsen, Karen Elise Jensen- ip aningaasaateqarfia allarpassuarnillu) aningaasaliiffigineqarpoq. Kalaallit Nunaanni peqataasut saniatigut kalaallit Qallunaat Nunaanni najugaqartut (1997-imi 2003-imilu misissorneqartut) ilaapput, misissuinerulli Kalaallit Nunaannut tunngasortaannaa - Nuummi, Sisimiuni, Qasigiannuani Uummannallu kommuniani nunaqarfinni sisamani pisoq nassuiarneqassaaq. Taamaallaat kalaallit imminnut kalaaliusutut isigisut imal. qallunaannik kalaallinilu akusat minnerpaamillu ataatsimik kalaallimik aanalittut/aatalittut nassuiarneqartut, misissuiner mi peqataapput. 1993-imi misissorneqartut malittarineqarput nappaatinullu tunngatillugu ajornartorsiutit aalajangersimasut- ilaatigut sukkorneq, uummatikkut taqqatigullu nappaatit, imigassaq, tingukut nappaatit, pualluutit sapigaqarnerlu, toqqusaani qinersikkut nappaateqarneq nappaatillu avatangiisit mingutsitaanerannik patsiseqartut pineqarput. Misissortinnerilli aaversinnerillu Sisimiuni ingerlanneqanngillat. Misissuisitsinerup tunngaviusumik aqqissuussaana B93-imut assinguvoq, qulaaniittoq takuuk.

Apeqqutinik akiulluni immersugassap- nappaatinut taagoriikkanut tunngasunik amerlasuunik ilassuteqarfigalugu annertusineqartup- saniatigut, peqataasut amerlanersaannut misissortinnermik ilaqarpoq: angissutit uuttorneqarnera, oqimaalutarneqarneq, qitip siffissallu silissusaasa uuttorneqarnerat, sukkornermut misissortinneq, uummatisiortinneq(EKG), aap taqqanut naqitsinera uuttorneqarnera, puat sulinerisa uuttorneqarnerat,

sapigaqarnermut ammittut misissortinneq kiisalu toqqusaani taqqat qinersillu ultralyd atorlugu misissornerarar. Sutoqqaarani aaversinnikkut aap orsoqassusaa tinguullu sulinera, fedtsyrit, HbA1c, akiuussutissat assigisaallu misissornerarput, pinngoqqaatinillu misissuisoqarluni. Misissuariaaseq pillugu nassuiaat sukumiisoq 2003-mi saqqummersinneqarpoq (Bjerregaard et al., 2003).

Misissuisitsineq nuna tamakkerlugu ingerlanneqanngikkaluaq, illoqarfiit annersaat kitaanilu illoqarfiit nunaqarfiillu ilaapput, taamaalillunilu Kalaallit Nunaata ilaanut innuttaasut amerlanersaasa najugaqarfigisaannut sinniisuulluni. Peqataasussanik pissarsiornermi periaatsit assigiinngitsut- ilaatigut inunnik nalunaarsuiffimmi ataasikkaanik makitsineq inoqutigiinnillu makitsineq misilinneqarput. Peqataanngitsunik nalunaarsuineq amigaateqarmat qassit peqataarusunnginnerat oqaatigineqarsinnaanngilaq. Katillugit inuit 1.961-it apersorneqarput, immikkullu misiliummi 1.317-it misissortippat aaversillutillu. Apersuineri 62 %-it peqataapput.

Misissuinerit inernerit ilisimatuussutsikkut atuagassiani, oqalugiaatini sukkornerlu pillugu Ph.d-nngorniummi saqqummiunneqaaqarput. Tamanna, sukkornerup uissuumminartumik annertuumik atugaanera eqqaassanngikkaanni, misissuinerit inernerisa Kalaallit Nunaanni ilisimaqqalaarneqarnerannut nassuiaatissaagunarpoq.

Inuit Health in Transition 2005-2010 (B2005)

Misissuineq taanna annertoq ilisimatusarnikkut Canadamik ilaatigullu Alaskamik suleqateqarnerup Kalaallit Nunaannut tunngasortaraa. 2000-imi pilersaaruserneqalereerpoq, ukiunilu arlertuni nunani taakkunani pingasuni ilisimatuussutsikkut misissuinissani ataatsimoorussamik nassuiaateqarnissap isumaqatigiissutaanissaa ilungersuutigineqarluni. Alaskap, Canadap Kalaallillu Nunaata siornatigut innuttaasunik misissuisitsarsimanerisa inernerisa malittarisariallit – assigiinngitsunik periseqarluni ingerlanneqarsimanerat unammilligassat ilagaat. Alaska ilisimatuussutsikkut misissuinissani ataatsimoorussamik nassuiaateqalernissamut

ilanngunniarlugu misiliineq ingerlaannangajak uniittoorpoq, akerlianilli Canadami ilisimatusartut ataatsimoorussamik misissuinissani ataatsimoorussamik nassuiaateqalernissamut toqqammavissamik isumaqatigiissuteqarniarneq naammaginartumik iluatsilluni – pingaartumik Nunavimmi Kalaallit Nunaannilu misissuinerit amerlasuut imminnut tulluupput akerlianilli Nunavumi misissuinerit allaassuteqalaalerlutik. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit pingasuusut, Canadami Kalaallit Nunaannilu ataatsimut paasissutissaqalernissaannut katersilluni sulineq aallartinneqareerpoq, maannamulli allanngorartitsisut suut imal. qassit toqqaannartumik assersuunneqarsinnaanerat imal. assersuunneqarsinnaanngortinneqarsinnaanerat erseqqissumik oqaatigineqarsinnaanngikkallarpoq. Tabelimi 1.3-imi allanngorartitsisut ilaannut tunngatillugu Kalaallit Nunaanni Nunavimmilu assersuunneqarsinnaanersut takutinneqarpoq.

B2005 aningaasaliisartuniit aningaasanik pissarsisarneq ilutigalugu tulleriiaarinikkut ingerlanneqarpoq. Tamanna paasissutissanik katersinerup ukiunut taama amerlatigisunut siamarneqarneranut nassuiaataavoq. Alloriarneq siullesq 2003-mi misiliutitut misissuineruvoq, ilaatigut makkunanga aningaasaliiffigineqarnikkut: peqqinneq nappaatillu pillugit ilisimatusarnermi siunnersuisoqatigiit/ Forskningsrådet for Sundhed og Sygdom, Avatangiisinut aqutsisoqarfik/Miljøstyrelsen kiisalu nunamut namminermt peqqissutsimullu ministererqarfik/Indenrigs- og Sundhedsministeriet, angallammik (Qeqertarsuup tunuani angalanerimi m/s Adolf Jensen) attartorluni paasissutissanik katerseriaatsip misilinneqarnera. 2005-imiit 2007-imut misissuisitsinerup annersaa- ilaatigut Karen Elise Jensen-ip aningaasaateqarfianit, NunaFond-imit, Det Frie Forskningsråd-imit avatangiisinullu aqutsisoqarfimmit/Miljøstyrelsen aningaasaliiffigineqartoq- Kitaani ingerlanneqarpoq. Illoqarfiit arfinillit timmisartumik tikinneqarput, illoqarfik ataaseq nunaqarfiillu arfineq pingasut m/s Kisaq- siunertamut tamatumunnga attartugaq angallatigalugu, angalanerimi marlunni tikinneqarlutik. 2008-mi Karen Elise Jensen-ip aningaasaateqarfiata aningaasaliiffigisaanik Tunumut aamma angalasoqarpoq. 2009-mi Maniitsumi alumiiniumik aatsitivissamik pilersitsilersaarneq

(ALCOA) sioqqullugu misissuinerlut ilanngullugu – Namminersornerullutik Oqartussanit aningaasaliiffiqineqartumi- paasissutissat ilassaannik katersisoqarpoq. Kiisalu 2010-mi, 1968-imi atomip nukingani sakkussianik ajutoornerup kingorna Qallunaat Nunaanni peqqissutsimut ministereqarfimmit aningaasaliiffiqineqarnikkut - innuttaasut peqqissusaannik malittarinninermut ilanngullugu- Avangersuarmut angalasoqarpoq (Bjerregaard aamma Dahl-Petersen, 2011). Suliniutip immikkoortui tamarmik Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmit Naalagaaffiullu innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfianit/Statens Institut For Folkesundhed/Syddansk Universitet annertuumik aningaasaleeqataaffiqineqarput misissuinissamullu nassuiaat ataaseq tunngavigalugu ingerlanneqarlutik.

B2005-imut paasissutissanik katersineq apersuinermik, nammineq apeqqutinik akiuilluni immersuinermik, misissortinnernik (angissuseq, oqimaassuseq, qitip siffissallu silissusaat, timip orsoqannginneraanik uuttuineq/orsoqassuseq procentinngorlugu uummatisortinnernik (EKG), aap taqqanut naqitsinerata uuttorneqarneranik, nassani orsup qanoq agguataarsimanerata ultralyd atorlugu misissorneqarneranik, qungatsip taqaasa tillertut ultralyd atorlugu misissorneqarnerannik timimillu atuinerup uuttorneqarneranik (Actiheart)) immikkoortortaqqarpoq, kiisalu aaversinnernik, quumik kukinnillu kipisanik misissuineq. Timimeersut arlalippassuarnik misissuiffiqineqarput, misissugassanik timip ilaanit misissugassatut tigusanut toqqorsivimmut toqqorsisoqarpoq, pinngoqaatinillu (DNA) sananeqaatinut kingornuttakkanut misissuivigisassanik tiguisoqarluni. Peqataasut amerlanersaat pissarsiarineqarniarnermi oqaatsit kinaassuserlu tunngavigalugit kalaaliusutut nassuiarneqarput, qallunaat peqataarusuppallaanngillat kalaallinullu saaffiginninnermisut ilungersortigaluni kajumissaarneqaratik. Kalaallit peqataasut 68%-iupput (qallunaat ikinnerungaatsiarlutik). Misissuariaatsimut nassuiaat sukumiisoq (Bjerregaard, 2011) nittartakkami www.folkesundhed.gl atuarneqarsinnaavoq. Misissuinermit tamatumani misiliummi peqataasut 17%-iisa misissuinermit peqataanissaq kissaatiginnigilaat.

Misissuisitsinerup inernerit nalunaarusiani sisamani qallunaatut kalaallisullu saqqummiunneqarput, ALCOA-mullu tunngatillugu misissuineq Namminersornerullutik Oqartussanut allakkiarineqarluni. Tamatuma saniatigut ph.d-nngorniutit pingasut ilisimatuussutsikkullu allaaserisat arlallit saqqummiunneqarput, najukkami nunarsuarlu tamakkerlugu ataatsimeersuarnerni ataatsimiinnernilu oqalugiaaserineqarlutittaaq.

1.4 Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014 (B2014)

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermit nalunaarusiami matumani sammeneqartumi, Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissuunissaat anguniarlugu iliuuseqarnermik angusanillu nakkutilliinissaq tamatumunngalu atatillugu immikkut uuttuutunut Inuuneritta II-mi ilaasunut, piffissap qanoq siviutigisup iluani misissuisitsinerit ingerlanneqarnerannik paasissutisseeqataanissaq, siunertat pingaarnersaraat. Misissuisitsineq siornatigut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermit qulaani nassuiarneqartuni peqataasimasut misissorteqqinneqarnerattut pilersaarusiorneqarpoq. Tamatuma peqatigisaanik misissuisitsinerup aningaasaqarnikkut nammanneqarsinnaasumik ingerlanneqarnissaa siunertaavoq, taamaaliornikkut misissuisitsinerit Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmit ukiut sisamakkaarlugit aningaasaliiffiqineq ingerlanneqarsinnaanissaannut ilusiliisoqassaaq. Taamatuttaaq paasissutissanik katersineq tamarmi ukioq ilivitsiq ingerlanneqassaaq. Tassannga isigalugu misissuisitsinerup annertussusaa B2005-imut sanilliullugu annikinneralaarsuuvog; Apeqqutinik akiuilluni immersugassaaq 50%-ip missaanik annikillineqarpoq, uummatisuioqaranilu (EKG) ultralyd atorlugu misissuisoqanngilaq, timimik atuinermit tillersuineq (Actiheart) taamaatinneqarpoq, najukkanilu immikkut toqqakkani peqataasut sisamararterutaasa missaat taamaallaat aaverneqarlutik. Aaversinnerit aap orsoqassusaanik, HbA1c-mik, kviksølvmik akoqassutsimik mingutitsissutaasunillu arlalissuarnik (POP) misissuiffiqineqarput, misissugassanillu timip ilaanit misissugassatut tigusanut toqqorsivimmut toqqugassanik pinngoqaatinullu (DNA) misissugassanik tiguisoqarluni. Misissuisitsinerup innuttaasut inersimasut tamaasa sinnerlugit

misissuineritut pissuseqarnera attatiinnarumallugu, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerini peqataareersimasunik 18-iniit 25-inik ukiulinnik nutaanik makitsinikkut misiliutit ilaneqarput. Naggataagut misiliutaalerput inuit 3.359-it, taakkunannga 2.102-it peqataapput (63%). Misiliummi peqataasussat 22%-ii peqataarusunngillat, taamaalilluni ukiut ingerlanerini peqataarusunngitsut amerliartornerat ersarippoq. Misissuisitsinerup matuma B2005-imi pisut akkerliannik ikittuinnarnut peqqissutsikkut sukumiisumik misissortinnertut pissuseqarnera; sumiiffinni tamani piffissaliussap annikinnerunera, illoqarfiit ataasiaannarlugit tikinneqarnerat, peqataanermilu piffissamik atuinnermut taartissatut 200 koruuninik tunniussisoqannginnera, 2014-imi peqataasukinneruneranarut patsisaaqataasinnaasorinartut ilagaat. Peqataasukinnerujartorneralu ilisimatusarnikkut suliniutini nalinginnaasumik ajornartorsiutaavoq.

Peqataasut illoqarfinit aqqanilinnit nunaqarfiniillu arfineq pingasuneersuupput; Kujataani Nanortalim-meersuullutik Avannaani Kullorsuar-meersuullutik Tunumeersuullutillu. Kujataani nunaqarfiit aalajangersimasut marluk tikinneqanngillat, aallaqqaammut sikorsuit patsisaallutik tullianillu anorersuarnera patsisaalluni. 2014-imissaaq angalanerini angallatigineqartartoq Kisaq (Titartaganngorlugu takussutissiaq 1.2) Nuummiit Kullorsuarmut attartorneqarpoq; tamanna innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerini nunaqarfinnut tamanut sinniisuusinnaasut ilaatinniarnernani pisariaqarsimavoq.

Pilersaarusionerimut, paasissutissanik katersinerimut, aaversinnernik tunngaviusumik misissuineritut Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfimmut nalunaarusionerimut aningaasartuutissatut missingersuutit 5,0 mio.

koruuniusut ukiumoortumik aningaasanut inatsit aqputigalugu Naalakkersuisoqarfimmit akilerneqarput. Tamatuma saniatigut kviksølvimik akuutissanillu allanik arrortikkuminaatsunik misissugassanik katersinerimut misissuinerimullu, avatangiisinut aqutsisoqarfimmit/Miljøstyrelse-mit aningaasaliissutit (Dancea), 2,3 mio. koruunit 50.000 koruunillu Kalaallit Nunaanni peqqinnissaq pillugu ilisimatusarnikkut ingerlatanut tapiissutinerisut, misissuineq sioqqullugu misissuariaatsinik ilisimatusarnernut atugassiissutaapput.

Asseq takussutissiaq 1.2 Misissuinerimut atatillugu angallataasoo Kisaq. Kullorsuaq september 2006.

Misissuisitsinerimi periaaseq ilanngussaq 3-mi sukumiisumik nassuarneqarpoq. Tabeli 1.3-mi allangorartitsisut suut 1993-imiit 2014-mut 2004-imilu Nunavimmi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq ilanngullugu, Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit sisamaasut akornanni assersuunneqarsinnaasut takuneqarsinnaapput.

Tabeli 1.3 Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit sisamat Nunavimmilu 2004-mi misissuisitsinermi allanngorartitsisutut toqqakkanut ataatsimut takussutissiaq • tassaavoq allanngorartitsisut misissuinerit akimorlugit assersuunneqarsinnaanerit.

Misissuineq	B93	B99	B2005	B2014	Nunavik
	Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaat 1993-1994	B99 1999-2001	Inuit Health in Transition 2005-2010	B2014 2014	Qanuippitaa 2004
Misissuinerit taamaaqataat Ukioq ingerlanneqarfiat					
Peqataasut amerlassusaat (apersuineq)	1.728	1.961	3.253	2.102	1.006
Peqataasut amerlassusaat (misissortinnerit aaversinnerillu)	228	1.317	3.115	550	925
Peqataasut procentinngorlugit	57%	62%	68%	63%	50%
Peqataarusunngitsut procentinngorlugit	7%	-	17%	22%	-
Allanngorartitsisut					
Ilinniarsimaneq	•	•	•	•	-
Suliffeqarneq	•	•	•	•	-
Isertitat	-	-	•	-	-
Atugarissaarneq	•	•	•	•	-
Inuiaqatigiit imminnut ataqatigiisinnassusaat	-	-	•	-	•
Imigassaq (atuinerup annertussusaa akulikissusaalu)	•	•	•	•	•
Imigassaq: paasinaariaaseq CAGE	-	•	•	•	•
Tupatorneq	•	•	•	•	•
Nerisat (nerisassat 14-nit	•	•	-	-	-
Nerisat (nerisassat 52/69-it items)	-	-	•	•	(•)
Timimik atuineq (lang IPAQ)	-	-	•	•	-
Peqqissutsikkut imminut naliliivigineq	•	•	•	•	•
Aningaasanoorneq	-	-	•	(•)	•
Imminut toqunnissamik eqqarsarneq	•	•	•	•	•
Goldberg-ip General Health Questionnaire	•	•	-	•	-
Angissuseq, oqimaassuseq, qitip siffissallu silissusaat	•	•	•	•	•
Timip orsoqarnera procentinngorlugu	-	-	•	•	•
Qungatsip taqaanik ultralyd atorlugu misissuineq	-	-	•	-	•
Sukkorneq (sukkornermut misissortinneq/glukosebelastning)	-	•	•	-	•
Sukkorneq (HbA1c)	-	•	•	•	-
Aap taqqanut naqitsinera (ivertillugu uuttuisartog)	•	-	•	•	-
Uummatisiortinneq (Ekg)	-	•	•	-	-
Aap akui orsut Kolesterol & triglycerid	•	•	•	•	•
Fedtsyrit	(•)	-	•	•	•
Pinngoqaatit/DNA	-	•	•	•	•
Kviksølv	•	-	•	•	•
Akuutissat arrortikkuminaatsut PCB & pesticidit	•	•	•	•	•

INUUNERMI ATUGASSARITITAASUT PERORIARTORNERLU

Kapitali 2. Inuunermi atugassarititaasut inuttullu inooqataanermi inissisimaneq

Kapitali 3. Peroriartornermi atugassarititaasut

Kapitali 2. Inuunermi atugassarititaasut inuttullu atukkatigut inissisimaneq

All. Inger Katrine Dahl-Petersen

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuut	B93	B99	B2005	B2014
Inigisap inuttussusaa inimi ataatsimi inuit qassiuernerannik nassuiaatitalik	-	1,3	1,1	1,1

Ilinniagaqarneq, suliffeqarneq, atugarissaarneq najugarisarlut, tamarmik inuttut ataasiakkaatut inoqutigiiyttullu inuunertsinni atugassarititaasunut ilusilersueqataapput. Inuttut inuunermi tunngaviusut immikkut tamarmik imal. ataatsimoorlutik, inuiaqatigiinni inuttut inooqataanermi assigiinngitsumik inissisimaffeqarnermut nassuiaatitut atorneqarsinnaapput. Inuttut inuunermi tunngaviusut arlallit, inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq pillugu kapitalini tulluittuni misissuineranut ilaasut, kapitalimi matumani nassuiarneqarput.

Ilinniagaqarneq suliffeqarnerlu

Ilinniagaqarneq suliffeqarnerlu immikkoorlutik ataatsimoorlutilluunniit, inuup inuttut inooqataanermi inissisimaneranut nassuiaatinut ilaagajupput. Misissuinermit peqataasunut atuarfimmi qaffasinnerpaamik naammassisaq ingerlariaqqiffiusumillu naammassillugu ilinniagaqarsimaneq- ilinniakkap suunera allallugu-oqaatigeqquneqarput. Peqataasut arlalinnik ilinniagaqarsimappata qaffasinneq atuutsinneqarpoq. Ilinniartitaanerit assigiinngitsorpasuit ataasiakkaarlutik qanoq siviussuseqarnerisa sukumiisumik misissorneqarnerat tunngavigalugu immikkoortiterneqarput, siulianilu innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinernisut ilinniartitaanernut sivikitsunut -soorlu allaffimmiutut sundhedsassistentitullu ilinniartitaanernut, assasorlunilu sulinermit ilinniartitaanernut; ilinniartitaanernut akunnattumik siviussusilinnut - soorlu politiit ilinniartitsisutullu ilinniartitaanernut; kiisalu qaffasissumik siviunerumillu ilinniartitaanernut- soorlu ilisimatusarfimmi ilinniarnernut- immikkoortitigaallutik. Kalaallit Nunaanni ilinniartitaaneq 1993-imi innuttaasut

peqqissusaannik misissuisitsinermi siullermi- 4 %-iinnaat ilinniakkaminnik naammassinnisimanerarfianit (ilinniarnertuunngorniarneq imal. inuussutissarsiummut sammivilimmik ilinniagaqarneq) allannguuteqarpoq, tamanna B2014-imi arnat 15%-iini angutillu 8,2%-iini atuuppoq (p<0,05). Inuit qaffasissumik ilinniagallit amerlassusaat (meeqqat atuarfianit ingerlaqqinnerup saniatigut) 1993-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi siulluup kingorna aamma qaffappoq. B93-imi 40%-it pallingajattut qaffasissumik ilinniagaqarput, B2014-imi 49%-it qaffasissumik ilinniagaqarnerit naammassisimallugu.

Arnat angutillu ingerlariaqqiffiusumik akunnattumik siviussusilimmik siviuumilluunniit ilinniagallit - B2014-imi angutit 13%-iullutik arnallu 14%-iullutik amerlaqatigiinnangajupput, sumili najugaqarneq apeqqutaalluni ilinniakkap qaffasissusaa annertuumik assigiinngissuteqarpoq. Tabelimi 2.1-imi ingerlariaqqiffiusumik akunnattumik siviussusilimmik siviuumilluunniit ilinniagallit Nuummi amerlanerunerat takuneqarsinnaavoq, meeqqallu atuarfianit anisut ingerlariaqqiffinniluunniit naammassitut nunaqarfinni amerlanerullutik (tabeli 2.1).

Tabeli 2.1 Ingerlariaqqiffiusumik ilinniagallit Nuummi, illoqarfinni allani nunaqarfinnillu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=2.017.

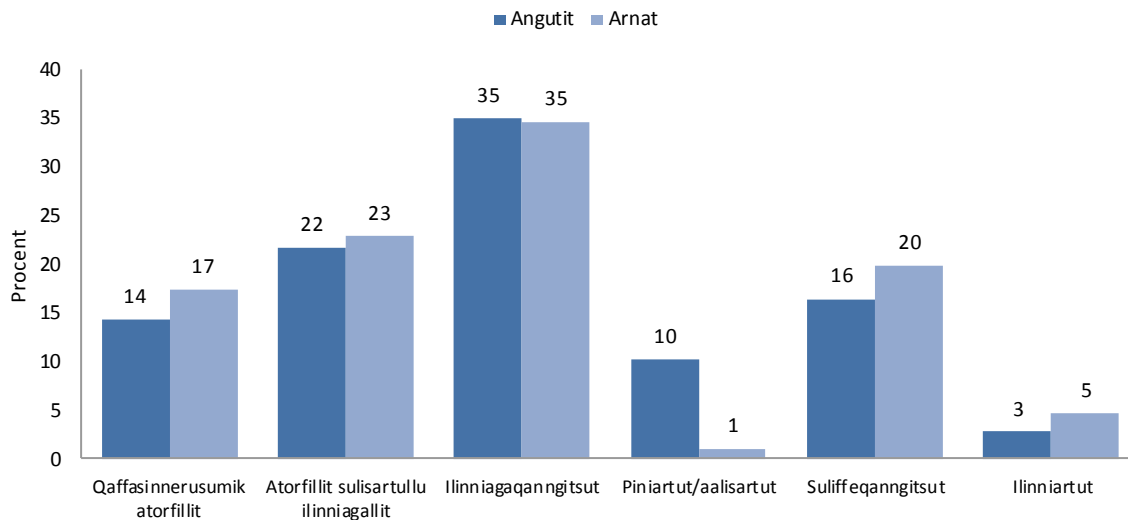
	Amerlas susaat	Ilinniaga qanngits ut* %	Sivikitsu mik ilinniag allit %	Akunnattumik sivissusilimmik/ sivisuumik ilinniagallit %
Nuuk	573	34,7	37,2	28,1
Illoqarfiit allat	1.152	54,8	36,5	8,7
Nunaqarfiit	292	83,2	13,7	3,1
Katillugit	2.017	53,2	33,4	13,4

* Taamaallaat meeqqat atuarfianni atuarsimasut tamatumalu kingorna ingerlariaqqissimasut

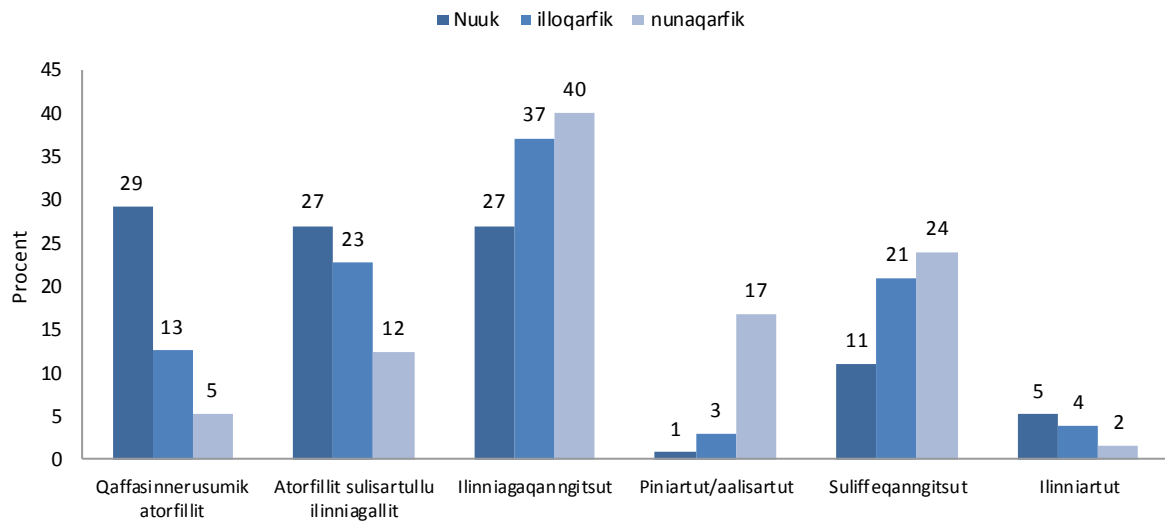
Peqataasunut maanna sulerineq oqaatigeqquneqarpoq. Tamatuma kingorna akissutaasut, peqataasut ataasiakkaat atorfiit piginnaasallu atorfimmi pineqartumi nalinginnaasumik piumasaqaataasut naapertorlugit, inuussutissarsiutinut immikkoortiterneqarput. Nalinginnaasuuvoq sivisunerusumik ilinniagaqarnissamik piumasaqaateqaraluartumik atorfeqartarneq, taamaattumik atorfinnut pineqartunut nalinginnaasumik piginnaasaqarnermi immikkoortiterinermi ilannguneqarput (kapitali 12 aamma takuguk).

Tulliuttuni peqataasunik atorfikkaanik (inuussutissarsiut ingerlariaqqiffiusumik akunnattumik sivissusilimmik sivisuumilluunniit ilinniarsimanermik piumasaqaatitalik), atorfikinnerusunik assassormillu ilinniagalinnik (inuussutissarsiutit sivikitsumik ilinniagaqarnermik piumasaqaatitalit), ilinniarsimangitsunik, piniartunik aalisartunillu, suliffeqanngitsunik (suliffissaaleqisut, pisortanit nuussinikkut isertitalit, angerlarsimasut) ilinniartunillu immikkoortiterisoq toqqarparput

Ukiut suliffiusinnaasut misissuisitsinermi matumani 18-iniit 64-inut inissinneqarput (N=1.650) Kalaallit Nunaannilu Naatsorsueqqissaartarfiup immikkoortiterineratut sulisinnaasut 15-iniit 64-inut ukiulittut nassuarneqartumut (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2015) assingungajapput. Peqataasut sulisinnaasut akornanni 78%-it suliffeqarput, 19%-it suliffeqaratik 3,9%-illu ilinniartuullutik.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.1 suliffeqartut suaassusaannut agguataarneqarnerat. 18-iniit 64-inut ukiullit. Procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.650.

Titartagannorlugu takussutissiaq 2.2 Suliffeqartut sumi najugaqarnerannut agguataarneqarnerat. 18-iniit 64-inut ukiullit. Procentingorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.650.

Piniartut aalisartullu angutaannangajaasut eqqaassanngikkaanni suliffeqarnermut atatillugu suaassutsikkut assigiinngissuteqangaannginnera, titartagannorlugu takussutissiami 2.1-imi takuneqarsinnaavoq. Suliffeqarneq Nuummi, illoqarfinni allani nunaqarfinnilu assigiinngiiaarpoq, Nuummiit peqataasut 89%-ii suliffeqartuupput ilinniartuullutilluunniit, illoqarfinni allani 79%-iullutik nunaqarfinnilu 76%-iullutik ($p < 0,05$). Sumi najugaqarneq tunngavigalugu suliffeqarnerup agguataarneqarnera titartagannorlugu takussutissiami 2.2-mi takuneqarsinnaavoq. Tassani ilaatigut peqataasut atorfikkaat illoqarfinneersut-pingaartumillu Nuummeersut nunaqarfinneersunut sanilliullugit amerlanerusut, nunaqarfinnilu ilinniagaqaratik suliffeqartut amerlanerusut takuneqarsinnaavoq.

Misissuinermi aapparisaq/inoqatigisap inuussutissarsiuta aamma apeqqutigineqarpoq. Taamaaliornikkut inoqtigii inuussutissarsiutaat, apersukkap nammineq aapparisaataluunniit /inoqataataluunniit inuussutissarsiutigippagu, ilinniagaqassutsikkut qaffasinnerpaamik piginnaasaqarnissamik piumasaqaatalittut nassuiarneqarsinnaalerpoq. Inoqtigii inuussutissarsiutaasigut ilaqutariit

aningaasaqarnerat oqaatigineqarsinnaavoq. Inoqtigii 85%-iini minnerpaamik ataaseq suliffeqarpoq apersukkanili ataasiakkaani 78%-iulluni.

Ineqarneq

Ineqarneq inuttut atukkat annertuumik pingaarutilit ilagaat inuiaqatigiinnilu qanoq inissisimanermik paassutisseeqataasinnaalluni. Inikilliornerup tarnikkullu inuunerliornerup imminnut ataqatigiinnerat B2005-imi misissuinerup ilaatigut takutippaa (Riva et al., 2014). Inigisap inuttussusaa, inimi ataatsimi inuit amerlassusaannik nassuiarneqartoq, innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit ilagaat. Igaffik, uffarfik torsuusarlu ilanngunnagit ini ataaseq marlunnik amerlanerusunilluunniit inulik, matumani inigisamut inuttuallaamut nassuiaataavoq. 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerme peqataasut akornanni agguaqatigiissitsinerme nikingassut annertoqaluni- 0,1-imiit qulaaluat inimi ataatsimi ineqartut - agguaqatigiissillugit inuit inimi ataatsimi 1,1 najugaqarput. Peqataasut katillugit 11%-ii inuttuallaami najugaqarput. Pingaartumik inuusuttut (18-iniit 34-inut ukiullit) ilaqutariillu meerartallit inigisani inuttuallaani najugaqarput. Illoqarfinni nunaqarfinnilu assigiinngissut annertuvoq,

peqataasut nunaqarfimmeersut 28%-ii illoqarfinneersunut 8%-inut sanilliullutik inigisani inuttuallaani najugaqarput. Inuttuallaani najugaqartarneq Nuummi Ilulissanilu annikinnerpaavoq (2-3%), nunaqarfinni Upernaviup pigisaani Tunumilu annertunerpaalluni. (Kullorsuarmi 45%).

Atugarissaarneq

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut isertitaat apeqqutigineqanngillat. Tamatumunnga taarsiullugu peqataasut angerlarsimaffimmini atortorissaaruteqarnerat apeqqutigineqarpoq, tamannalu tunngavigalugu atugarissaarnermut uuttuusiortoqarluni. Atugarissaarnermut uuttuut B2005-imi misissuisitsinermi isertitanut nalunaarsukkani ilisimatitsissutaasunut assersuunneqarmat, imminnut qanittunnguupput, isertitalli annertuut atortorissaarutinut attartuunut tamatigut atorneqartannginnerat ilanngunneqarluni. Taamaalilluni atugarissaarneq isertitanut uuttuutaannaanani aningaasanik qanoq atuinermit tunngassuteqarportaaq. 2005-imi misissuisitsinermisuulli- misissuisitsinermi matumani atortorissaarutit arfineq marluk ataatsimoortillugit atugarissaassutsimut uuttuusiunneqarput (Video/DVD, qarasaasiaq, oqarasuaat kabilimut attavilik, nillataartitsivik, mikrobølgi atorlugu iffiork, errorsivik erruivillu). Peqataasut atortorissaaruteqanngivinngikkunik marluk pallillugit atortorissaarutillit ikittuinnaammata, taakku ataatsimoortinnerisigut atugarissaarnermut uuttuutit arfinilinnorput.

Angerlarsimaffimmi atortorissaarutit inoqutigiit inuussutissarsiutaannut immikkoortiterneqarneranni, inuttut atukkat apeqqutaallutik amerlassusaasa assigiinngissuteqarnera ersarissoq tabeli 2.2-mi takuneqarsinnaavoq.

Tabeli 2.2 Angerlarsimaffimmi atortorissaarutit agguaqatigiissillugit inoqutigiit inuussutissarsiutaannut agguataarneqarnerat. 18-iniit 64-inut ukiullit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.704.

Inoqutigiit inuussutissarsiutaat	Atortorissaarutit amerlassusaat (agguaqatigiissillugit)
Atorfikkaat	6,0
Atorfikinnerit, assassornermik ilinniagallit	5,4
Ilinniarsimangitsut	4,3
Piniartut aalisartullu	4,5
Ilinniartut	4,6
Suliffeqanngitsut	3,5
	p<0,001

Inuiaqatigiinni atortorissaarutit pitsaaqutitut isiginnineq, inuiaqatigiit allanngoriartornerat ilutigalugu allanngorartuavoq. Teknikkikkut ineriartornerup kingunerisaanik atortorissaarutit nutaanik taarserneqartarput, soorlu videokkut isiginnaarutit DVD-iinillu allanik pisaartoqartartoq. Oqarasuaat kabilimut attavilik angallattakkamik taarserneqariartuaagin-narpoq, sulili arlalitsigut sukkasuumik akikitsumillu internetsimut attaveqarsinnaanermut kabilimut attavilimmik oqarasuaateqarnissaq piumasaqaataammat, atortorissaarut taanna internetsimut attaveqarsinnaanermut uuttuutaaneruvoq. Internet atortorissaarutit nutaajummat qulaani uuttuutini ilaanngilaq. Peqataasut katillugit 60%-ii angerlarsimaffimmini internetsimut attaveqarnerarput, tassunga ilanngullugu mobilinut attaveqaatit, amerlanerit (72%) Nuummiillutik, 56%-it illoqarfinni allaniillutik 49%-illu nunaqarfinniillutik (p<0,05). Internetsimut attavilersinneq akisuvoq. Tamatuma saniatigut Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini internetsimut attavilersissinnaaneq assigiinngeqimmat, internetsimut attaveqarneq inoqutigiit atugarissaarnerannuinnaq attuumasuteqanngilaq. Atortorissaarut siunissami atugarissaarnermut uuttuutit ilaattut atorneqarsinnaalerumaassaaq.

Piniakkanik aalisakkanillu nammineq pisanik atuineq

Nammineq piniakkanik aalisakkanillu annertunerusumik inuussuteqarneq, inuit ataasiakkaat inooriaasaannik inuunermilu atugassarititaasunik oqaluttuartsinnaavoq-tamatunnga atatillugu nammineq pisat

piumanerusartagaasinnaapput pissarsiariuminartuusinnaallutillu. Misissuisitsinermi matumani peqataasut aperineqarput: "Qaammatit kingullit pingasut ingerlaneranni, ullormut nerisanni pingaarnertut nammineq ilaqttavilluunniit pisaannik qanoq akulikitsigisunik nerisaqarpit?". Katillugit 16%-it ullut tamaasa ullulluunniit tamakkiangajallugit (sap.ak. sisamariarlutik arfinileriarlutilluunniit), namminneq pisatik ilaqtamilluunniit pisaat ullormut nerisatut pingaarnertut nerisarinerarpaat. Affaat pallingajattut (46%) minnerpaamik qaammammut pingasoriarlutik taamaattarnerarput, kiisalu 38%-it taamaangisaannarnerarput imal. qaqutiguinnaq taamaattarnerarlutik. Nammineq ilaqtalluunniit pisaannik ullormut nerisaqarnerup pingaaruteqassusaata, Nuummi, illoqarfinni allani nunaqarfinnilu annertuumik assigiinngissuteqarnera, sumi najugaqarneq tunngavigalugu agguataarinerup takutippaa (tabeli 2.3).

Ilaannikkuinnaanerusoq nammineq ilaqtalluunniit pisaannik nerisaqarnermut tunngatillugu illoqarfiit nunaqarfiillu akornanni assigiinngissut annikinneralaarsuuvoq. Ullormut nerisatut pingaarnertut nammineq pisanik nerisaqarnerup, Nuummi sunngiffimmi tapertaaneruneranik ersersitsisuusinnaasoq, nunaqarfinni nammineq pisanik nerisaqarneq immaqa qangaaniilli inooriaatsimut inuuniarnermilu tapertaatut pisarialittut ersiutaasinnaanerusoq.

Tabeli 2.3 Qaammatit pingasut kingullit ingerlaneranni peqataasut ilaqtariit pisaannik aalisakkamik neqimilluunniit ullormut pingaarnertut nerisaqarsimasut agguataarnerarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=2.035.

	Qaqutigut imal. taamaaliunngis aannartut %	Akuttunngitsunik, minnerpaamik qaammammut pingasoriarlutik %	Akulikitsunik, sap.ak. arlaleriarlutik %
Nuuk	53,5	41,0	5,6
Illoqarfiit allat	37,3	50,2	12,5
Nunaqarfiit	13,3	40,9	45,8

Kapitali 3. Peroriartornermi atugassarititaasut

All. Peter Bjerregaard

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit	B93	B99	B2005	B2014
18-innit 29-inut ukiullit 18-iliitinnatik kinguaassiuutitigut innarligaasimasut amerlassusaat (%)	-	-	32,8	32,8
Angajoqqaat 18-it inorlugit ukiulinnik meerallit ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasillit (%)	-	18,3	25,5	21,5

Illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorneq

Kalaallit Nunaanni innuttaasut inuttut atugaanni peqqissutsimut sunniutilinni sumi najugaqarneq pingaarnersat ilagaat. Tamanna illoqarfiit nunaqarfiillu-, Kitaata-, Tunup Avanersuullu-, Kitaata qeqqata avinngarusimasullu akornanni inuuniarnermi atugassarititaasut annertuumik assigiinngissuteqarnerannik patsiseqarpoq. Inuttut aningaasaqarnikkullu atukkani pingaarutilinni – isertitani najukkallu angissusaanni assigiinngissutit tabeli 3.1-imi takutinneqarput. Assigiinngissutaasut ataatsimut isigalugit naatsorsuutigisatut ipput, tassalu Nuummi Kitaatalu qeqqani innuttaasut nunaqarfinneersunit avinngarusimasuneersunillu isertitaqqortunerupput, isertitalli agguaqatigiissillugit illoqarfimmi nunaqarfinnilu nikingassuteqangaannginnerat uissuumminarsinnaavoq.

Nunaqarfinnili isertitat, nunaqarfiit immikkoortullit tassalu Narsarsuaq Kangerlussuarlu agguaqatigiissitsinermi qaffatitsisuullutik, assigiinngiiaaqaat.

Sumiiffiit akornanni nutserneq nalinginnaaqaq, innuttaasullu Kitaata qeqqanut -pingaartumik Nuummut eqiterunniarnerunerat ersarippoq. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut 36%-ii nunarfimmi peroriartortuupput, taakkulu affai sinnillit kingorna Nuummut illoqarfimmulluunniit allamut nuupput. Taakkunanga misissuisitsinerup nalaani Nuummi najugaqartut 69%-ii illoqarfinnit allanit nunaqarfinniilluunniit nuuttuupput. Pissutsit taakku Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfiup innuttaasut nuuttarnerat pillugu nalunaarusiaani erseqqinnerusumik nassuiarneqarput.

Tabeli 3.1 2012-imi Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini assigiinngitsuni isertitat inigisallu annertussusaat. Innuttaasut tamakkerlugit. Najooqutarisaq: Kalaallit Nunaanni naatsorsueqqissaartarfiup paasisutissanut toqqorsivia.

Nunap immikkoortua	Inoqutigiit isertitaa atoriaannaat, agguaqatigiissillugit (kr.)	Akornanni (1000 kr.)	Inuttussusaat, akornanni
Nuuk	365.838	-	16.181
Illoqarfiit allat	255.534	206-298	464-5.571
Nunaqarfiit	221.236	132-334	24-513
Kitaa	234.783	132-366	24-16.181
Tunu	222.104	178-281	87-2.004
Avanersuaq	183.094	159-206	29-649
Kitaata qeqqa ¹	297.489	241-366	2.715-16.181
Nunaqarfiit avinngarusimasumiittullu ²	224.876	132-334	24-2.004

Nassuiaatit

¹ Illoqarfiit Nuuk, Maniitsoq, Sisimiut, Aasiat, Ilulissat

² Nunaqarfiit tamakkerlutik illoqarfiillu Qaanaaq, Upernavik, Uummannaq, Qeqertarsuaq, Kangaatsiaq, Nanortalik, Tasilaq, Ittoqqortoormiit

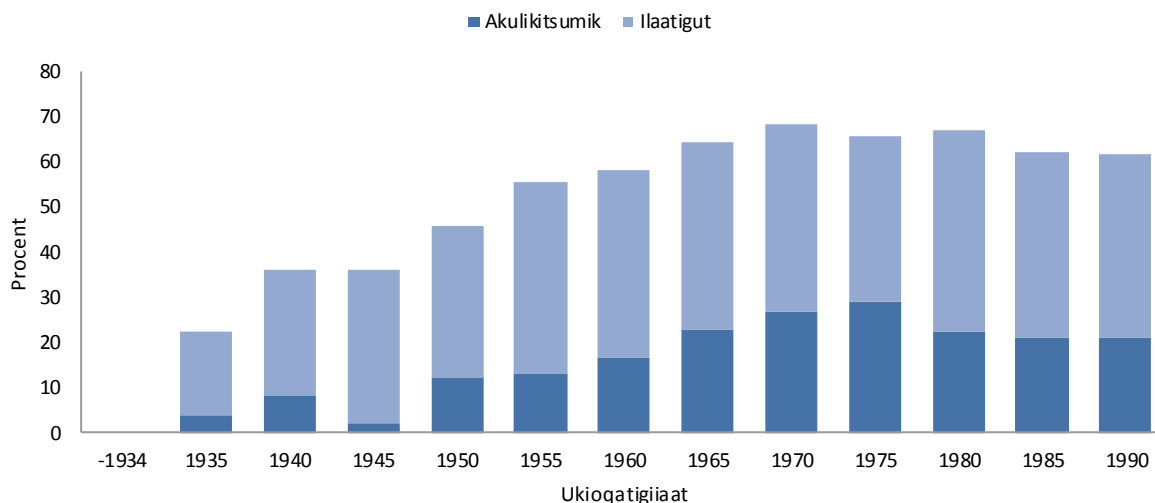
Akunnattumik sivissusilimmik sivisuumilluunniit ilinniagaqarnissap ilimanaateqarneranut sumi peroriartorsimaneq apeqqutaavoq. Tabeli 3.2-mi ilinniagaqarnissap ilimanaateqarnera peqataasunut nunaqarfimmeersunut avinngarusimasuneersunullu sanilliullugu, illoqarfinnut Kitaata qeqqaneersunut marloriaat sinnerlugu annertunerusoq takuneqarsinnaavoq. Tunumi Kitaanilu assigiingissut suli annertuneruvoq. Qulaani oqaatigineqartut tunngavigalugit sumi peroriartornerup inersimasutut atukkanut- taamalu peqqissutsimut pingaarutilimmik aalajangiisuuneranik inerniliisoqarsinnaavoq.

Tabeli 3.2. Peroriartorneq ilinniagaqassuserlu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=2.017. Ukiunut suaassutsimullu nalimmassagaq.

Qulit missaanni ukioqarnermi najugarisaq	Ilinniakkap sivissusuaa akunnattoq sivoosoorluunniit %
Nuuk	17,9
Illoqarfiit allat	16,5
Nunaqarfiit	7,1
	p<0.001
Kitaa	14,2
Tunu	4,9
	p<0.001
Kitaata qeqqa	19,7
Nunaqarfiit avinngarusimasullu	9,1
	p<0.001

Meeraanermi angerlarsimaffimmi pissutsit immikkut ittut

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni sisamaasuni tamani, meeraanermi pissutsit immikkut ittut- angerlarsimaffik imigassamik ajornartorsiorfiunersoq, peqataasorluunniit meeraanermini kinguaassiutitigut innarligaasimaneersoq apeqqutigineqarput. Peqataasut meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassap ajornartorsiutaaneranik misigisaqarsimasut, ukioqatigiiaat ukiut inunngorfiinit siusinnerpaaniit 1970-imiit 1974-ip tungaanut, 33%-it akulikitsunik imigassamik ajornartorsiuteqartarsimaneraasut 36%-illu imigassamik ilaannikkut ajornartorsiuteqartarsimaneraasut amerliartuinnarnerat, misissuisitsinerit siuliisa takutippaat. Taamaattoqarnera imigassamik eqqussuineq pillugu naatsorsueqqissaarnermut naapertuuppoq. Imigassamik eqqussuineq 1975-ip missaata tungaanut assigiiamik qaffakkiartorpoq 1990-illu missaata tungaanut qaffasittuariarluni ukiut ingerlaneranni eqqussat affaat inulerlugit.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.1 Ukioqatigiiaat ukioq inunngorfiat tunngavigalugu meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarneq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq, N=1.739.

2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi kisitsisit nutaat, eqqussukkat ikilinerannik naatsorsuuteqarnerup ukioqatigiiaanut 1990-imiit 1995-imut inunngortunut atuunneranik ilaatigut ersersitsinnaapput, 1990-illi kingorna inunngortut katillugit 163-iinnaammata misissuinerit inernerit qularnartoqarput.

Peqataasut meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassap ajornartorsiutaasimaneranik ilisimatitsisut 1970-ikkut tungaannut amerliartornerat titartaganngorlugu takussutissiami 3.1-imi takuneqarsinnaavoq. Ukioqatigiiaat 1975-imiit 1979-imut inunngortut angerlarsimaffimmi imigassap ajornartorsiutaasimaneranik akulikitsunik misigisaqarsimasut amerlanerpaapput, tamatuma kingorna naatsorsueqqissaarnikkut qularnaarneqarsinnaanngitsumik ikileriaateqalaarput.

Ullumikkut meeqqat peroriartornerminni atugarisaat paasiniallugit ajornartorsiutitalimmik imigassartoriaaseqarnerup atugaanera misissuiffigaarput¹ Peqataasut meeqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut angerlarsimasunut ataataasut 21%-ii anaanaasullu 22%-ii ajornartorsiutaalersinnaasumik imigassartoriaaseqarput, ataataasulli 53%-iisa anaanaasullu 40%-iisa ($p < 0,001$) qaammammut ataasiarluni imigassartornermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugit imertarnerat ilisimatitsissutigaaat (aalakoorniutigalugu imigassartortarneq).

Nakuuserneq kinguaassiuutitigullu innarliinerit

Meeraanermi angerlarsimaffimmi misigisat anigoruminaatsut allat tassaapput kinguaassiuutitigut innarligaaneq allatigullu nakuuserfigineqarneq. Taakku ajoraluartumik Kalaallit Nunaanni- imminnut imigassamillu atornerluinermut attuumassuteqarlutik- akulikipput.

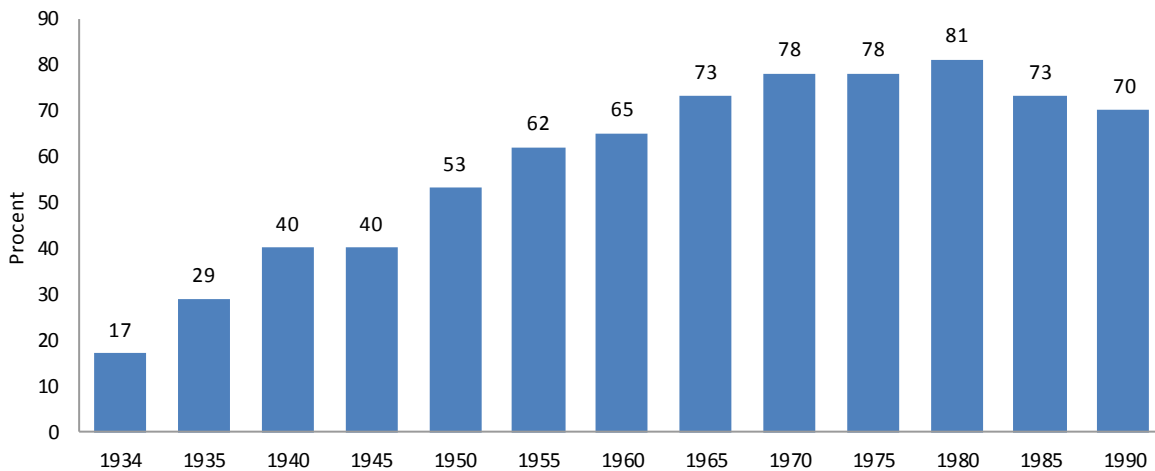
Peqataasuni 1960-imi tamatumaluunniit kingorna inunngortuni, meeraanermi nakuusernerit imigassamillu ajornartorsiuteqarnerit nunaqarfinnut illoqarfinnullu allanut sanilliullugit Nuummi akulikinnerupput, meeraanermili kinguaassiuutitigut innarligaaneq nikingassuteqarani (tabeli 3.3). Meeraanermi imigassap ajornartorsiutaanera imal. nakuuserneq Tunumi Kitaanilu allaassuteqanngilaq, Peqataasulli Tunumi peroriartortut akornanni kinguaassiuutitigut innarligaaneq akulikinnerusunik nalunaarutigineqarpoq ($p=0,03$). Peqataasut ukioqqortunerusut ataatsimut isigalugit aamma taamaalluni.

Tabeli 3.3. Meeraanermi imigassap ajornartorsiutaanera, nakuuserneq kinguaassiuutitigullu innarligaaneq nunap immikkoortuinut agguataarlugit. Kalaallit 1960-imi tamatumaluunniit kingorna inuusut. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Ukiuinut suaassusaannullu nalimmassakkat.

Qulit miss. ukioqarluni najugarisaq	Imigassap ajornartorsiuta agajunnera %	Akulikitsunik ilaannikkullu	
		unniit nakuuserneq artarnera %	Kinguaassiuutitigut innarligaaneq %
	N=1.147	N=1.125	N=977
Nuuk	33,1	50,0	37,1
Illoqarfiit allat	21,7	46,7	36,7
Nunaqarfiit	18,2	36,9	39,3
p	0,002	0,004	0,74
Kitaa	21,4	44,2	36,0
Tunu	23,2	41,5	46,1
p	0,62	0,55	0,03

Ataatsimut oqaatigissagaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut 66%-ii meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik atuiffiusumi nakuuserfiusumiluunniit peroriartorput kinguaassiuutitigulluunniit innarligaasimallutik. Ukioqatigiiaat ukioq inunngorfiat (titartaganngorlugu takussutissiaq 3.2) meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqartut agguataarneqarnerannut eqqaanarpoq. Takuuk titartaganngorlugu takussutissiaq 3.1. 1980-imiit ikileriaat ersarippoq naatsorsueqqissaarnikkulli qulakkeerneqarsinnaanani.

¹Cage test atorlugu misillitsinneq- kapitali 4 takuuk

Titartaganngorlugu takusutissiaq 3.2 Imigassap ajornartorsiuataanera, meeraanermi nakuusernerit imal. kinguaassiuutitigut innarlugaaneq ukioqatigiiaat ukioq inunngorfiat tunngavigalugu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.767.

PISSUSILERSUUTIT PEQQISSUTSIMUT SUNNIUTILLIT

Kapitali 4. Imigassaq, hashi aningaasanoornerlu ajornartorsiutitalik

Kapitali 5. Tupatorneq

Kapitali 6. Timimik atuineq uninngaannarnerlu

Kapitali 7. Nerisat

Kapitali 4. Imigassaq, hashi ajornartorsiutitalimillu aningaasanoorneq

All. Christina Viskum Lytken Larsen

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuut	B93	B99	B2005	B2014
Aalakoorniutigalugu imigassartortarneq Qaammatip kingulliup ingerlanerani imigassartornermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartornertut nassuiarneqartoq(%)	-	45,9	52,0	49,9

Imigassamik hashimillu atornerluineq Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut ajornartorsiutit ataasiakkaat annersaraat. Atornerluinerit taamaattut aningaasanoormik ilaqarajuttuupput (Larsen et al., 2013). Pineqartut ataasiakkaat peqqinnerannuinaangitsoq minnerunngitsumilli inuiaqatigiinnut, avatangiisinut-pingaartumik meeqqanut ilaqtutanullu atornerluinermik toqqaannartumik sunnerneqartunut- kinguneri annertoqaat. Atornerluisunik katsorsaanermi misilittakkat, inuttut atukkat kingornussat atornerluinermut attuumassuteqartut qanoq annertutiginerat paasinarsisippaattaq. Atornerluisutut katsorsartissimasut procentinngorlugit ikittuinnaat angerlarsimaffimmi atornerluiviusumi peroriartortuunngillat. 15-imiit 17-inut ukiullit nivarsiaqqat 60%-iisa nukappiaqqallu 40%-iisa angerlarsimaffimmini ataatsimik arlalinnilluunniit atornerluisoqarneranik misigisaqarsimanagerat (Pedersen aamma Bjerregaard, 2012), 2011-imi inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinerup takutippaa. Kapitali taanna 2014-imi inersimasut akornanni imigassartoriaatsinut atornerluisuunermullu- ajornanngikkaangallu siuliani misissuisitsinerniit maannamut paasisanut tunngasuvoq.

Imigassaq

Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik ukiut tamaasa immiaaqqanik, viinninik imigassanillu kimittuunik inunnut 14-ileereersimasunut ataasiakkaanut, imigassaq akuitsunngorlugi uuttukkanik eqqussuineq pillugu naatsorsuusiortarpoq. Taama naatsorsuisarneq tunngavigalugu innuttaasut 1960-imiilli imigassamik

atuinerat missingersorneqarsinnaavoq (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2014). 1969-imiit 1991-imut ukiuni marlunni imigassamik killilersuineq eqqaassanngikkaanni piffissaq tamakkerlugu, inunnut ataasiakkaanut 14-ileereersimasunut agguaqatigiissillugu imigassaq akuitsoq 15 literi sinnertoq eqqunneqarpoq, imigassamik killilersuinerup atorunnaarsin-neqarnerata kingorna ukiuni siullerni qaffasinnerpaalluni, 1982-imiit 1987-imut inummut ataatsimut 19-literimiit 22 literiulluni. Imigassamik eqqussuineq 1989-imiit 8,6 literimut apparsimavoq (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2014). Atuinerup imigassanik eqqussukkanik naatsorsueqqissaartarneq tunngavigalugu missingersorneqartarnerata, nammineq immiukkat, nunat killeqarfiini pisinierneq peqqumaasivim-miititsinermilu maangaannartut, naatsorsueqqissaarnermi tamatumani ilanngunneqartan-nginnerat ajornartorsiutitaraa. Taamaattorli nammineq immiornerup nunallu killeqarfiini imigassarsisarnerup Kalaallit Nunaanni pingaaruteqarpallaannginnissaa ilimanarpoq.

Kalaallit Nunaanni imigassartugarisinnaasatut inassuteqaataasut arnanut/angutinut sap. akunneranut annerpaamik imertarfiit 7/14-iupput. Tamatuma saniatigut imigassartornermi ataatsimi annerpaamik imertarfiit sisamat imerneqarsinnaanerit inassuteqaataasortaaq, nuna tamakkerlugu Max4Tassa-mik qulequtserlugu paasitsiniaanikkut takutinneqarpoq (www.max4tassa.gl).

Qangali kalaallit Asiap kangiani inuiaat ilaasulli – Kalaallimmi Nunaata inoqqaavi Siberiameersuummata - imigassamik sapigaqarnerusutut isumaqarfigineqarput. Misissuinerilli nutaajunerusut taamaattoqannginnera uppernarsivaat. Akerlianik kalaallit pinngoqaatimikkut imigassamik arrortitsisinnaassusaat qallunaat Europallu kitaamiut allat arrortitsisinnaassusaan-nut assinguvoq, taamaammallu imigassamik atonerluisunngorsinnaaneq sananeqaatikkut unititsisussa qarani (Bjerregaard et al., 2014). Taamatuttaaq imigassartoriaaseq aalakoorniutigalugu imigassartortarnermik sunnigaq, sananeqaatinut tunngatillugu imaaliillaannaq nassuiaatissarsineqarsinnaanngilaq.

Inuiaqatigiinni inuttut ajornartorsiutit amerlanersaat ajoqusiisinnaasumik ingasaassisumillu imigassartoriaaseqarnermik tunuliaqutaqarnerat misissuinerpassuit takutippaat. Imigassap pinerlunniarnernut sunniuteqarnera politiiniit tikkuarneqarpoq. Tamanna kingullermik Kalaallit Nunaanni politiit 2012-imi ukiumoortumik nalunaarsugaanni takuneqarsinnaavoq, tassani politimesterip ima oqaatigaa: "Kalaallit Nunaanni politiit isumaat naapertorlugu nakuusernerit, toqutsinerit, kinguaassiuutitigullu pinerluuteqarnerit nunatsinni unammilligassat annersaasa ilagaat. Tamatuma peqatigisaanik isumarput naapertorlugu pisut tamakku amerlanersaat aalakoornu jussuuartunit pinerluutaasarput, taamaammatt ajornartorsiut anigorniassagaanni aalakoorniutigalugu – piffissap sivikippallaap iluani annertoornu jussuarmik imigassartortarneq annertuumik iliuuseqarfigineqartariaqarpoq" (Kalaallit Nunaanni Politiit, 2012).

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni imigassamik atuineramik annertussusiliineq

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni imigassamik atuneq atonerluinerlu assigiinngitsunik uuttuuteqarpoq, uuttueriaaserlu ukiut ingerlanerani allanngulaarsimavoq. Taamaammatt immikkoortut ilaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni kingulliit inerneru siuliani misissuisitsinernut assersuunneqarsinnaapput, allallu assersuunneqarsinnaanatik. Innuttaasut peqqissusaannik

misissuisitsinerni imigassat eqqussukkatut nalunaarsukkat assersuutigissagaanni, ikinaarlugit amerlanertsigut nalunaaruteqartoqartartoq (Bjerregaard aamma Becker, 2013). Taamaammatt amerlanearinani ikinaarisoqarsimassaaq. Inuit ataasiakkaat imigassartoriaasaannut tunngasut apeqqutinik akiuilluni nammineq immersugassami apeqqutigineqarput, taamaalillutik apeqqutit taakku apersuisumit akuliuffigineqaratik peqataasut akissuteqarfigaat. Tulliuttuni imigassartoriaatsit pingasut- tassalu annertuumik atuinerup, aalakoorniutigalugu imigassartortarnerup ajoqusiisinnaasumillu imigassartoriaaseqarnerup qanoq innerat takussavarput.

Annertuumik atuneq tassaavoq killiliussassatut innersuussat- sap. akunneranut arnani imertarfiit arfineq marluk angutinilu imertarfiit 14-it- sinnerlugit imigassartortarneq.

Aalakoorniutigalugu imigassartortarneq tassaavoq imigassartortarnermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartortarneq. B2005-imi B2014-imi aalakoorniutigalugu imigassartortarnermik naatsorsuineq, aalakoorniutigalugu imigassartortarnermut tunngatillugu apeqqummik imaattumik tunngaveqarpoq: "Ukiup kingulliup ingerlanerani imigassartortarnermi ataatsimi qasseriarlutit imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartortarnermi (unnuk, nalliuttorsiorneq assigisaallu.)?" akissutigineqarsinnaallutik taamaaliunngisaannarpunga-miit sap. ak. arlaleriarlunga. Taamaammatt Max4tassa-mut imertarfiit tallimassaat *imertinnagu* imigassartortarnermi innuttaasunik kajumissaarisumut naapertuutinninnerata erseqqissarnissaa matumani pingaaruteqarpoq. Peqataasut ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani minnerpaamik qaammammut ataatsiarlutik imigassartortarnermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugit imersimanerartut, immikkoortiterinermi aalakoorniutigalugu imigassartortarnermi ilanngupput. B93-imi B99-imi apeqqut allatut oqaasertalerneqarmat, misissuinerup inerneru B2005-imut B2014-imullu assersuunneqarsinnaanngillat.

Ukiup kingulliup ingerlanerani *Ajoqusiinnaasumik imigassamik atorerluineq* CAGE - katillugit arfinilinnik apeqquitalik atorlugu misilitsinnikkut nalilerneqartarpoq (tabeli 4.1). Periaaseq taanna innuttaasut akornanni ajoqusiinnaasumik imigassartorfioqisumi, imigassamik ajornartorsiu-teqarnermut misissuutitut sakkugissallugu ajornaatsuvoq, innuttaasunilu imigassamik ajornartorsiuteqarneq pillugu misissuinermi atorsinnaaneranut takussutissaqarluni. Ilaasa annertuumik ajoqusiisumik atuisuusinnaanerit naatsorsuutigineqarsinnaammat allallu imigassamik atuinermut atatillugu ajornartorsiutaat annikinnerusinnaammata, ajoqusiisumik imigassamik atuineq taakkunanani *ajoqusiinnaasutut* taaneqarpoq.

Imigassartoriaatsit assigiinngitsut allanngoriartornerat

B2014-imi peqataasut akornanni 12%-it imigassartorsimanngisaannarput 18%-illu siornatigut imigassartorsimapput qaammatilli kingulliit aqqaneq marluk imigassartorsimanatik. Taamaallitutik peqataasut pingajorarterutingajaat misissuisitsinerup nalaani imigassartorsimanngivipput. Angutit arnallu atueriaatsini assigiinngitsuni qanoq inissisimanerat tabelimi 4.2-mi takutinneqarpoq. Annertuumik atuisuni arnat akornanni appariaat ersarippoq, atueriaatsinili allani allannguut taama ersaritsiginani.

Tabeli 4.1. CAGE atorlugu misissuinermi apeqquutinut ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarnermik naliliiniarnermi atorneqartartunut ataatsimut takussutissiissut. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

CAGE atorlugu misissuinnikkut ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasilinnut nassuiaataapput: apeqquutit 1-5 akornanni ikinnerpaamik marluk akuersaarlugit akissuteqarneq; imal. minnerpaamik apeqquutit 1-5 akornanni apeqquut ataaseq akuersaarlugi sap. akunnerinilu minnerpaamik ulluni sisamani imigassartortarnermik ilallugu.

1	Ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani imigassartornerit annikillissittariaqartutut misigaaq? aap/Naagga
2	Ukiup kingulliup ingerlanerani imerpallaarnerit orluutigineqarpa (ass. inooqammit, meeqqanit, suliffimmi pisortarisamit, suleqatinit, ikinngutinit imal. ilisarimasanit)? aap/Naagga
3	Ukiup kingulliup ingerlanerani imigassartoriaatsit pissutigalugu iluaallortutut imal. kanngusullutit misigisimavit? aap/Naagga
4	Ukiup kingulliup ingerlanerani akuttunngitsunik eqqissisarniarlutit aqagugissarniarlutilluunniit ullaakkut imertarfik imaaqqaartariaqartarpiuk? aap/Naagga
5	Ulluinnarni neriffissat avataanni imigassartortarpit? aap/Naagga
6	Sap. ak. ullut qassit imigassartortarpit? Ullut 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

Tabeli 4.2 Imigassamik annertuumik atuineq, aalakoorniutigalugu imigassartortarneq ajoqusiinnaasumillu imigassamik atuineq 1999-imiit 2014-mut, suaassuseq tunngavigalugu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1999, 2005,2014.

		B99 %	B2005 %	B2014 %
		N=1.596	N=2.327	N=1.677
Annertuumik atuineq (imertarfiit 7/14)	Angutit	17,7	18,7	16,5
	Arnat	28,0	22,9	19,7
	Katillugit	25,4	20,6	18,1
		N=1.595	N=2.391	N=1.711
Aalakoorniutigalugu imigassartorneq	Angutit	55,8	59,3	56,1
	Arnat	35,1	43,4	43,2
	Katillugit	45,9	52	49,7
		N=1.564	N=1.940	N=1.626
Ajoqusiinnaasumik imigassamik atuineq	Angutit	31,0	33,5	27,1
	Arnat	16,1	22,9	20,8
	Katillugit	22,7	28,7	23,9

Annertuumik atuineq

Tabeli 4.3-mi annertuumik atuinerup qanoq innera ukiunut suaassutsinullu nallersuullugu takutinneqarpoq. Arnat 60-it sinnerlugit ukiullit eqqaassanngikkaanni, arnat akornanni annertuumik atuisut 1999-miit 2014-iput ikileriarput. Ukioqatigiiat nukarliit akornanni inassuteqaataasunik sippuisut, arnat angutinit amerlanerupput. Taamaammat inuusutsilluni qanoq annertutigisumik imigassartorneq suaassutsikkut assigiinngissuteqangaassagunan-ngilaq. Arnanut killiliussatut inassuteqaataasut angutinit sanilliullugit affaannaammata, arnat angutinit imigassartornerunngikkaluarlutik, arnat akornanni annertuumik atuisut amerlanerungaatsiassapput

Tabeli 4.3. Annertuumik atuineq angutini/arnanilu sap. ak.imertarfiit 14/7 sinnerlugit imerneqartarnerannik nassuiaatitalik, ukioqatigiiiaani assigiinngitsuni suaassutsinut agguataarlugit Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1999, 2005,2014.

		B99 %	B2005 %	B2014 %
		N=834	N=1.253	N=840
Angutit	Ukiui			
	18-24	8,9	15,3	15,4
	25-35	14,8	14,2	12,2
	35-59	23,6	19,8	18,6
	60+	10,7	19,4	13,5
Katillugit		17,7	18,6	16,4
		N=760	N=1.073	N=836
Arnat	18-24	33,6	31,1	25,8
	25-35	30,4	15,4	18,6
	35-59	30,2	25,7	20,0
	60+	9,3	8,4	11,1
	Katillugit		25,4	22,9

Aalakoorniutigalugu imigassartortarneq

Imertarfiit tallimat sinnernagit imigassartorsinnaanermik killiliineq nunarsuaq tamakkerlugu ilisimatusartunit aalajangersagaavoq, tassaavorlu 0,8 promille angussagaanni nal. ak. marluk missaasa ingerlaneranni imerneqartussat. Ilaatigut USA-mi imertarfiit tallimat amerlanerilluunniit angutinit killiliunneqarput arnanullu sisamat amerlanerilluunniit killiliunneqarlutik. Tamannalu Paarisap sap. ak. imigassartorsinnaasatut inassuteqaataata, ukiuni kingulliunerusuni imigassartornermi ataatsimi imigassartorsinnaasat annerpaamik imertarfinnut sisamanut allanngortinneqarnerannut tunuliaqutaavoq. Aalakoorniutigalugu imigassartortartut ukiui suaassusaallu annertuumik assigiinngissuteqarput. (tabeli 4.4). Angutit ukioqatigiiat inuusunnerit marluk akornanni, ukiut ingerlanerini appariaateqalaarpoq. Arnat inuusunnerit utoqqaanerillu akornanni aalakoorniutigalugu imigassartorneq annertusivoq. Siuliani nassuiaatigineqareersutut kisitsisit taakku, kingullermik imigassartornermi imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartorsimanermut tunngasuupput. Aalakoorniutigalugu imigassartortartut nunap immikkoortuinut allanut sanilliullugit Tunumi amerlanerungaatsiarnerat, titartaganngorlugu takussutissiami 4.1-imi takuneqarsinnaavortaaq.

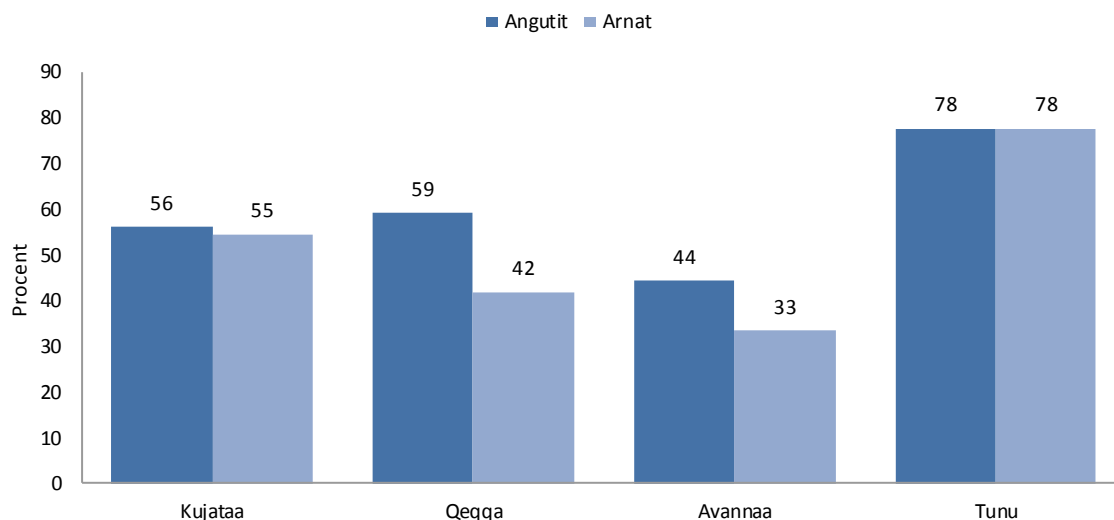
Tabeli 4.4 Aalakoorniutigalugu imigassartortarneq qaammatip kingulliup ingerlanerani ingerlanerani minnerpaamik qaammammut ataasiarluni imigassartornermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartortarnertut paasisassaq, ukioqatigiiaat suaassuserlu tunngavigalugit agguataakkat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1999, 2005, 2014.

		B99	B2005	B2014
		%	%	%
Angutit	Ukiui	N=833	N=1.285	N=861
	18-24	75,8	69,1	65,9
	25-34	63,3	57,0	52,6
	35-59	55,5	63,5	59,4
	60+	26,2	35,8	41,8
Katillugit	55,8	59,6	56,1	
Arnat		N=760	N=1.105	N=853
	18-24	44,0	51,5	57,8
	25-35	43,0	39,5	42,7
	35-59	34,3	44,7	41,6
	60+	13,1	28,4	28,2
Katillugit	35,1	43,4	43,1	

Ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarneq

Ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarneq CAGE atorlugu misilitsinnertut nassuiarneqartoq, 2014-imi angutit arnallu 25-iniit 34-inut ukiullit sisamararterutaat sinnilinni atuuppoq.

Angutit inuusunnerit 18-niit 24-inut ukiullit akornanni pingajorarterutaat sinneqartut ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarput (tabeli 4.5). Ajoqusiinnaasumik imigassar-toriaasillit, atornerluinermik annertuumik ajornartorsiuteqartuunermiit annikinnerusumik atornerluisuunissaat, ilimagisariaqarpoq. Ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarnermut tunngatillugu apeqquiti, avatangiisit qisuariaataannik inuillu pineqartut ataasiakkaat atuinerup ajornartorsiutinngorsimasinnaanera pillugu eqqarsaataannik inuttut atukkanut tunngasunik ilaqarmata, ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarnermik naliliineq, annertuumik atuinerup aalakoorniutigalugulu imigassartortarnerup annertussusaanit, paasisutissanik allaanerulaartunik pissarsivissaapput. Inuttulli atukkanut tunngatillugu inuit amerlasuut annertuumik imigassartortarnerat ilaatigut pissusissamisoortut isiginnilersitsisinnaavortaaq. Taamaattoqassappat inuit imigassamik annertuumik atuisut, allat aamma taama atuisuummata atuinertik ajornartorsiutaannginnerusutut isiginnaavaat, taamaaqataanik atuineq naamaannartumik imigassartorfiusumi ajornartorsiutitut immikkorluinnaq isigineqassaaq.

Titartaganngorlugu takusutissaq 4.1 aalakoorniutigalugu imigassartortarnerup, minnerpaamik qaammammut ataasiarluni imigassartornermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartortarnertut nassuiaatitallip annertussusaa, suaassusermut agguataarlugu. nunap immikkoortuini assigiinngissutsit procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.739.

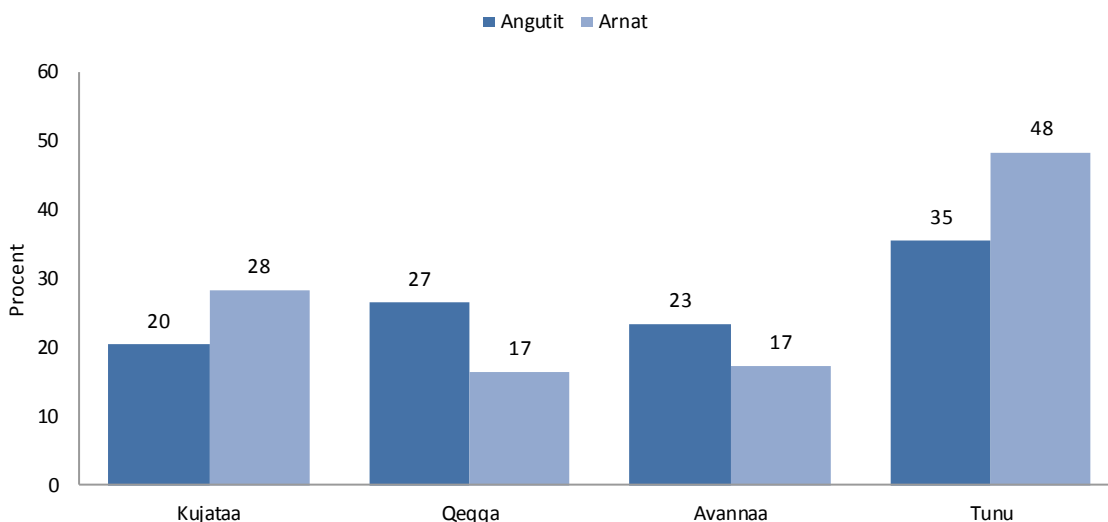
Ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarneq-pingaartumik arnat akornanni- nunap immikkoortuani sumi najugaqarneq apeqqutaalluni annertuumik assigiinngissuteqarpoq (titartaganngorlugu takussutissiaq 4.2). Arnat ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasillit Qeqqanut Avannaanullu sanilliullugit Tunumi marloriaataat sinneqarput.

Tabeli 4.5 Ukioqatigiiaani ajoqusiinnaasumik imigassamik atuineq suaassutsinut agguataarlugu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1999, 2005,2014.

		B99	B2005	B2014
		%	%	%
Angutit	Ukiui	N=798	N=1.054	N=809
	18-24	27,7	34,0	38,8
	25-35	27,4	32,7	27,0
	35-59	35,5	36,4	27,6
	60+	20,2	20,9	16,8
Tamakkerlutik	30,6	33,5	27,2	
		N=756	N=886	N=817
Arnat	18-24	17,4	22,3	26,1
	25-35	16,6	24,9	23,1
	35-59	20,9	25,0	19,9
	60+	3,7	6,9	12,2
	Tamakkerlutik	17	22,9	20,7

Hashi

B2014-imi peqataasut affaat sinnilaartut hashimik pujortarneq misilissimavaat. Katillugit 36%-it ataasiakkaanik misilissimavaat, 20%-illi arlaleriaqalutik hashimik pujortarsimallutik. Sinneri 44%-it hashimik pujortarsimangisaannarput. Hashimik akulikitsunik atuineq angutit inuusuttut akornanni annertusisimasooq, akerlianilli arnat inuusuttut akornanni annikillingaatsiarsimasooq, piffissap ingerlanerani hashimik pujortartarnerup takutippaa, (tabeli 4.6). Angutit inuusuttut 18-iiit 24-inut ukiullit pingajorarterutingajaat 2014-imi minnerpaamik qaammammut ataasiarlutik hashimik pujortartarput. 2014-imi inuunerminni hashimik pujortarnermik misiliisimanerartut akornanni angutit tallimararterutingajaat arnallu 10%-it pallingajattut sap. ak. tamakkiallugit hashimik pujortartuunerat, atuinerup takutippaa (tabeli 4.7). Hashimik misiliisimasut amerlanerpaartaat ukioq kingulleq hashimik pujortarsimangillat.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.2 ajoqusiinnaasumik imigassamik atuinerup annertussusaata nunap immikkoortuini assigiinngissusaa, suaatsutsumut agguataarlugu. Procentinngorlugu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.655.

Ajornartorsiutitalimmik aningaasanooriaaseqarneq

Aningaasanoorneq nuannarineqarluarpoq. Kalaallit Nunaanni aningaasanoornerit nalinginnaanerpaat tassaapput tipserneq lottornerlu, bingo, maskiinat aningaasanoorutit nallukattarnerit immeraannerillu assigiinngitsut. Kalaallit Nunaat tamakkerlugu radiukkut, katersortarfinni timersortarfinnilu bingortoqartarpoq. Bingortitsarnerit amerlanersaat najukkani radioqarfinit peqatigiiffinnillu pingaarnertut aningaasarsiorfigineqarlutik aqqissussaapput. Aqqissuussamik bingortitsarnerup annertussusaa sumiiffinniit sumiiffinnut nikerarpoq. Illoqarfiit amerlanersaanni nunaqarfinnilu ullut tamaasa bingortoqarsinnaavoq, sumiiffiillu ilaanni ullormut arlaleriarluni bingortoqartarluni. Maskiinat aningaasanoorutit (tillituut illuinnarmik talillit) grillbarini imerniartarfinnilu inissisimagajuttuupput illoqarfinnilu taamaallaat atorineqarlutik. Nallukattarneq immeraannerlu inuit namminneq angerlarsimaffiinni ingerlanneqarajunnerugunarpoq.

Tabeli 4.6 hashimik akuttunnigitsunik atuneq, ukioq kingulliup ingerlanerani minnerpaamik qaammammut ataasiarluni hashimik pujortartarnermik nassuiaatitaqartinneqartoq, ukiunut suiaassutsinullu agguataarneqarnera. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2005, 2014.

		B2005 %	B2014 %
Angutit	Ukiui	N=1.174	N=816
	18-24	20,1	30,8
	25-35	23,3	27,6
	35-59	21,9	21,4
	60+	1,3	2,5
Katillugit		19,0	19,9
Arnat		N=1.004	N=797
	18-24	15,9	7,4
	25-35	16,6	4,1
	35-59	12,0	11,6
	60+	-	2,4
Katillugit		13,0	8,3

Tabeli 4.7 Ukiup kingulliup ingerlanerani peqataasut akornanni hashimik pujortarnermik misileereersimasut akornanni hashimik pujortartarneq, suiaassutsinut agguataarlugu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

	Angutit %	Arnat %	Katillugit %
	N=438	N=576	N=1.014
Ukioq kingulleq hashimik pujortarsimangitsut	65,3	78,3	72,7
Qaammammut ataasiarnermiit akuttunerusumik	10,0	7,1	8,4
Qaammammut ataasiarluni pingasoriarluniluunniit	8,9	5,7	7,1
Sap. ak. ataasiarluni tallimariarluniluunniit	11,8	6,1	8,6
Ullut tamaasa	3,9	2,8	3,3

Ajornartorsiutitalimmik aningaasanooriaaseqarnermik naliliineq

Aningaasanoorneq innunut amerlanernut sunngiffimmi sammisaavoq ajornartorsiutaanngitsoq, ikittunili pinngitsoorneqarsinnaajunnaartarluni. B2005²-imi B2014-imilu aningaasanoornermik pinngitsuisinnaajunnaarnermut tunngasunik apeqquteqartoqarpoq. Apeqqutit tulluuttut marluk ataatsimoortinnerisigut peqataasut ajornartorsiutitalimmik aningaasanooriaaseqarnermut ersiutillit kinaassusersineqarput. Apersorneqartup aningaasanoortarnini salluliututigisimaneraa aperineqarpoq (naagga; aap, ukioq kingulleq; aap, siusinnerusukkut), apersorneqartullu aningaasanoorutini annertusiartuaartittariaqarsimanerai aperineqarlunissaq (naagga; aap, ukioq kingulleq; aap, siusinnerusukkut). Aningaasanoornermik pinngitsuisinnaajunnaarneq suussusersissagaanni sukumiisumik misissuinissaq pisariaqarmat, matumani pinngitsuisin-naajunnaarneq pineqarani, ajornartorsiutitalimmik aningaasanooriaaseqarneq pineqarpoq.

²Apeqqutit aatsaat 2006-imi ilanngunneqarput, taamaammat B2005-imi peqataasut misissoqissaakkanit peerneqarput.

Misissuinerмили tassani kisitsisit aningaasanoorermik pinngitsuuisinnaajunnaarsinnaanerup qanoq atugaatigineranut naleraapput pitsaasut, pisorta qarfinnullu atornerluinermit tunngatillugu pitsaaliuisunut, peqqissuunissarlu anguniarlugu suliniuteqartunut pingaarutilinnik paasissutissiillutik.

Ajornartorsiutitalimik aningaasanooriaatsip killiffia

Ajornartorsiutitalimik aningaasanooriaaseqarnek B2005-imiit B2014-imut annertusivoq. Suli amerlanerpaat ajornartorsiutitalimik aningaasanooriaaseqarnermut ersiuteqanngillat, B2005-imi 87%-it B2014-imilu 80%-it. B2005-imi ajornartorsiutitalimik aningaasanooriaasillit ukiup kingulliup ingerlanerani 4,0%-iupput, 2014-imilu 7,2%-iullutik. Ataatsimut isigalugu inuit inuunerminni arlaatigut ajornartorsiutitalimik aningaasanooriaaseqarnermut ersiuteqarsimasut B2005-imi 13%-iupput 2014-imilu 20%-iullutik. Tabeli 4.8-mi angutini arnanilu ukioqatigiiaani assigiinngitsuni kisitsisit takutinneqarput.

Tabeli 4.8 Inuunerup ilaani siusinnerusukkat kingusinnerusukkulluunniit ajornartorsiutitalimik aningaasanooriaasillit amerlassusaat, ukiunut suaassutsinullu agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2005, 2014.

		B2005	B2014
		%	%
Angutit	Ukiui	N=738	N=833
	18-24	27,2	29,8
	25-35	25,0	36,1
	35-59	13,4	22,6
	60+	8,0	9,4
Katillugit		15,9	22,2
Arnat		N=607	N=833
	18-24	7,4	16,6
	25-35	8,8	15,6
	35-59	11,1	16,9
	60+	-	-
Katillugit		9,1	17,5

Ajornartorsiutaalersinnaasumik aningaasanooriaaseqarnek arnat angutillu akornanni annertusisimavoq, annertusinerlu taannaagunarpoq ataatsimut isigalugu annertusiartuaarneranut patsisaasoq. Annertusisimaneranut suna patsisaasoq oqaatigissallugu ajornakusoorpoq, imaaratarsinnaavorli internetikkut aningaasanoornissaq ajornannginnerulersimanera patsisaaqataasinnaasoq. B2005-imi B2014-imilu angutit ukioqatigiiaat akornanni assigiinngilaq arnalli akornanni taamaannani.

Naggataagut qaqutiguinnaq ataasiinnarmik atornerluisoqartarnera oqaatigissallugu pingaaruteqarpoq. Hashimik akulikitsunik atuineq ajoqusiinnaasumillu imigassartoriaa-seqarnek atornerlueriaatsimi ataatsimoortitsinerit nalinginnaanersaraat. Ataatsimoortitsineq taanna B2014-imi angutit 4,7%-it arnallu 3,0%-it akornanni atuuppoq. Taamaammatt katsorsaanermit pitsaaliuinermilu atornerluinerit arlallit akuleriissillugit eqqarsarnissaq pingaaruteqarpoq. Atornerluinerilli ataasiakkaat taaneqartut isigissagutsigik, akuleriissillugit akuleriissinnagilluunniit imigassamik atornerluineq CAGE atorlugu naliliivigisaq, tassalu ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarnek, atornerluinerni nalinginnaanerpaavoq. Akerlianilli isigissagaanni qassit atornerluinermit oqaatiginninngitsut, arnat (69%) angutinit (60%) amerlanerupput. Taamaattorli peqataasut pingajorarterutaat sinnillit arlaannik atornerluisuupput.

Kapitali 5. Tupatorneq

All.Inger Katrine Dahl-Petersen

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit	B93	B99	B2005	B2014
Ullut tamakkiallugit tupatorneq (%)	68,2	57,8	58,6	56,8
Angerlarsimaffiit killilimmik tupatorfiusut (%)	-	-	59,0	75,6

Tupatornerup peqqissutsimut sunniutai pitsaanngitsut ilisimaarilluarneqartut tamarmik inuunerup sivissusaannut naleqassusaanullu annertuumik sunniuteqartut tassaapput puakkut kræfteqalernerq, uummatikkut taqqatigullu nappaateqarneq anigugassaanngitsumillu puallu-teqarneq. Kalaallit Nunaanni anersaartuutitigut puatsigullu kræfteqarneq tupatornermut attuumassuteqarajuttuunerusoq, annertuumik atugaavoq. 2000-imiit 2012-imut kræftimik toqquteqartut 26%-iisa puakkut kræfteqarneq toqqutigigaat paasineqarpoq.

Annertuumik tupatortut (ullormut 15-it sinnerlugit cigarettinik pujortartut) ukiut pitsaasumik inuuffiit 10,5-it annaanissaat naatsorsuutigisinnaagaat, toqussutaasartullu sisamaagaangata ataatsip tupatorneq toqqutigisaraa, kisitsisit Qallunaat Nunaanneersut takutippaat. Tamatuma saniatigut tupap pujormiutitaaneq ukiut tamaasa toqussutaasartut 3%-iinut patsisaasorineqarpoq (Juel et al., 2006). Kisitsisit taamaattut Kalaallit Nunaanni pigineqanngillat, tupatornerli Qallunaat Nunaannit annertuneroqimmat tupamik patsiseqartumik toqusartut amerlanerunissaat naatsorsuutigisariaqarpoq.

Tupatornerup peqqissutsimut annertuumik navianaateqarnera kisitsisit ersarissumik takutippaat. Namminersorlutik Oqartussat piffissami sivijsuajami innuttaasut akornanni tupatortut ikilisinniarnissaat qitiutippaat. Tupanik nalunaaqutsersuisarneq pillugu Inatsisartut peqqussutaat (2004) pujortarnermik inerteqquteqarneq pillugu inatsit (2010), pisortat namminersortullu suliffiutaanni suliffeqarfinnilu illup iluani tupatornerup inerteqqutaaleralut-tuinnarneranik kinguneqarpoq. Tamatuma

peqatigisaanik tupatornerup peqqissutsimut ajoqusiinnaanera pillugu tupatortut mianersoqquneqarput. Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik ilaatigut tupatutsaaliinissaq pillugu iliuusissatut siunniussassanik suliaqarpoq (2012-13). Suliniutaasut allat ilaatigut taaneqarsinnaasut tassaapput inuunerissaavinni tupatorunnaarsitsiniarlutik ilitersuisartunik ilinniartitsinerup-, tupatornerup tupatornermullu atatillugu anersaartuutitigut nappaateqarnerup qitiutinneqarnerat. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup inerneru iliuuseriniakkat atuutilersinneqarnerisa kingunerisaannik takutitsisuupput, iliuuserisalli aalajangersimasut sunniutaannik- soorunami inuiaqatigiinni allanngoriartornernut allanut ilanngullugit isigisariaqartunik- qulaajaasinnaanngillat.

Inuuneritta II-mi tupatorneq iliuuseqarfiusut ilagaat, anguniagassatullu siunniussat ilaat tassaavoq meeqqat tupatornerup ulluinnarni inuunerup ilaasaatut isiginnileqqunagit innuttaasut akornanni tupatortut ikilisinneqarnissaat, tamatumalu peqatigisaanik tupap pujormiutitaasinnaanerup annikillisinneqarnissaa.

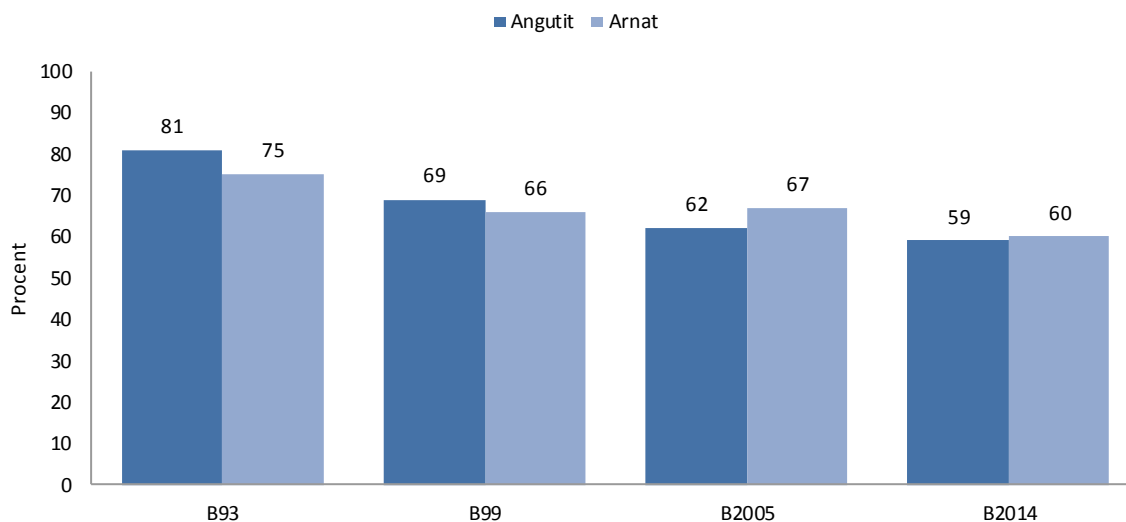
1993-imiit 2014-imut tupatortut amerlassusaat

Tupatortut – ullut tamakkiallugit tupatortut ilaanneeriarlutillu tupatortartut ilanngullugit- ukiut qulikkaar kingulliit ingerlaneranni ikileriaateqarput. Tupatortut (ullut tamakkiallugit ilaannikkulluunniit tupatortut tamakkerlutik) 1993-imi 78%-imiit B2005-imi 64%-imut ikileriarlutit siuliini innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineru kisitsisit takutippaat. Tupatortut 60%-inut ikileriaqqissimanerat misissuisitsinerup matuma 2014-imi pisup inernerisa takutippaat, arnani angutinilu tupatortut amerlassusaat

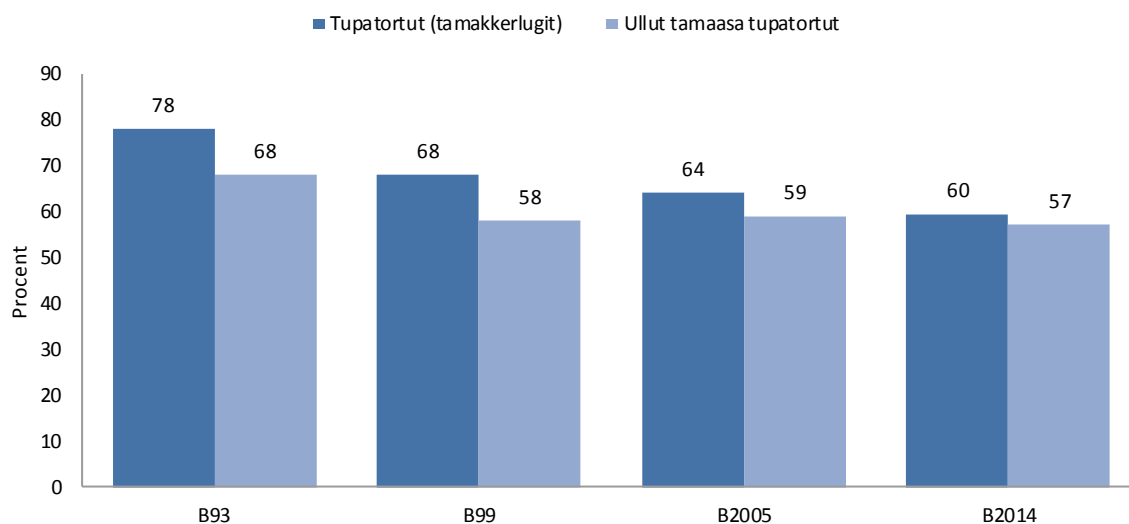
assigiingissuteqanngilaq (titartaganngorlugu takussutissiaq 5.1). Ullut tamakkiallugit tupatortut amerlassusaat innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit ilagaat. Peqataasut ullut tamaasa tupatortarneratut kisiisa isigissagaanni B93-imi 68%-it ullut tamaasa tupatortuupput. Kisitsit taanna B99-imi 58%-imut apparpoq nikeqqinnanilu B2014-imi peqataasut 57%-iini (takuuk kapitalip aallaqqaataani skema titartaganngorlugulu takussutissiaq 5.2). Akerlianik ilaanneeriarlutik tupatortartut B93-imi 10%-imiit B2014-imi 2,7%-imut apparput.

Ullut tamaasa tupatortut amerlanersaat inuusuttuupput 18-it 24-illu akornanni ukiullit, taakkunanga angutit 78%-ii arnallu 64%-ii ullut tamaasa tupatortuunerarput. Assersuutitut 35-imiit 59-inut ukiulinni angutit 55%-ii arnallu 60%-ii tupatortuupput. Angutini arnanilu ullut tamakkiallugit tupatortuni 60-it sinnerlugit ukiulinni-angutini 47%-iullutik arnanilu 48%-iullutik ikinnerpaapput ($p < 0,05$).

Tupatortut ikilinerat- ilaatigut ikinnerusut tupatulersarnerannik, pingaartumilli amerlanerit tupatorunnaarnerannik patsiseqartinneqarsinnaavoq. Taamaalillutik katillugit 14%-it B2014-imi tupatunngisaannarsimanerarput- taakku B93-imi 10%-iullutik, 27%-illu tupatortarsimanerartut B93-imi 13%-iullutik.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.1. Angutit arnallu akornanni tupatortut amerlassusaat (ullut tamakkiallugit ilaannikkullu). Procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq: 1993 (N=1.468), 1999 (N=1.873), 2005 (N=2.913) 2014 (N=1.981). Ukiuinut, suaassusaannut sumiiffiinullu uuttuullugit.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.2 Tupatorneq amerlassusaat (ullormut ilaannikkullu tupatorneq). Procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq: 1993, 1999, 2005, 2014. Ukiuinut, suaassusaannut sumiiffiinullu uttuullugit.

Tupatoriaaseq

Tupatoriaaseq- ilaatigut qassit cigarettinik ullormut 15-it sinnerlugit pujortartuunerannik- annertuumik tupatornermik oqaatigineqartartumittaaq-nassuiarneqarsinnaavoq. Katillugit 7,2%-it annertuumik tupatornequt, taakkunannga angutit amerlanerogalutik. Taamaallit angutit 11%-ii arnanut 3,3%-inut sanilliullutik annertuumik tupatornequt naatsorsuutigineqar-sinnaapput ($p < 0,05$). 1993-imi angutit 30%-ii arnallu 15%-ii annertuumik tupatornequt malunnaatilimmik ikileriarput. Annertuumik tupatornequt suaassusaat ukiulu nikerangaatsiarput, tamanna tabelimi 5.1-imi takuneqarsinnaavoq. Annertuumik tupatornequt amerlanersaat angutaapput 35-it 59-illu akornanni ukiullit. Annertuumik tupatornequt ukiuisa agguataarneranni B2014-imi arnat angutillu inuusunnerit (18-imiit 24-inut ukiullit) ikinnerungaatsiarnerat sionratigut misissuinernit allaassutaavoq.

Misissuisitsinermit peqataasut affaat tupatuleramik 16-inik ukioqarput inuusunnerullutilluunniit, Tamanna 1993-imi misissuisitsinermit allaassuteqangaanngilaq (17).

Tabeli 5.1 Annertuumik tupatorneq amerlassusaat, ukiuinut suaassusaannullu agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq: 1993, 2014.

	Annertuumik tupatorneq B93 %	Annertuumik tupatorneq B2014 %	p
	N=1.472	N=1.980	
Ukiui			
Angutit			<0,05
18-24	21,8	2,0	
25-34	26,7	10,5	
35-59	36,7	15,0	
60+	22,1	8,7	
Katillugit	30,0	11,0	
Arnat			<0,05
18-24	9,1	1,2	
25-34	15,3	3,3	
35-59	18,4	4,2	
60+	8,0	3,0	
Katillugit	15,0	3,3	

Cigarettit pujortagannaarineqarnerupput, B2014-imi agguaqatigiissillugit cigarettitukkat maanna tupatortut akornanni B93-imi cigarettitukkanut agguaqatigiissillugit ullormut 11,3-nut sanilliullugit ikinneroqalutik ullormut 8,1-iupput. Arnat ullormut agguaqatigiissillugit cigarettit 6,8 pujortartarnerarpaat, angutit ullormut 9,5 pujortartarneraaraat.

Siornatigut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni tupatornerup annertussusaannik missingersuineq, eqqussukkanut naatsorsueqqissaarnermilu paasisanut assingulluartarpoq (Bjerregaard aamma Becker, 2013). 1994-imiit 2013-imut cigarettit eqqussukkat ikileriarujussuarput, inuullu ataatsip 1994-imi pujortartagaanut cigaretтинut 8,7-inut sanilliullugit 2013-imi 14-ileereersunut agguaqatigiissitsinermi 2,8-pujortarneqartartut missingersuunneqarput, taamaalillunilu tupamik atuinerup innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni takuneqarsinnaasup annikilleriarnera uppernarsineqarluni (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2015). Cigaretтинik eqqussuinerup appariaateqarnera ilutigalugu tupanut imusivissanik eqqussuineq annertusivoq. Cigarettit tupamullu imusivissat eqqussukkat ataatsimut katillugit tupamik atuineq naatsorsoraanni, 2014-imi eqqussukkat innuttaasut 15-ileereersimasut cigarettit 5,7 pujortartaraat missingersorneqarsinnaavoq, 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi nalunaarutigineqartut 18-ileereersimasunut ullormut cigarettit pujortakkat 4,8 –lutik. Naatsorsuinerni taakkunani marlunni ukioqatigiaat assigeeqqissaanngitsut pineqaraluartut, inerneru suli-pingaartumik tupamut imusivissat allamut aamma atornerqarsinnaanerit eqqarsaatigigaanni- imminnut assingulluarput.

”Ukiunut poortanik” taaneqartartut, peqataasup ullormut tupatugai ukiullu tupatorfigisimasai tunngavigalugit aalajangikkat, inuunerup ingerlanerani tupamik atuinerup uuttuutaapput pitsaasut. Ukiunut poortat tassaapput ukiumi ataatsimi ullormut pujortartakkat cigarettit 20-it. B2014-imi agguaqatigiissillugit ukiumut poortat arnani 8,9-upput, tassalu ukiuni 8,9-ni ullormut

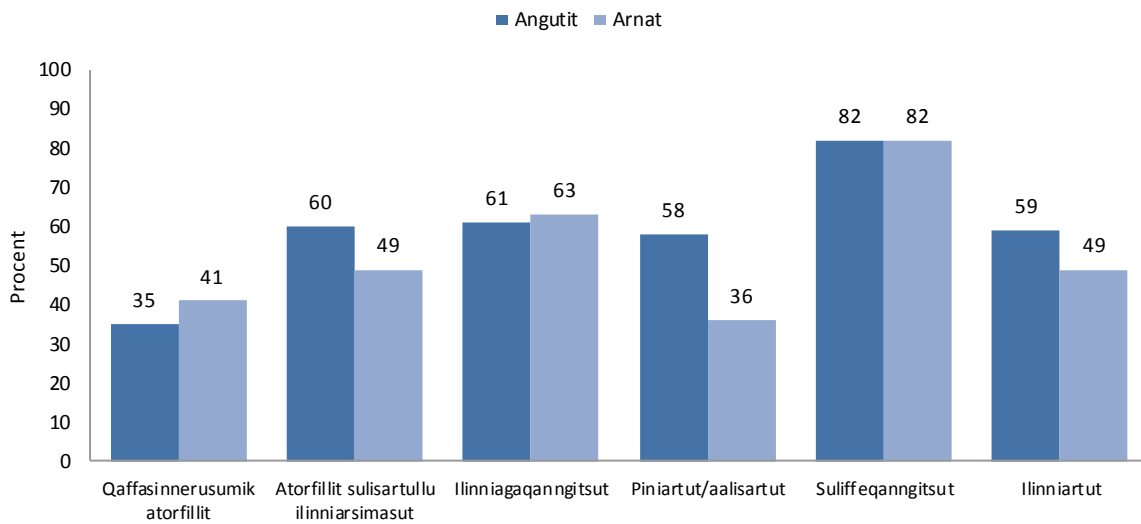
cigaretтинik 20-inik pujortartarneq, angutini qaffasinnerungaatsiarlutik 14,6-iupput. Taamaalillutik angutit- inuuneq tamaat isigaluguanarit annertunerusumik tupap ajoqusiineranik eqqortissinnaanerusutut isikkoqarput.

Tupap pujormiutitaaneq peqqissutsimut annertuumik navianaateqartoq paasineqarpoq. Tupatornerup killilersugaanerani sukaterinerup ilutigisaanik tupap pujormiutitsinissap annikillisarnissaa ukkanneqarnerulerluni isummamik allannguinertut isikkoqarpoq. Peqataasut amerlanersaasa tassalu 76%-iisa- B2005-imi peqataasunit (59%) amerlaneroqisut angerlarsimaffiminni sumi qanorlu ilinerani pujortartoqarsinnaanera killilersugaanerarpaat. Tupinnanngitsumik tupatortuunngitsut tupatortunut 69%-inut sanilliullugit amerlanerusut (86%) tupatornermik killilersuinerarput ($p < 0,05$).

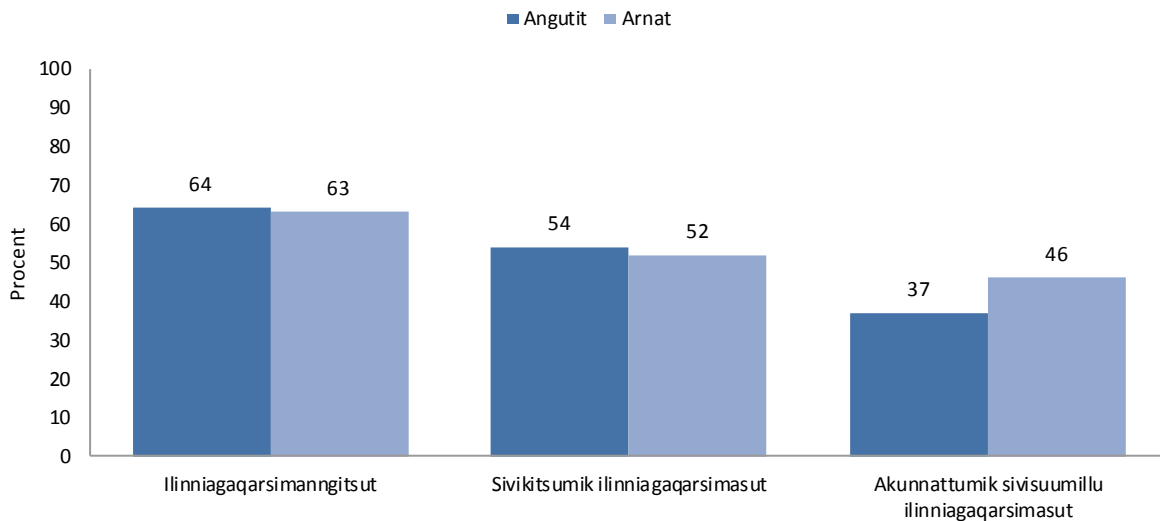
Inuttut atukkat sumilu najugaqarneq tunngavigalugit tupatornerup assigiinngissuteqarnera

Ullut tamaasa tupatortut amerlassusaat nunap immikkoortuini assigiinngilaq. Nuummi ullut tamaasa tupatortut ikinnerupput, taakku affaasa missaat (48%) illoqarfinni allaniittunut (60%) nunaqarfinniittunullu (61%) sanilliullugit, ullut tamaasa pujortartarnerarput ($p < 0,05$). Ukiutigut ilinniarsimassutsikkullu assigiinngissutsit naatsorsuutigigaanni, ullut tamaasa tupatortut nunap immikkoortuini pingaartumik Kitaani (56%) Tunumilu (68%) assigiinngissutaat ersarippoq.

Tupatornerup inuttut atukkat tunngavigalugu suli annertuumik assigiinngissuteqarnera innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup takutippaa. Titartaganngorlugu takussutissiami 5.3-mi suliffeqarnermut atatillugu tupatorneq inuttullu atukkat assigiinngissutaat ersersinneqarput. Ullut tamaasa tupatortut atorfikkaani ikinnerupput suliffeqanngitsunilu amerlanerullutik (takussutissiaq 5.3). Ullut tamaasa tupatortut akunnattumik sivirususilimmik sivirusumilluunniit qaffasissumik ilinniagalit akornanni ikinneraapput (takussutissiaq 5.4).

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.3 Ullut tamakkiallugit tupatortut amerlassusaat, angutit arnallu suliffeqarnerannut agguataarlugit ukiuinullu nalimmassarlugit. Procentinngorlugit. 18-iniit 64-inut ukiullit. Innutaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.650.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.4 Ullut tamakkiallugit tupatortut amerlassusaat, qaffasissumik ilinniagaqarnermut suaassutsinullu agguataarlugit. Ukiuinut nalimmassakkat. Procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=2.017.

Sunoorsinik atuneq

Sunoorsit, tupat pujoqanngitsut assigiinngitsut amerlasuut ilagaat, ilaatigut Skandinaviami soorlu Norgimi Sverigimilu annertuumik atugaasut. Sunoorsit tupamit peqqissutsimut navianaateqannginnerusut misissuinerit annertuut arlallit takutippaat (Lee aamma Hamling, 2009; Lee, 2013; Hansson et al., 2012; Timberlake aamma Zell, 2009).

Tupat pujoqanngitsut toqqaannanngitsumik sunniutaat, tamatumunnga atatillugu tupat pujoqanngitsut tupatorunnaarnissamut iluaqutaasinnaanersut imal. tupatunnaarnermut tupatulersitsisinnaanermulluunniit aqqaasinnaanerat- taamaalillutillu peqqissutsimut ajoqutaasinnaanerat sulii oqallisigineqarpoq. Sunoorserneq B2014-imi peqataasut akornanni annertunngesaaq. Katillugit 3,2 %-it sunoorsertarsimaneraput; taakkunannga angutit 6,1%-iullutik arnallu 1,3%-iullutik ($p < 0.05$). Peqataasut ukiukinnerit akornanni sunoorserneq nalinginnaaneruvoq, taakkunannga 18-iniit 24-inut ukiullit sunoorsertarsimanerarlutik. Sunoorsit tupamut taarsiunniakkatut isikkoqanngillat. Kisitsisilli annikimmata nassuiarniarnissaat mianersuuttariaqarpoq.

Kapitali 6. Timimik atuineq uninngaannarnerlu

All. Inger Katrine Dahl-Petersen

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuut	B93	B99	B2005	B2014
Ullormut minnerpaamik nal. ak. ataaseq timiminnik atuisartut amerlassusaat (%)	-	-	85,4	81,0

Ukiut kingulliit 50-it ingerlaneranni Kalaallit Nunaanni ulluinnarni inuuneq timikkut ilungersunarunnaariartuinnarpoq. Biilit, bussit, qamuteralaat immakkullu angallatit amerlippit, sulineq uninngaannarluni ingerlanneqarnerulerpoq, isiginnaarutillu ulluinnarni inuunitta ilaanik annertuumik tigooraasunngorput. Inuuneq tamaat timimik atuinertalimmik inooriaaseqarneq uummatikkut taqqatigullu nappaatinik sukkornermillu imm. 2-mik nappatsaaliiniarnissamut pingaaruteqarpoq (Lee et al., 2012), nalinginnaasumik inuunerinnerup peqqissutullu immi nalliviginerup timimik atuinermut attuumassuteqarnerat paasineqarpoq (Rosenkranz et al., 2013). Utoqqalinermissaaq piginnaasaqartuaannarnissamut timimik atuineq pingaaruteqarpoq. (Mazzeo et al., 1998). Timimik atuinertalimmik inooriaaseqarneq Inuuneritta II-mi qitiutinneqarpoq. Nerisaqarnermut Timigissarnermullu Siunnersuisoqatigiit siunnersuutaasa qulit ilaat tassaavoq inersimasut meeqqallu ullormut minnerpaamik minutsini 60-ini timiminnik atuisarnissaat. Timimik atuinermi pineqartut ilaatigut tassaapput pisulluni/cykkilerluni suliarorneq, piniariarneq, eqqiaaneq, timersorneq arsarnerluunniit. Sapaatip akunnerata ingerlanerani siammarlugu assigiiaamik timimik atuineq peqqissutsimut pingaarutilimmik sunniuteqartoq paasineqarpoq.

Timimik atuinermut tunngatillugu B2014-imi apeqqutit B2005-imi apeqqutinut assersuunneqarsinnaapput (International Physical Activity Questionnaire) (IPAQ-group, 2015). Apeqqutit Kalaallit Nunaanni inuunermi atugassarititaasunut naleqqussagaapput, uuttuutitullu atorsinnaanerata Kalaallit Nunaanni misilerneqareerpoq (Dahl-Petersen et al., 2012). Tunngaviumik ileqqut- soorlu ukiup kingulliup iluani timimik atuineq sivirusumik

allannortinniarneqartarmat, timimik atuineq siuarsarniarlugu iliuitsit sunniutaat misissuisitsinerup matuma inernerini takuneqarsinnaasariaqanngillat. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut suliffimminni, suliffimminnut angalanermi, sunngiffimminni angerlarsimaffimminnilu qanoq sivirusutigisumik qanorlu akulikitsigisunik sap. ak. kingulleq minnerpaamik minutsit qulikkaarlugit timiminnik atuisarnerat pillugu aperineqarput. Tamatuma saniatigut timimik atuineq akunnattuunersoq sakkortuujunersorluunniit, ullormullu piffissaq qanoq annertutigisoq pisuttarnerut aperineqarput. Paasissutissat taakku tunngavigalugit sap.ak. kingulliup ingerlanerani timimik atuinermut piffissaq qanoq atsigisoq atorineqartoq naatsorsorneqarsin-naanngorpoq.

Sap. ak. kingulliup ingerlanerani timimik atuineq timigissarnerlu

Misissuisitsinermi matumani peqataasut amerlanersaat tassalu 81%-it ullormut inassuteqaataasoq nal. ak. ataaseq sinnerlugu- angutit arnallu assigiimmik- timiminnik atuisimapput. Misissuisitsinermi apeqqutini ullormut timimik atuineq suugaluaq ilanngunneqarpoq, taamaammatt agguaqatigiissillugu piffissap atorineqartup annertunerunissaa, assersuutigalugulu sunngiffimmi timimik atuineq, misissuisitsinerini amerlasuuni uuttuutit atorneqarajuttoq kisiat apeqqutigisimagutsigu, suli annertunerussaaq. Peqataasut katillugit 29%-ii sunngiffimminni minnerpaamik nal. ak. ataaseq timiminnik atuisuupput. Nunarsuaq tamakkerlugu maleruagassiat naapertorlugit ullormut timimik atuineq sap. akunneranut minutsini 40-ni sakkortuumik timimik atuinermik ilaqartinneqartariaqarpoq. Angutit katillugit 46%-it arnanilu 34%-it ullormut timimik atuinertik, Qallunaat Nunaanni Sundhedsstyrelsen

inassuteqaataanut sap. akunneranut minnerpaamik marloriarluni minutsini 20-ini sakkortuumik timimik atuinissamut naapertuuttumik, akuleriissippaat (Sundhedsstyrelsen, 2012).

Peqataasut agguaqatigiissillugit ullormut nal. ak. 2,9 timiminnik atuiptut. Timimik atuineq B2005-imi-peqataasut ullormut agguaqatigiissillugit nal.ak. 3,5-inik timiminnik atuisarnerarneranniit annikillisimavoq. Timimik atuineq, peqataasut inuusunnerit- 18-iniit 24-inut ukiullit ullormut agguaqatigiissillugit nal. ak. 3,5 –inik timiminnik atuisartut akornanni annertuneruvoq, peqataasullu utoqqaanerpaat 60-it sinnerlugit ukiullit ullormut nal. ak. 1,7 timiminnik atuisarnerartut akornanni annikinnerpaalluni ($p < 0,05$). B2005-imi misissuinerit inernerinut sanilliullugit, peqataasut inuusunnerpaat akornanni timimik atuiunerup annikillinerpaanerani tikkuussisupput.

Sakkortuumik timimik atuineq

Sakkortuumik timimik atuineq tassaavoq timersorneq timigissarnerlu, suliffimmissaaq angerlarsimaffimmilu suliat - soorlu imertartorneq nivannerlu nukersornartuupput. Peqataasut akornanni piffissaq nukersorluni timimik atuineq assigiinngiiaaqaq. Taamaallutik angutit katillugit 45%-ii arnallu 58%-ii sap. ak. kingulliup ingerlanerani nukersorlutik timiminnik atuisimanginnerarput, angutilli 24%-ii arnallu 11%-ii sap. akunneranut nal. ak. arfineq marluk sinnerlugilluunniit nukersorlutik timiminnik atuisarnerarput ($p < 0,05$). Ikittunnguit annertuumik sakkortuumillu timimik atuinertalimmik inooriaaseqarnerat, amerlaqisut nukersorlutik timiminnik atuinnginnerat - timimik atuiunerup qaffasissusaa naapertorlugu nikingassutip annertusiartorneranut ersiutaasinnaavoq. Nunani allani aamma taama pisoqariartorpoq.

Timimik atuineq ullormut nalinginnarnik suliaqarnermut- soorlu eqqiaanermut pisunermullu -annikitsumik akunnattumillu timimik atuinertut ittumut agguataarsimasinnaavoq. Akerlianik timimik atuineq sunngiffimmi nal. ak. ataaseq sakkortuumik timigissarnerusinnaavortaaq, ullullu sinnera issiaannarluni suliaqarnerusinnaalluni. Piffissaq atugaq kisiat uuttuutigigaanni, timimik atueriaatsit assigiinngiiaarnerat sakkortussusaallu pissarsiarineqarsinnaassanngillat. Timimik atuinermi

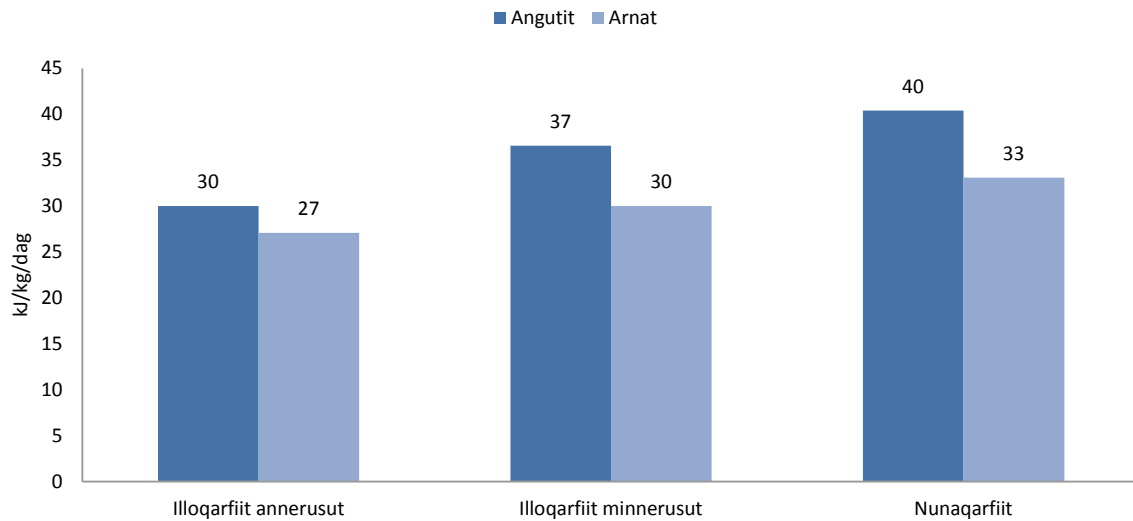
piffissaq sakkortussutsillu akuleriissikkaanni, peqataasup ullormut timiminik atuiernermini nukik atugaa naatsorsorneqassaaq. Taamaalluni timimik atuinermi piffissaq inuup nukimmik atuiiffia- qanorlu atuiunerup sakkortutiginera oqaatigineqarpoq – nukimilli atuiunerup ullormut qanoq agguataarneqarnera oqaatigineqarani. Agguaqatigiissillugit nukiit atukkat arnanut sanilliullugit angutini annertunerupput ($p < 0,05$) B2005³-imilu misissuisitsinermiit annikillisimallutik. Inuttut atukkat nunallu immikkoortuani sumi najugaqarneq tunngavilugit timimik atuineq assigiinngissuteqarpoq. Nukimmik atuiunerup, illoqarfinnut annernut sanilliullugu illoqarfinni minnerni nunaqarfinnilu annertunerunera, titartaganngorlugu takussutissiami 6.1-imi takuneqarsinnaavoq. Tamanna inuunermi atugassarititaasut assigiinnginnerannik qangatullu inooriaaseqarnerup, illoqarfinni minnerni nunaqarfinnilu sulit timimik atuiunerunermik piomasaaqatitaqarneranik nassuiarneqarsinnaagunarpoq. Piniartut, aalisartut peqataasullu ilinniagaqaratik sulisartut nukimmik atuiunerat annertunersaavoq, inuilli suliffeqanngitsut atorfikkaallu agguaqatigiissillugu nukik atugaat annikinneraalluni.

Angerlarsimaffimmi, suliffimmi, sunngiffimmi angalanermilu timimik atuineq

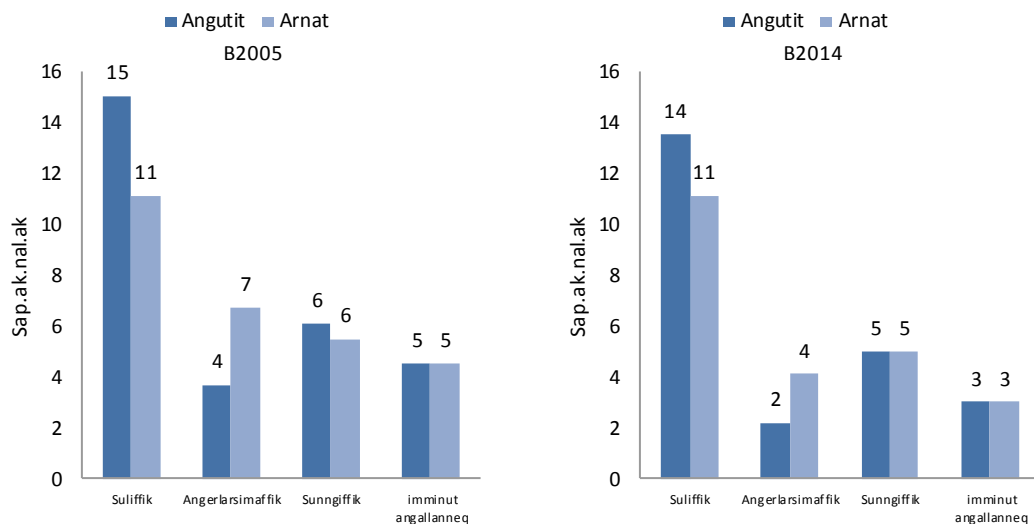
Ulloq nalinginnaalluinnartoq inunni amerlanerni suliffimmi, angerlarsimaffimmi sunngiffimmi kiisalu ass. angerlarsimaffimmiit suliffimmut imminut angallannikkut timimik atuiiffiuvoq. Sumiiffiit sisamaasut tamarmik timimik atuiernermit tamakkiisumut tapertaapput. Ataani titartaganngorlugu takussutissiami 6.2-mi ullup ingerlanerani⁴ timimik atuinermi piffissaq atorneqartoq ersersinneqarpoq- tassalu angutit agguaqatigiissillugit arnanut sanilliullutik nukersornarnerusunik suliaqarnerat, arnalli illup iluani nukersornartunik suliaqarnermut piffissamik atuiunerunerat takutinneqarlutik. Sunngiffimmi sammisaqarneq imminullu ass. suliffimmut angallanneq suaassutsikkut assigiinngissuteqanngilaq.

³ Inereri peqataasunut ullormut 1 kJ/kg sinnerlugu timiminnik atuisarnerartunut tunngapput

⁴ Inereri peqataasunut sumiiffinni ataasiakkaani timiminnik atuiunerartunut atuuupput.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 6.1. Nukinnik atuineq (kJ/kg/ullormut), angutitut arnanut sumilu najugaqarnermut agguataarlugit. Geometri atorlugu agguaqatigiissitseriaaseq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.927.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 6.2. Ulluinnarni sumiiffinni sisamaasuni sap. ak. timimik atuinermit ataatsimut katillugit nal. ak. atukkat, suaassutsimut agguataarneqarnerat (geometri atorlugu agguaqatigiissitsineq). Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2005, 2014. Sulinermi timimik atuineq angerlarsimaffiup avataani suliffeqartunuinnaq tunngasuvoq. Suaassutsimut, nunap imm. sumiiffimmut ukiunullu uuttuullugu.

Piffissaq issiaannarfik

Sunnigiffimmi timimik atuisaraluaanniluunniit piffissami sivisuumi issiaannartarnerup peqqissutsimut sunniutai pitsaangitsut, ukiuni kingulliunerusuni qitiutinneqaleriartorput (Owen et al., 2010). Piffissamut issiaannarfimmut ilaapput allaffimmi suliaqarneq isiginnaarutillu saaniinneq. Tamakkununga ilaapputtaaq bussimik, biilimik qamuteralamilluunniit angallanneqarneq.

Issiaannarluni suliaqarnermut piffissaq agguaqatigiissillugu atorneqartoq, B2014-imi peqataasut akornanni, ulluinnarnut sap. akunnerisalu naaneritut agguataarlugu ullormut nal. akunneri 5,2-upput, B2005-imiillu agguaqatigiissillugu piffissamit atorneqartumit nal. ak. 4,1-iusunit annertunerulluni. Angutit agguaqatigiissillugu issiaannarluni sammisaqarnermut piffissamik annertunerulaamik atuisimapput, tassalu nal.ak. 5,4, arnallu nal.ak. 5,0 – inik atuisimallutik ($p < 0,05$). Peqataasut Nuummeersut peqataasunut illoqarfinit allaneersunut sanilliullugit issiaannartuunerupput, issiaannarlunilu sammisaqarnermut piffissaq annikinneq nunaqarfimmiunit atorneqarpoq.

Issiaannaraluarluni kisiat aamma timimik atuisoq?

Nal. akunnerpassui issiaannartuugaluarluni annertuumik timimik atuisoqarsinnaavoq. Tamatumunnga assersuutissaqqissoq tassaavoq allaffimmi sulinerup sisorarnermik, arpannermik imal. sunngiffimmi timigissarnermik ilaqartinneqarnera. Peqataasut 23%-iisa ullormut nal.ak. arfinillit sinnerlugilluunniit issiaannarlutik sammisaqartarnerartut, sunngiffimminni ullormut minnerpaamik nal.ak. ataaseq timiminnik atuisarnerat, misissuisitsinerup matuma takutippaa. Issiaannarluni sammisaqarnerup peqqissutsimut ajoqusiisinaaneranut uuttuutitut killiliusseq sulilalorninarpoq, taamaammat taanna innuttaasut peqqissusaannut uuttuutitut atorneqarsinnaangikkallarpoq. Pingaartumilli issiaannarluni sammisaqarnerup unitsillattaarlugu-ass. pisulluni nikorfallunilu sammisaqartarnissap pingaaruteqarnera- ilisimatusarnerup ilimanarsisippaa. Tamannali misissuisitsinermi matumani uuttorneqarsinnaangilaq.

Kapitali 7. Nerisat

All. Peter Bjerregaard & Nina Odgaard Nielsen

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit	B93	B99	B2005	B2014
Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq (%)	-	-	-	11,8
Miluumasut imarmiut neqaannik sap.ak. ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit nerisartut (%)	-	-	35,9	35,7
Ullormut paarnanik naatitartortartut (%)	20,6	15,2	37,2	44,9
Ullormut naatitartortartut (%)	23,5	19,5	23,9	30,4
Sap.ak minnerpaamik ataasiarlutik aalisagartortartut (%)	64,0	50,9	56,0	50,2
Ullormut saftitunnigikkunik sodavanditortartut (%)	-	-	24,4	32,1

Nerisanut tunngasut arlallit innuttaasut peqqissusaannit isigalugit maluginiagassaapput. Siullermik inuussutissat nerisallu akui aalajangersimasut uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermik annikillisisarsorineqarput (paarnat naatitat naatitallu allat, orsut naatitaneersut immamilu uumasuneersut aalisakkat orsuinik aamma taaneqartartut), imal. iviangikkut kræfteqalissutaasinnasorineqarlutik (nunami uumasut orsui/tunnui), inalugarsuakkut kræfteqalissutaasinnasorineqarlutik (nunami uumasut orsui/tunnui, nersutit neqaat, nerisat akuinik aseqqorluttunik amigaateqarneq). Tupatornermullu imigassartornermullu sanilliullugu nerisat sunniutaat killeqarpoq. Taamaallutik navianaataasinnaasut assigiinngitsut, qallunaat peqqissusaannut sunniutaasa naliliivigineqarnerisa, paarnanik allanillu naatitartunngippallaarnerup nappaateqarnikkut ukiunik inuuffissaraluanik annaasaqarnermut (Disability Adjusted Life Years/DALY) patsisaasorinissaat, sunniutit tullerriarnerini- angutini arfineq aappassaralugu arnanilu arfineq pingajussaralugu tupap angutini arnanilu akerlilernerqarsinnaanngitsumik salleriaanera takutippaat (Juel et al., 2006). aappasaanik Kalaallit Nunaanni najukkani immami pisat -ilaatigut kviksølvimik akuutissanillu arortikkuminaatsunik mingutsinneqarsimanerat (PCB, pesticidit allallu), piniagassani- soorlu puisini

arfernilu annertoqaaq, inuillu nappaatigilersinnaasaannut arlalinnut patsisaasorineqarpoq, nunallu inoqqaavisa naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaanerat ("food security") nunarsuaq tamakkerlugu soqutigineqaleriartorluni.

7.1 Inuussutissanik aalajangersimasunik qanoq akulikitsigisunik nerisaqarneq nerisarisartakkallu

Nerisanik naatsorsuineq

Siuliani innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup (B2005) nerisanut tunngasortaa nerisarisartakkanut tunngasumik annertungaatsiartumik immersugassartaqarpoq, inuussutissat 69-it peqataasunit qanoq akulikitsigisunik nerineqartarnerat, nerinermi ataatsimi agguaqatigiissillugit annertussusaat ukiullu qanoq ilinera apeqqutaatillugit allanngorarnerat (piniagassat) pillugu paasissutissanik pissarsiniartoqarpoq. Ilaatigut periarfissat eqqarsaatigalugit B2014-imi apersuinerit annikillisinneqartariaqarsimapput. Peqataasut qanoq akulikitsigisunik inuussutissat pineqartut 50-it nerisarneraat apeqqutigineqarpoq, 2005-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi nerineqarajunnerpaasut, siulianit akerliusumik nerinermi ataatsimi nerisat qanoq annertutiginerat ukiulluunniit ingerlanerani nerisat allanngorarnerat

apeqqutigineqanngillat. Ullormut nerisat gramminngorlugit nukissallu procentinngorlugit naatsorsorneqarsinnaannginnerat nerisarisartakkanillu siulianisut nassuiaasinnaannginneq, tamatuma nassataraa. 2014-imili apeqqutit siuliani apeqqutit ilagimmatigik, B2005-imili paasissutissat misissoqqissaqqinneqarsinnaapput misissuinerillu taakku marluk inernerit assersuunneqarsinnaallutik. Peqataasut apersoneqartut 2073-it akornanni, 2037-it (98%) nerisarisartakkat piviusorsioortumik akissuteqarfigaat.

B2005-imili B2014-imilu peqataasut inuussutissat ataasiakkaat qanoq akulikitsigisumik nerisarneraat

Tabeli 7.1-imili inuussutissat 50-it B2005-imili B2014-imilu apeqqutigineqartut peqataasunit qanoq akulikitsigisumik nerineqartarnerat takutinneqarpoq. Nikingassutit amerlanerit naatsorsueqqissaarnermi tutsuiginartuupput. Ataatsimut oqaatigalugit taama isikkoqarnerisa B2005-imut sanillullugu B2014-imilaaalisakkat eqqaassanngikkaanni- najukkami pisanik kalaaliminernik nerinerup annikillisimanagera (ningingassutit 1-imit annikinneruneragut) avataaniillu eqqussukkanik neqitornerup-, paarnanik naatitartornerup-, naatitartornerup-, iffiukkanik karrinik aseqqorluttunik akulinnik-, immummik immunnillu sanaanik nerisaqarnerup (ningingassutit 1-imit annertuneruneragut) annertusisimanagera takutippaat. Sodavandit, nerilertugassat/fast food, tamulugassat/snacks, mamakujuttut kaagillu B2014-imili annertuneroqisumik nerisarineqarput.

Tabeli 7.1. Inuussutissat 50-it nerineqartartut agguaqatigiisillugit (qaammammut qaasseriartugit). Kalaallit Nunaanni innutaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2005, 2014.

Inuussutissat	Apeqqutit	B2005	B2014	Nikingassut*	p
Puisip arferullu orsua	Puisip neqaa, qilalugaq, arferit allat, mattak, puisip arferullu nikkui	11,3	9,1	0,81	<0.001
Orsoq	orsoq(qerisoq, tarajugaq)	3,5	3,1	0,90	0,016
Aalisakkat	saarullik, qaleralik, ammassaat, eqaluk/kapisilik, aalisakkat allat, aalisakkat panertut, aalisakkanik qallersuusiat	20,7	22,2	1,07	0,005
Nunami uumasut	tuttu, umimmak	2,4	2,0	0,83	<0.001
Timmiarussat	appa, timmiarussat allat	3,2	1,2	0,38	<0.001
Paarnat	paarnat	5,2	1,7	0,33	<0.001
Neqit eqqussat	nersussuup neqaa, puulukip neqaa, savap neqaa	10,1	13,0	1,29	<0.001
Timmiaatit	timmiaatit(kukkukuuuqqat, qingalissuit, qeerlutuut)	2,6	3,2	1,23	<0.001
Neqit suliareriikkat	frikadellit/pølsit, kissaannarissat, neqit qallersuutissat/tinguaraq	19,2	24,6	1,28	<0.001
Paarnat naatitat	iipilit/pærit/bananit, appelsiinat/grapefrugtit, paarnallu naatitat nutaat allat	26,8	31,9	1,19	<0.001
Paarnat isserat	Paarnat isserat	6,5	5,1	0,78	<0.001
Sodavandit/colat	sodavandit/colat/saftit	11,9	17,7	1,48	<0.001
Naatsiiat	naatsiiat	18,6	18,1	0,98	0,14
Naatitat	naatitat assigiinngitsut, kuloruujut/musat, qungulit, tomatit	23,8	28,3	1,19	<0.001
Immuit/immunnit sanaat	immuit/immunnit sanaat, immussuit	23,4	39,3	1,68	<0.001
Karrinik aseqqorluttunit sanaat	Iffiaq qaqortut aseqqorluttuinik karritallit, iffiaq, issingiassat oqanngitsut/uusut	37,8	44,1	1,17	<0.001
Ullaakkorsiutit	cornflakes/Guldokorn/assigisaallu	5,4	4,4	0,81	<0.001
Iffiat qaqortut assigisaallu	iffiaq qaqortoq, spaghetti/pasta, qaqorteqqasut	32,5	34,5	1,06	<0.001
Nerilertugassat/fast food	pizza/burgeri, pommes fritesis	2,8	3,5	1,28	<0.001
Tamulugassat/snacks	naatsiiat panertut/tamulugassat/chips	2,7	3,9	1,45	<0.001
Mamakujuttut	kaagit/wienerbrødit/kaageeqqat, mamakujuttut marmelade/honningi	22,4	25,9	1,16	<0.001
Tiimut kaffimullu sukut	tiimut kaffimullu sukut (alussaateeqqamut ullormut)	6,3	6,5	1,02	0,56

*Nikingassut = B2014/B2005. Nikingassut 1-imit annikinnerupput atuineq annikillisimassaaq; nikingassut 1-imit annertunerupput atuineq annertusisimassaaq.

Nerisarisartakkat

2005-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi nukissat procenttingortitat tunngavigalugit nerisarisartakkat tallimat nassuiarneqarput: Inuussutissanik tamaneersunik assigiinngiaartunik nerisaqarneq, neqit avataanit eqqussat, kalaalimerngit, nerisassat peqqinnanngitsut nalinginnaasullu. Periutsit assigiinnginnerat pissutaalluni nerisarisartakkat taakku 2014-mi misissuinermi taamatut nassuiarneqarsinnaanngillat, nerisarisartakkalli assingusut nassuiarneqarsinnaapput.

Nerisarisartakkat tallimat B2005-imiit B2014-imut: Inuussutissanik tamaneersunik assigiinngiaanik nerisaqarneq, neqit avataanit eqqussat, kalaalimerngit, kaagit, mamakujuit sodavandit kiisalu nerisarisartakkat nalinginnaasut allannguutaat, tabelimi 7.2-mi takutinneqarput. Nerisat inuussutissanit tamaneersuullutik assigiinngiaartussapput, sap.ak. marloriarluni akuttunerusunilluunniit miluumasut imarmiut neqaannik nerisaraanni, sap.ak. marloriarluni akulikinnerusunilluunniit aalisagartortaraanni, ullut tamaasa paarnanik allanillu naatitartortaraanni, kaagit, mamakujuit sodavandillu annerpaamik sap.ak. tallimariartaraanni. Nerisat inuussutissanit tamaneersuullutik assigiinngiaanngippata tassalu sap.ak. marloriarnermiit akulikinnerusumik avataanit eqqussanik neqitortaraanni, immikkoortumut "neqit avataaniit eqqussukkat" pisoqassaaq; miluumasut imarmiut neqaannik aalisakkanilluunniit minnerpaamik sap.ak. marloriarluni nerisaraanni immikkoortumut "kalaalimerngit" pisoqassaaq, ullormut marloriarnermiit akulikinnerusunik kaagisortaraanni, mamakujuttutortaraanni sodavanditortaraannilu, immikkoortumut "kaagit, mamakujuit sodavandillu" pisoqassaaq.

Tabeli 7.2 –mi tabelimi 7.1-imisut nerisarisartakkat 'neqit avataanit eqqussat', kaagit, mamakujuit sadavandillu' kalaalimerngitnermiit nalinginnaanerulersimanerat takutinneqarpoq. Allannguutit angutini arnanilu ukioqatigiiaani tamani assigiipput.

Tabeli 7.2 2005-imi 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut nerisarisartagaat tunngavigalugit agguataarineq. $P < 0,001$.

Nerisarisartakkat	B2005 %	B2014 %	Nikingas sut
			B2014: B2005
Inuussutissanit tamaneersunik assigiinngiaanik nerisaqarneq	4,4	4,3	0,98
Neqit avataaniit eqqussat	25,5	35,7	1,40
Kalaalimerngit	40,5	26,9	0,67
Kaagit, mamakujuit sodavandillu	7,1	14,3	2,01
Nerisarisartakkat nalinginnaasut	22,5	18,7	0,83

Naatsorsuutigisatut nunap immikkoortuani sumi najugaqarneq inuttullu atukkat nerisarisartakkat agguataarneranni assigiinngissutaapput. Inuussutissanit tamaneersunik assigiinngiaanik nerisaqartut ikittunnguusut - Nuummi neqinittaaq avataaniit eqqussukkanik nerisaqarfiunerpaami - takussaanerupput, qangaaniilli kalaallit nerisarisartagaannik peqqinnanngitsunik akullugit (kaagit, mamakujuit sodavandit) nerisaqarneq, nunaqarfinni takussaaneruvoq. Inoqutigiinni assigiinngissut annertunerpaaq - assingulluinnarluni peqataasuni inoqutigiinni qaffasissumik-akunnattumik sivirusumilluunniit ilinniagalinni - akulikinnerusunik avataaniit eqqussukkanik neqitortoqarpoq, piniartulli aalisartullu kalaalimerngitnermiit peqqinnanngitsunillu saniatigut nerisaqarlutik. Nerisarisartakkanut ukiut annertuumik pingaaruteqarput, assigiinngissutilli nassuiarneqartut- peqataasut ukiumikkut suaassutsimikkullu assigiinngissutaat eqqarsaatigalugittaaq- naatsorsueqqissaarnikkut tutsuiginartuupput.

Kalaalimerngit

Kalaalimerngit inuttut inuunermi qitiullutik pingaaruteqarnerat, fedtsyrinik iluaqutaagunartunik akoqarnerat aappaatigullu mingutsitaasimanerat immikkut soqutiginaataapput. Tabelini 7.1-imi 7.2-milu takuneqarsinnaasut ukialunnguit matuma siornamut sanilliullugu, puisip arferullu neqaat-pingaartumillu timmiarussat annikinnerusumik nerisarineqalerput aalisagartornerli annertusilaarsimalluni.

Mingutsitaasimanerat pissutigalugu akulikippallaanik puisip- arferup miluumasullu imarmiut allat

neqaannik nerinnginnissaq siunnersuutaavoq. Taamaamat innuttaasut akornanni minnerpaamik sap.ak. ataasiarlutik annerpaamillu pingasoriarlutik kalaaliminertortartut amerlassusaat, innuttaasut peqqissusaannik misissuinermit uuttuutitut ilaavoq. Periutsit assigiingitsut atornerqarnerat pissutaalluni, tamanna innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni marlunni kingullerni – anikitsumik appariaateqarfiusuni- taamaallaat assersuunneqarsinnaavoq. Sapaatilli akunneranut ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit puisip neqitortartut, misissuinermit tamani assersuunneqarsinnaapput; Taakku B93-imi 43%-iniit ikiliartorusaaginnarput, B2014-imi 22%- ingorsimallutik. Uuttuut alla tassaavoq sap. ak. minnerpaamik ataasiarlutik aalisagartortartut amerlassusaat; taakku B93-imi 64%-iniit B2014-imi 50%-inut apparput.

Paarnat naatitat naatitallu allat

Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit ilaat marluk tassaapput innuttaasut ullut tamaasa paarnanik naatitanillu allanik nerisaqartut amerlassusaat. Uuttuutit taakku annertuumik qaffapput, pingaartumik paarnanik naatitartortut marloriaat sinnerlugu amerlassuseqalernerisigut (kapitalip aallaqqaataani skema takuuk).

Kaagit, mamakujuit sodavandillu

Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit ilagaat innuttaasut ullut tamaasa saftitortut sodavanditortulluunniit amerlassusaat. Taakku B2005-imiit B2014-imut amerleriarsimapput (Kapitalip aallaqqaataani skema takuuk). Annertuumittaaq kaagisortarnermi, mamakujuttutortarnermi sodavandisortarnermilu taamaappoq (tabeli 7.2).

7.2 Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqarsinnaaneq

World Food Summit, nunarsuaq tamakkerlugu naalakkersuinnikkut qullersaasut ataatsimeersuarnerat FN-ip inuussutissat nunalerinerlu pillugit kattuffianit (FAO) aaqqissorneqartut, inuit tamarmik- peqqilluni

piginnaaneqarlunilu inuusinnaajumalluni-sukkulluunniit nerisassanik naammattunik, isumannaatsunik eqqortunillu inuussutissartalinnik pissarsisinnaanissaattut, 1996-imi nassuiarpaat. FAO-mili taanna tassaavoq kaannermik akiuiniarneq atitunerusumilli isigalugu, kikkut tamarmik nerisassanik pisariaqartitanik inuussutissartalinnik kissaatigisanillu- kulturimik toqqammaveqarajuttunik akilersinnaasanik pissarsisinnaanissaannik imaqartoq.

Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqarsinnaaneq, kaattuarnermiit killeqanngitsumik kissaatigisanik qaffasissumik pitsaassuilinnik nerisassaqarnermut tunngasuvoq. Nunani innuttaasut assigiingitsut tassani assigiingitsumik inissisimapput; ass. 2014-imi Afrikami Saharap kujataani innuttaasut 24%-ii kaapajaartuupput, Europamili kaapajaartut 5%-it inorlugit amerlassuseqartut FAO-mit nalunaarutigineqarpoq (FAO, 2014). FAO-p uuttuutai Kalaallit Nunaannilu innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni uuttuutitut atornerqartut assersuunneqarsinnaanngilluinnarnerat erseqqissaatigineqassaaq. Ullutsinni Kalaallit Nunaanni FAO-p isumaa naapertorlugu kaapajaartoqarnissaa ilimanaateqanngilaq, kinguaariilli ikittunnguit matuma siorna, Avannaani nunaqarfimmi kaannersuaqarsimasoq oqaatigineqarpoq. Tamanna kikkut tamarmik naammattumik nerisarnernannik isumaqartariaqanngilaq; taamaalluni, inersimasut nunaqarfimmi peroriartortut agguaqatigiissillugit ilutiminnit illoqarfimmi peroriartortunit 3-4 cm-inik minnerunerat, sumi peroriartornermik angissutsimillu misissueqqissaarnerup takutippaa. Tamanna matuminnga allaaserinnittut naapertorlugit, nunaqarfinni inuttut atukkatigit aningaasaqarnikkullu atukkat -nerisat ilanngullugit- ajornerunerannik patsiseqarpoq (Bjerregaard et al., 2010).

Kalaallit Nunaanni 15-inik ukiullit akornanni 8%-it angerlarsimaffimmi nerisassaqannginnertik pissutigalugu akulikitsunik kaallutik innartarnerarput kaallutillu atuariartortarnerarlutik (Niclasen et al., 2013). Taakku nunani allani meeqqat atuartut akornanni misissuisitsinerni peqataasuni agguaqatigiissitsinermi (3,6%) amerlanerupput.

Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginnerup- arfineq pingasunik apeqquaqarnikkut naliliivigineqartup annikitsuinnaanera (8%), Qeqertarsuarmi inersimasut akornanni misissuisitsinerup takutippa; pingaartumik arnat, 55-ileereersimasut piniartuunngitsullu kissaatigisamissut annertutigisunik kalaaliminernik pissarsisinnaaneq ajornartorsiutiginerarpaat (Goldhar et al., 2010). Kalaalimerngit qangaaniilli nerisartakkat mingutsinneqarnermik ersiuteqarportaaq (kviksvlv, PCB, pesticidit allallu), nerisanillu avataaniit eqqussukkanik inuussutissartaqanngingajattunik nerisaqarnerulernikkut allanngoriartupiloorneqarluni. Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq, Canadami inuit akornanni inuttut atugarissaanngitsunut nerisanullu peqqinnanngitsunut attuumassuteqarpoq. (Huet et al., 2012).

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni, naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaanermut tunngatillugu misigisat pillugit B2014-mi siullerpaamik apeqquaqartoqarpoq. Tamanna apeqquaterpassuarnit ersersinneqarajuppoq, matumanili Canadami inuit akornanni misissuisitsinerni, apeqquqtip ataasiinnaap apeqqutigineragut paasinarnerpaatut isigineqartoq toqqarparput. (Egeland G, inuttaanut nalunaaruteqarneq). Qallunaatut nutserlugu imaappoq "Qaammatit kingullit aqqaneq marluk eqqarsaatigisagukkit, angerlarsimaffimmi nerisassaqaannginnera nerisarsarsiusutissaqaannginnerlu misigisimavigit?" (akissutaasinnaasut aap/naagga).

12%-it angerput, peqataasunili ataatsimoortuni assigiinngitsuni assigiinngiiaaqalutik.

Angutit arnallu assigiimmik akulikissusilimmik, naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq misigisimanerarpaat, ukioqqortusiartornerlu ilutigalugu 18-iniit 24-inut ukiullit akornanni 24%-iniit 65-ileereersimasut akornanni 4%-imut ikiliartorput ($p < 0.001$). Inoqutigiiit meerartallit meerartaqanngitsullu assigiinngissuteqanngillat. Nunap immikkoortuani suminggaanneernej inuttullu atukkat apeqquataallutik annertuumik assigiinngissuteqarpoq; taamaalilluni Tunumi naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq, Kitaaniit marloriaammik annertuneruvoq (20% - 9,6%; $p < 0.001$), Nuummi nunap sinneranut sanilliullugu affaannaavoq (6,6% - 12%; $p < 0.001$), Nuulli avataani illoqarfiit annerit, minnerit nunaqarfiillu akornanni assigiinngissuteqarani.

Inuttut atukkatigut inissisimaneq, ilinniagaqassuseq, inuussutissarsiut imal. atugarissaarneq tunngavigalunassuiarneqaraluarpalluunniit, naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq annertuumik assigiinngissuteqarpoq. Tabelimi 7.3-mi ilaqutariit inuussutissarsiusutaannut agguataarsimanagerat, peqataasut ilaqutariinni pisortanit nuussinikkut isertitalinni naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq, peqataasut ilaqutariit ilinniagallit suliffillillu quleriaatingajaanik annertunerusoq takutinneqarpoq.

Tabeli 7.3 Kalaallit Nunaanni innuttaasut 18-iniit 64-inut ukiullit akornanni naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaannginneq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.704; p<0,001. Ukiuinut suaassusaannullu nalimassakkat.

Inoqutigiit inuussutissarsiutaat	Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaannginneq (%)			p
	katillugit	Tupatorlut	Tupatunngitsut	
Atorfikkaat	3,7	5,4	2,5	0,14
Sulisartut ilinniagallit	3,8	5,1	2,2	0,14
Sulisartut ilinniagaqanngitsut	14,1	17,0	7,9	0,01
Piniartut-aalisartut aapparissallu	12,0	16,0	5,7	0,04
Ilinniartut	17,2	21,8	11,1	0,45
Suliffeqanngitsut, pisortanit nuussinikkut isertitalit	32,5	34,5	24,7	0,25
Inuussutissarsiutillit tamakkerlutik	11,4	15,4	5,5	<0,001
Inuussutissarsiutillit akornanni nikingassutip tutsuiginassusaa p:	p<0,001	p<0,001	p<0,001	

Peqataasuni kisimiittut meeraqanngitsut inoqutigiinnit meerartalinnit arlalinnilluunniit inersimasortalinnit naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaagajunnginnerarput (18% - 8-12%). Kiisalu tupinnanngitsumik tupatorneq naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaannginneq imminnut attuumassuteqarput. Tupatorneq akisuujuvoq ullullu tamaasa tupatorlut 15%-ii, tassalu tupatunngitsunut 6%-it marloriaataat sinnilinnut sanilliullugit, naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaannginnerarput. Tupatornerup naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaannginnerup sunniutaa, inoqutigiit inuussutissarsiutaanni tamani takussaavoq, immikkoortunili tamani naatsorsueqqissaarnikkut tutsuiginarani (tabeli 7.3). Imigassartornerutaaq annertussusiata, naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaanermut toqqaannartumik attuumassuteqarnera takutinneqarpoq, tamannali peqataasunut saniatigut ullut tamaasa tupatorlutunut taamaallaat atuuppoq.

7.3 Nerisassat mingutsinneqarnerat

Issittumi avatangiisit- ass. Europami Amerikkamili Avannarlermi avannaani avatangiisinit mingutsinneqannginnerupput, issittorli mingutsinneqarpoq, mingutsitsinerlu tamaani issittumi inuit amerlasuut nunarsuarmi nunanut allanut sanilliullugit annertuneroqisumik piniakkanik aalisakkanillu inuussuteqartuummata, immikkut pingaaruteqarpoq. Avatangiisinit mingutsitsineq Europami, Amerikkami Avannarlermi Asiamilu

nukissiorfinneersuuvog, nunaateqarnermeersuulluni, suliffissuaqarfinneersuulluni eqqakkanillu ikuaallaavinneersuulluni, Taakkunannga silaannaap immallu sarfarnerisa issittumut ingerlattarpaat. Tassani nerisareqatigiinni annertusiartortarpoq neqini, orsumi, miluumasut imarmiut iloqutaanni aalisakkanilu annertusiartortarluni. Kalaallit Nunaanni- pingaartumik miluumasut imarmiut ilaatigut kviksølv-imik, akuutissanillu arrortikkuminaatsunik (PCB-nit pesticidinillu) mingutsinneqarsimapput. Taakku, nerisat aqqutigalugit inunnut pisarput, immami uumasunik nerisagarneq annertusiartuartaillugu, aap mingutsitsisunik taakkunannga akoqarnera annertusiartortarpoq. Akuutissat arrortikkuminaatsut (PCB pesticidinilu) sivirusumik arrortitorusaartarput (ukiorpasuit) piffissallu ingerlanerani annertusiartuinnartarlutik, taamaammat uumasut utoqqaanerit inuusunnernut sanilliullugit annertunerusunik akoqarput, arferit kigutillit nannullu nerisareqatigiinni qaffasinnerusumiittut puisinit annertunerusunik akoqarput. Aalisakkattaaq miluumasunit imarmiunit annikinneerarsuarmik mingutsinneqarput. Kapitalimi matumani nerisat kviksølvimik mingutsinneqarnerat nassuiarneqassaaq, akuutissanilli arrortikkuminaatsunik (PCB-nipesticidinilu) mingutsitsineq immikkut nalunaarusiarineqarumaarluni.

Kviksølv

Kviksølv saffiugassaavoq arrortikkuminaatsoq immami nassassaasoq. Pinngortitami namminermit

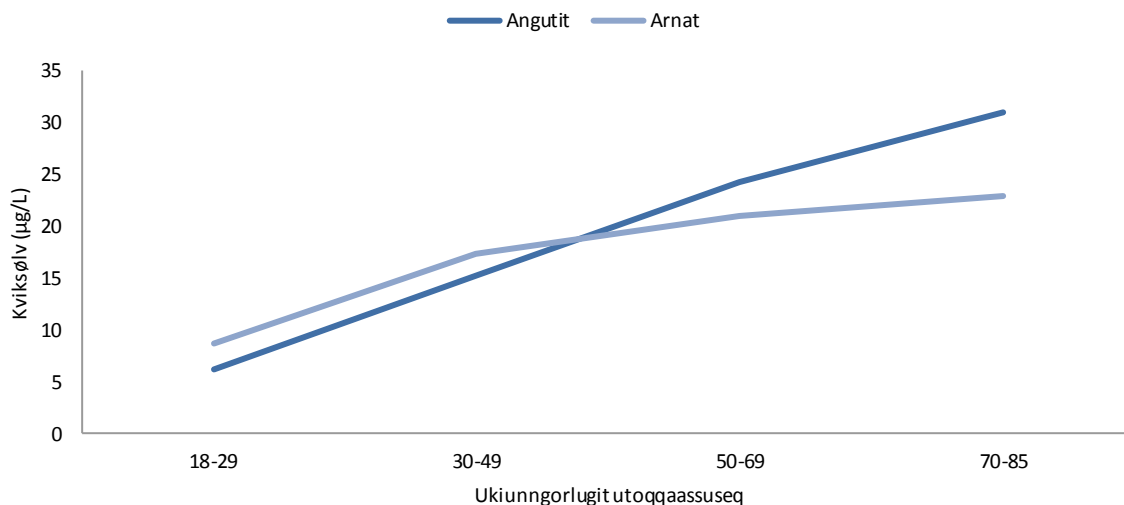
qaqqat innermik anitsinerineersuuvoq orpippassuillu ikuallannerineersuulluni, inuit piliarisinnaavaat-ilaatigut aamarsuarnik/oliamik ikummateqarnikkut, eqqakkanik ikuallaanikkut assigisaatigullu. Kviksølv immami uumasut nerisat aqqutigalugit inunnut pisarpoq aaversinnikkullu takuneqarsinnaalersarluni. Kviksølv inuup timaata timillu pisataasa ataasiakkaat sulinerannut pitsaanngitsumik sunniuteqarnera qangali ilisimaneqarpoq. Aap kviksølvimik annertuumik akoqarnerata, uummatikkut taqqatigullu nappaateqarnerup imminnut ataqatigiinnerat, Savalimmiuni misissuinerit takutippaat, kviksølvilli sukkornerullu imm. 2-p toqqaannartumik imminnut atassuteqarnerat, ilisimatusarnerit allat takutippaat. Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini assigiinngitsuni B2005-imi B2014-imilu aap kviksølvimik akoqassusaa tabelimi 7.4-mi takuneqarsinnaavoq. Nunap immikkoortuini assigiinngissut annertoqaaq, Avannaanilu nunaqarfii itilaanni sumiiffinnut allanut amerlanernut sanilliullugu, marloriaat sinnerlugu annertunerulluni. Kujataani Qeqqanilu illoqarfinni annikinnerpaavoq. Kviksølv annertussusaata agguataarnera nerisarisartakkat suunerinik takutitsisuuvoq. Nerisat pillugit immersugassani miluumasut imarmiut neqaannik aalisakkanillu nerisaqarnermik naatsorsukkat naapertorlugit, Avannaani nunaqarfinni taama nerisaqarnerup annertunerpaanera takutinneqarpoq. Tamanna 2005-imi misissuinerimi immersukkanit paasisutissat sukumiisut naatsorsuisinnaalersitsinerisigut atuuppoq. Misissuisitsinerit taakku marluk akornanni peqataasut aavisa kviksølvimik akoqassusaa tabelimi 7.4-mi takuneqarsinnaavortaaq. Kujataani Qeqqanilu sumiiffit amerlanersaanni- illoqarfinni nunaqarfinnilu aap kviksølvimik akoqassusaa annikillilaarpoq (2%-10%). Nunaqarfik Aappilattoq kisiat minillugu, siuliani misissuisitsinerimiit Avannaani appariaat malunnaateqarneruvoq (17%-29%).

Tabeli 7.4. Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini assigiinngitsuni aap akuata kviksølv annertussusaa ($\mu\text{g/L}$). 2005-imi (N=1.052) 2014-imilu (N=536). Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq.

	B2005	N	B2014	N
Kujataa				
Narsaq (illoqarfik)	8,4	145	8,2	99
Kitaata qeqqa				
Manitsoq (illoqarfik)	9,3	465	9,1	115
Atammik (nunaqarfik)	18,6	77	16,7	54
Napasoq (nunaqarfik)	17,3	37	18,2	18
Avanna				
Upernavik (illoqarfik)	28,5	84	23,1	90
Kullorsuaq (nunaqarfik)	70,0	114	49,5	58
Innaarsuit (nunaqarfik)	48,2	65	40,1	37
Aappilattoq (nunaqarfik)	29,1	65	32,5	29
Ukkusissat (nunaqarfik)	-	0	27,7	22
Saattut (nunaqarfik)	-	0	39,8	14

Inuup aavata kviksølv eqassusaa ukioqqortusiarporneq ilutigalugu qaffattarpoq. Peqataasut utoqqaanerit akornanni miluumasunik imarmiunik nerisaqarneq annertunersaammat, taamaattoqarnera nerisarisartakkanut aamma naapertuuppoq. 2014-imi misissuisitsinerimi peqataasut utoqqaanersaat illoqarfinneersut, inuusuttunut sanilliullutik aavi pingasoriaat sinnerlugu kviksølvimik akoqarput. Nunaqarfinni utoqqaat, inuusuttunut sanilliullutik tallimariaammik annertunerusumik aavisa kviksølvimik akoqarnerisigut, assigiinngissut utoqqaassutsimut attuumassutilik suli annertuneruvoq.

Angutit arnallu agguaqatigiissillugit aavisa kviksølv eqassusaa assigiippoq ($19 \mu\text{g/L}$ - $17 \mu\text{g/L}$), utoqqaliartormilu taakkunani annertusiarporluni (Titartaganngorlugu takussutissiaq 7.1). 2005-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi aap kviksølv eqassusaa, arnanut sanilliullugu angutini annertuneruvoq, tamanna angutit akornanni miluumasut imarmiut neqaannik nerisaqarnerunermut naapertuuppoq.. Piniartut aalisartut aappaallu, allanik inuussutissarsiutilinnut sanilliullugit, aavi kviksølvimik annertuneroqisumik akoqarput.

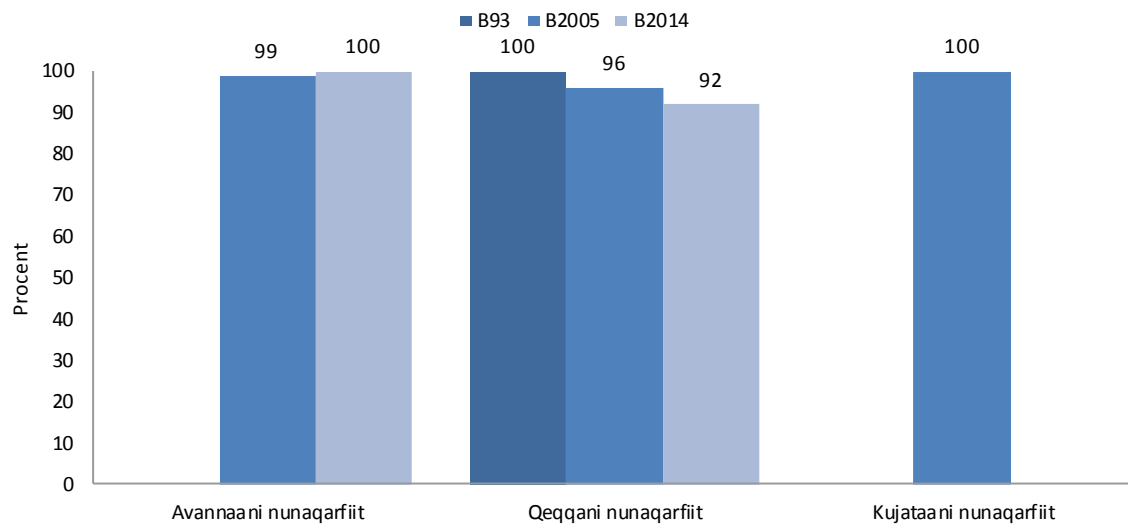

Titartaganngorlugu takussutissiaq 7.1. Angutini arnanilu ukioqatigiaani assigiinngitsuni aap kviksølvimik akoqassusaa. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=531.

Kviksølv naartunermi

Kviksølvip naartup ineriartorneranut ajoqutaanera Savalimmiuni Canadamilu misissuinerit takutippaat. Kviksølvimik annertuumik aap akoqalernera-pingaartumik naartusunut ajornartorsiutaavoq, (Debes et al., 2006). Aap kviksølvimik akoqassusaa 4,4 µg/L killiliunneqartumit qaffasinnerusoq, naartup ineriartorneranik ajoqusiisinaasutut naliliivigineqarmat, USA-mi aap kviksølv eqassuserisinaasaanut taanna killiliunneqarpoq (AMAP, 2003). Kalaallit Nunaanni (B2014) arnat meerartaarsinnaasut (18-iniit 44-nut ukiullit) 86%-iisa killiliussaq taanna qaangerpaat.

Ajornartorsiut nunaqarfinni annertunersaavoq. Nunaqarfinni arnat meerartaarsinnaasut misissuisitsinerni pingasuni killiliussamik tamatumingga qaangiisut amerlassusaat, titartaganngorlugu takussutissiami 7.2-mi takuneqarsinnaavoq. Misissuisitsinerni pingasuni tamani Avannaani, Qeqqani Kujataanilu arnat 18-iniit 44-nut ukiullit tamakkingajallutik killiliussamik qaangiippat. Qeqqani misissuisitsinerni pingasuni tamani kviksølv pillugu paasissutissarsiviusuni killiliussamik qaangiisut, B93-imi 100%-imiit B2014-imi 92%-imut apparput. Illoqarfinni arnat 18-iniit 44-nut ukiullit killiliussamik qaangiisut, misissuinerimi kingullermi 2014-imi pisumi, Avannaani 100%-iupput, Qeqqani 62%-iullutik Kujataanilu 64%-iullutik.

Titartaganggorlugu takussutissiaq 7.2. Nunaqarfinni arnat 18-iniit 44-nik ukiullit kviksølvimut annertussusissatut killiliussamik (4.4 µg/L) qaangiisimasut amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit 1993, 2005, 2014.

PEQQINNEQ NAPPAATAASARTULLU

Kapitali 8. Nappaatit peqqinnerlu

Kapitali 9. Tarnikkut peqqinneq imminullu toqunniartuuneq

Kapitali 10. Oqimaappallaarneq, sukkorneq, aap taqqanut naqitsinera
aallu orsoqassusaa

Kapitali 8. Nappaatit peqqinnerlu

All. Peter Bjerregaard

Kalaallit Nunaanni innuttasut peqqissusaannut uuttuutit	B93	B99	B2005	B2014
Peqqissutsiminnik ajunngitsutut ajunngilluinnartutulluunniit naliliisut amerlassusaat (%)	77,4	67,0	64,4	59,2
Inuunerminnik naleqartitsisut amerlassusaat (%)	-	-	83,8	88,2

Peqataasut nalinginnaasumik peqqissusaat, nappaatit ajoqutillu nalunaarusiap immikkoortuini allani nassuiarneqanngitsut, kapitalit arfineq pingajuanni sammeneqarput. Kapitalit qulaaluaanni tarnikkut peqqissuseq sammeneqarpoq, qulingannilu nappaatit anigugassaannngitsut aalajangersimasut-oqimaappallaarneq, sukkorneq, aap taqqanut naqitsinerata aallu akuisa orsut qaffasippallaarnerat sammeneqarput. Kapitalimi matumani nappaatigisatut nammeneq nalunaarutigisag, nakorsaatinik atuineq, peqqissutsimik imminut naliliivigineq, utoqqaat akornanni piginnaasakillineq, peqataasullu peqqissutsiminnik attassiinnarniarlutik pitsannguiniarlutilluunniit iliuusaat ersersinneqarput.

Nammeneq nalunaarutigisamik sivirusumik nappaateqarneq

Peqataasut sivirusumik nappaateqarsimanertik taamaappallu suna nappaatigisimanerittik ilisimatitsissutigaa. Tamatuma kingorna nappaatit WHO'p Nunarsuaq tamakkerlugu nappaatit immikkoortiterneqarnerat *International Classification of Diseases* naapertorlugu ilisarnaasersugaapput (ICD-10). ICD-10 nakorsat nappaatit suussusersisaasa immikkoortiternerinut atugassatut inerisagaavoq, ilisarnaatinik aalajangersimannngitsunik- innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni nalunaarutigineqartartunut- aalajangersimasuugajunngitsunut atorineqarsinnaasunik ilaqarputtaa. Nappaatit ataatsimoortut 14-it suussusaannut agguataarneqarnerat tabelimi 8.1-imi takutinneqarpoq. Peqataasut katillugit 42%-iisa-angutit arnallu amerlaqatigiit- sivirusumik nappaateqarnertik ilisimatitsissutigaa.

Ukioqqortusiartorneq ilutigalugu- 18-iniit 24-inut ukiullit akornanni 17%-imiit 75-ileereersimasullu akornanni 66%-inut kigaatsumik amerliartorput.

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerit siuliini, timimik aalatitsisutigut nappaatini (gigti, anniarneq) sivirusumik ajoqutigisani aap ingerlaarneranut atatillugu nappaatit- ajoqusernerit tullersortaallutik- nalinginnaanersaapput. Nappaatit nalunaarutigineqartut taakku ilaat ataasiakkaat suaassuseq apeqqutaalluni nalinginnaanerupput; taamaalillutik tinunerit, tarnikkut nappaatit anersaartuutitigullu nappaatit, arnani nalinginnaanerupput. Sivirusumik nappaateqartut, angutit arnallu- 1993-imi misissuisitsinermiit siullermiit nikinnatik- 40%-ip missaaniipput Nappaatit ilaat arlallit itisilivigalugit apeqquteqarfigineqarput; taakkuupput sukkorneq, aap taqqanut naqitsinerata qaffasippallaarnera, siutikkut nappaatit tarnikkullu nappaatit kapitalini allani sammeneqartut imal. kingusinnerusukkut immikkut misissuiffiqeqqissaarneqartussat.

Tabeli 8.1 Nammineq nalunaarutigisamik sivisuumik nappaatillit amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Peqataasunut 1000-ikkaanun nalimmassakkat.

	Angutit	Arnat	p
Nappaatit tuniluuttut	5	8	0,39
Tinunerit	6	18	0,02
Timip sulineranut atatillugu nappaatit	22	27	0,47
Aakkut nappaatit	1	1	0,72
Tarnikkut nappaatit	8	17	0,09
Sianuteqarfiit, isit siutillu nappaateqarfiunerat	42	33	0,30
Aap ingerlaarneranut atatillugu nappaatit	85	70	0,21
Anersaartuutitigut nappaatit	20	36	0,03
Nerisat arriorartortarfisigut nappaatit	14	14	0,92
Quup aqquataasigut kinguaassiuutitigullu nappaatit	2	8	0,11
Ammikkut nappaatit	19	18	0,90
Nukitsigut saanertigullu nappaatit	153	153	0,98
Ajoqusernerit	65	49	0,11
Nappaatit allat	25	38	0,13
Sivisuumik nappaat minnerpaamik ataaseq	412	420	0,70

Ukiui, suaassusaat, illoqarfinni nunaqarfinnilu agguataarsimanagerat eqqarsaatigigaanni, minnerpaamik ataatsimik sivisuumik nappaatillit Kitaanut sanilliullugit (41%) Tunumi amerlanerupput (49%) ($p=0,03$). Peqataasut suliffeqanngitsut suliffilinnit akulikinnerusumik sivisuumik nappaateqartarnerat- pingaartumik nukitsigut saanertigulluunniit nappaateqarnerq, anersaartuutitigut nappaateqarnerq imal. ajoqusernerup kingorna kingunerluuteqarnerq, inuit ataasiakkaat inuttut inissisimanagerannut assigiinngissutituaavoq.

Nakorsaatitorneq

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut tallimarararterutaat marluk (39%) uummatikkut taqqatigullu nappaateqarnermut iisartakkanik- ilaatigut aap taqqanut naqitsinerta qaffasippallaarneranut- peqataasut 28%-iinit atornerqartunik- nakorsaatitortuunertik ilisimatitsissutigaa; tulliullutik nipaallisaatit (8%) aap akuanut orsumut (kolesterol) apparsaatit (6%) nakorsaatitukkani nalinginnaanersaapput. Angutit arnallu assigiimmik nakorsaatitorput nakorsaatinillu atuineq ukioqqortusiartorneq ilutigalugu

naatsorsuutigisatut qaffariarujussuarpoq. Sivisuumik napparsimanagerup nakorsaatitornerullu imminnut ataqatigiinnerat soorunami annertuvoq naatsorsueqqissaarnikkullu tutsuiginarluni. Peqataasut siviisuumik napparsimasut 56%-ii ukiuinut suaassusaannullu nalimmassakkat, nakorsaatitorput, peqataasulli siviisuumik napparsimasut akornanni amerlasuut (26%) aamma nakorsaatitorlutik.

Peqqissutsikkut immiunat naliliivigineq inuunermillu naammagisimaarinnineq

Peqqissutsikkut immiunat naliliivigineq peqataasut namminneq misigisartik naapertorlugu naliliineraat. Peqqissutsikkut immiunat naliliivigineq utoqqaliartornermi allannuuteqanngilaq, angutit arnallu peqqissusertik assigiimmik ajunngitsutut nalilerpaat (tabeli 8.2). Peqataasut peqqissusertik nalilerniaraangamikkulu, ukiutik eqqarsaatiginngivissunngikkaluarlugit, peqatiminnut nallersuunniartarunarpaat. B93-imi peqqissutsimik immiunat naliliiviginerup utoqqaliartorneq ilutigalugu ajornerulersarnera ersarippoq, arnallu peqqissutsiminnik immiunat naliliiviginerat angutinit ajornerulluni, ukiutigut suaassutsikkullu assigiinngissutaasut taakku innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni tulliuttuni annikilliartorusaarput.

Tabeli 8.2. 2014-imi kalaallit akornanni peqqissutsikkut immiunat naliliivigineq. Peqqissutsiminnik ajunngitsutut ajunngilluinnartutullu naliliisut procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=2.035.

	Angutit %	Arnat %
Ukiui		
18-24	68,7	55,3
25-34	57,6	59,0
35-44	55,6	62,5
45-54	62,3	55,3
55-64	53,9	52,4
65-74	56,6	57,7
Katillugit	59,1	56,7
p	0,37	0,53

Peqqissutsimik immiunat naliliiviginerami sumi najugaqarnerup inuttullu atukkatigut inissisimaffiup apeqquataanerat, siviisuumik nappaateqarnermiit annertunerujussuuvooq. Taamaalilluni peqqissutsiminnik ajunngitsutut

ajunngilluinnartutulluunniit imminnut naliliivigisut illoqarfinnut allanut nunaqarfinnullu sanilliullugit, Nuummi amerlanerupput (62%, 57% aamma 52%; $p=0,02$) Kitaanilu Tunumut sanilliullugu amerlanerungaatsiaqalutik (59% aamma 47%; $p=0,001$). Peqqissusermik imminut ajunngitsut naliliivigineq, atugarisaarnerup ilinniagaqassutsillu annertusiartornerat ilutigalugu annertusiartorpoq, inuttullu atukkatigut inissisimanermut uuttuutit taakku marluk immikkoorlutik, imminut peqqissutut naliliiviginerup iluaqutaasumik attuumassuteqarput. Taamaalillutik ukiut, suaassuseq atugarissaassuserlu eqqarsaatigalugittaaq, peqataasut ilinniarsimangitsut 56%-iinnaat, akunnattumik sivirusumilluunniit ilinniagalinnut (65%) sanilliullutik, peqqissusertik pitsaasutut nalilerpaat ($p=0,03$). Peqataasut suliffillit akornanni ilinniarsimangitsut peqqissusertik ajornertut nalilerpaat, inuussutissarsiuti illi assigiinngissutaat naatsorsueqqissaarnikkut tutsuiginassusaat qulakkeerpeqanngilaq.

Peqqissutsimik imminut naliliivigineq innuttaasut peqqissusaannut uuttuutitut ilaavoq, kapitalillu aallaqqaataani skemami takuneqarsinnaasutut, peqataasut imminnut peqqissutut naliliivigisut 1993-imi misissuisitsinermi siullermiit ikiliartorusaarput. Peqqissutsimik imminut naliliivigineq naatsorsuutigisanit sunnerneqartarpoq, siornatigut pissutsinik naammaginniinnartariaqartutut misigisimanermiit ullutsinni naatsorsuutigisat annertunerulersimanissaat ilimanaateqarpoq, taamaakkaluaq taama ersaritsigisumik ikiliartornerat eqqarsarnarpoq. Misissuinerne kingullerni peqqissutsimik imminut naliliiviginerup utoqqaliartornermi ajornerulinnginnerata, apeqquummut tamatumunnga paasinnittariaatsip piffissap ingerlanerani allanngorsimanissaa ilimanarsisippaat. Nappaatinik suussusersisinnaanerup annertusinera apeqqutaasinnaavortaaq, soorlu innuttaasut utoqqaliartornerat- ukioqatigiiaanut

nalimmassaagaluarluni- peqqissutut imminut naliliivigisut ataatsimut ikiliartornerannik kinguneqarsinnaavoq.

Peqqissutsimik imminut naliliiviginerup sivirusumillu nappaateqarnerup ataqatigiinnerisa naatsorsueqqissaarnermi tutsuiginassusaat qularnaakkaluarluni, ataqatigiinnerat ilimagisinnaasamiit ersarinnginneroqaaq. Peqataasut sivirusumik napparsimasimangitsut akornanni 66%-it peqqissusertik pitsaasutut pitsaalluinnartutulluunniit nalilerpaat (matuma kingorna pitsaasutut oqaatigineqartartussaaq), 47%-illi sivirusumik napparsimasimagaluarlutik peqqissusertik ajunngitsutut nalilerpaat ($p<0,001$). Peqataasut katillugit 20%-iisa missaat peqqissuupput (sivirusumik napparsimasimangillat), taamaakkaluaq peqqissusertik ajortutut nalilerpaat (peqqissutsiminnik qularutiginnittut); amerlaqataasa sivirusumik nappaateqarsimasut peqqissusertik pitsaasutut nalilerpaat (peqqissutsiminnik qularutiginninngitsut).

Peqqissutsimik qularutiginninnginnermut qularutiginninnermulluunniit attuumassuteqartut tabelimi 8.3-mi takutinneqarput. Angutit arnallu nikingassuteqanngillat, qularutiginninngitsulli qularutiginnittunit utoqqaanerupput. Patsisaasunik allanik misissueqqissaarnerup ukiunut suaassutsimullu nalimmassagaavoq. Peqqissutsiminnik qularutiginninngitsut imigassartunnginnerullutillu tupatunnginnerupput, qaqutigut peqqinnangitsutortarlutik timiminnillu atuinerullutik. Qaqutiguinnartaaq nunaqarfimmi peroriartortuusarput, atugarissaarnerullutillu. Akerlianik ass. oqimaappallaarujussuit nikingassuteqanngillat. Taamaattoqarnerata peqqissutut misiginerup, peqqissutsip nappaatit kisiisa eqqarsaatiginagit atitunerunera erseqqissarpaa. Inuit peqqinnartumik inuuneqartut peqqissusertik peqqinnangitsumik inuuneqartunit pitsaanagerusutut nalilerpaat.

Tabeli 8.3 Peqqissutsikkut imminut naliliiviginermut sunniutillit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

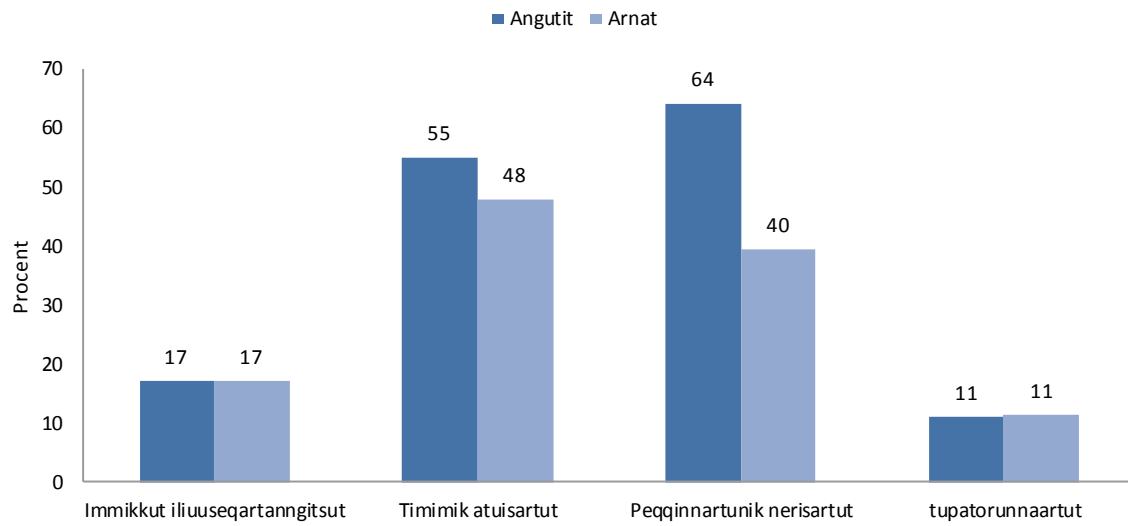
	Peqqissutsiminnik qularutiginningsut Nappaatillit peqqissutsiminnik ajunngitsut naliliisut N=401	Peqqissutsiminnik qularutiginnittut Nappaateqanngitsut peqqiitstsiminnik ajortumik naliliisut N=414	p
Ukiui	53,6	44,3	<0.001
Suiaassusaat	59,2	61,1	0,60
Imigassaq (% qaammatit tamaasa aalakoorniuutigalugu imigassartortartut)	42,8	52,5	0,012
Tupatorneq (% ullut tamakkiallugit tamakkiangajallugilluunniit tupatortut)	55,2	65,1	0,005
Nerisat (% peqqinnangitsunik nerisaqartut)	24,7	30,3	0,09
Timimik atuineq (% ullormut nal.ak. arfinillit sinnerlugit issiasartut)	43,2	34,7	0,02
Nunaqarfimmi peroriartortut (%)	31,3	44,2	<0.001
Atugarissaassutsimut uuttuut	5,0	4,7	0,004

Utoqqaat (60+)akornanni piginnaasakillineq

Immikkut utoqqaat piginnaasaannut tunngasut marluk apeqquutigineqarput; Angutit 60-issileereersimasut 16%-iisa arnallu 10%-iisa annertuumik tusillassimanertik ilisimatitsissutigaat ($p=0,002$), angutit 16%-iisa arnallu 15%-iisa mattusuunik tamuaneq ajornartorsiutigaat ($p=0,76$). Taamatuttaaq ukiulinni 57%-it sivirusumik nappaateqarsimapput 44%-iinnaallu peqqissusertik ajunngitsutut ajunngilluinnartutulluunniit nalilerlugu.

Peqataasut peqqissuinnarnissaq anguniarlugu peqqinnerulerumallutilluunniit qanoq iliuuseqarpat?

Peqataasut amerlanersaat (83%) angutit arnallu amerlaqatigiit, peqqissuinnarumallutik peqqinnerulerumallutilluunniit iliuuseqarput. Titartaganngorlugu takussutissiami 8.1-imi takuneqarsinnaasutut pingaarnertut timimik atuineq peqqinnartunillu nerisaqarneq nuannarineqarnerpaapput; timimik atuineq angutini peqqinnartunillu nerisaqarneq arnani nalinginnaanerullutik. Tupatunnginnerup peqqissutsimut qanoq pingaaruteqassusaa eqqarsaatigissagaanni, tupatortartut 11%-iinnaat tupatorunnaarniarnertat tupatukkaminilluunniit ikilisitsiniarnertat uissuumminarsinnaavoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 8.1. Peqataasut peqqissuinnarumallutik qanoq iliuuseqarpat? Angutit arnallu ukiuinut nalimassakkat. Tupatornermut tunngasoq tupatortuni taamaallaat misissoqqissaarneqarpoq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

Kapitali 9. Tarnikkut peqqinneq imminullu toqunniartuuneq

All. Christina Viskum Lytken Larsen

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuut	B93	B99	B2005	B2014
18-iniit 29-inut ukiullit ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqoriarsimanerartut amerlassusaat (%)	12,8	16,9	17,8	18,1

Nunarsuup sinneranisulli tarnikkut nappaatit Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut ajornartorsiutaapput ajornartorsiullu taanna annertusiartorpoq. Nappaatit taakku napparsimalersunut ataasiakkaanut qanigisaasunullu annertuumik kinguneqarput inuiaqatigiillu aningaasaqarniarnerannut annertuumik ajornartorsiutaallutik. Tarnikkut inuunerissuseq ulluinnarni inuunitsinnik-, ilinniagaqarnermik-, suliffeqarnermik-, ilaqutariinnermillu attassinissamut aalajangiisuvoq. Nakorsaanerinnakkut pitsaaliuinerinnakkullu tarnikkut nappaatinik nungusaasinnaanginnerput, aammattaarli siunissaq ungasinnerusoq isigalugu tarnikkut inuunerissuunissap nukinnik atuffiunerusariaqarnerata isumaqataaffigineqarnera annertusiartorpoq. 2011-imi nunat issittut Nuummi isumaqatigiissummik atsioqatigiinneranni, nunat ilaasortaasut tarnikkut peqqissuunerup siuarsarnissaata suliniutigineqarnissaanut-, atornerluinnermut- imminullu toquttoqartarneranut tunngatillugu misilittakkanik paarlaasseqatigiinnikkut pitsaaliuinissamik immikkut pisussaaffilernerat, tamatuma soqutigineqaleriartorneranut takutitsisuulluarpoq.

Tarnikkut inuunerissuuneq tarnikkullu ajornartorsiuteqarneq uotoqaliartornermi allanngortarpoq. Pingaartumik inuusuttuuneq sanngiiffiuvoq, kalaallit inuusuttut akornanni imminut toquttut imminullu toqunnissamik eqqarsartut amerlassusaat tamatumunnga takussutissat ilagaat. Tamanna nunani issittuni tamani atuuppoq. Imminut toquttut amerlassusaat ukiuni kingullerni 40-ni allanngungaarsimanngilaq, nunalli immikkoortuini imminut toquttut agguataarsimanerat allannguuteqarpoq. Nuummi imminut toquttut ikiliartortut Tunumi Avannersuarmilu marloriaammik amerlanerupput.

Inuusuttut imminut toquttut, inuusussigaluttuinnarput, taamaalillutik imminut toquttut 1980-imiit 1989-imut inunngortut affaasa missaat 20-it inorlugit ukioqarput, 1950-imiilli 1959-ip tungaanut inunngortut akornanni imminut toquttut 7,0%-innaallutik.

Tarnikkut peqqissutsip naliliivigineqarnera

Tarnikkut peqqissuseq B93-imiilli innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni tamani ilanngunneqartarpoq, misissuinnernili tamani uuttuutit tamakkerneqanngillat. Ataatsimut isigalugu tarnikkut peqqissutsimut assigiinngitsut pingasut uuttuutigineqarsimapput. Siullermik ullut kingulliit 14-it tarnikkut peqqinngissuteqarnermut ersiutinik imminut naliliiviginnermut tunngatillugu apeqquteqarnikkut: ullut kingulliit 14-it ingerlaneranni makku arlaannik anniaateqarpit iluaalliuuteqarpilluunniit? 1) Ernumaneq annilaanganerlu; 2) Sinissaaleqineq, sinnarliorneq; 3) Nanertisimaneq, nikallunganeq, aliasunneq; 4) Qasoqqaneq. Immikkoortuni tamani ima akissuteqartoqarsinnaavoq: Naagga/iluaalliuulaarpunga/assut iluaalliorpunga. Apeqqutit taakku misissuinnerni tamani apeqqutinik akiulluni immersugassani ilaapput. Aappasaanik imminut toqunnissamik eqqarsarneq imminullu toqoriarneq (imminullu toqoriarneq B93-imi ilaanani) apeqqutigineqarput. Taakku misissuinnerni tamani nammeneq apeqqutinik akiulluni immersugassani tamani ilaapput. Tarnikkut peqqissutsimut uuttuutit pingajuanni kingullersaannilu, nunarsuaq tamakkerlugu peqqissutsimik misissuinnerni immersugassamit annertunerusumit- aqqaneq marlunnik apeqqutitalimmit General Health Questionnaire-imit (GHQ)- tigusaaavoq. General Health Questionnaire (GHQ) Goldberg-imit tarnimikkut nappaatilinnik sullissiviit avataanni

atugassiatut- soorlu innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni imal. nakorsartitsivinni tarnikkut nappaateqarsinnaanermut misissuutitut- inerisagaavoq (Goldberg, 1972). GHQ-p aallaqqaammut tunngavigai apeqquiti 140-it, taakkunannga pitsaanerpaat 60-it toqqarneqarput, kingornali 30-inik, 28-inik, 20-inik aqqaneq marlunnillu apeqquitalinnik inerisaasoqarpoq. Aqqaneq marlunnik apeqquitalik innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi atornerqarpoq, apeqquutilu taakku nammineq immersugassami B93-imi, B99-imi B2014-imilu ilaapput, B2005-imili ilaanatik. Apeqquiti ataasiakkaat akissutissartaasa ataatsimut katinneqarnerat GHQ-mi tunngavigineqarpoq. Apeqquiti taakku aqqaneq marluk immikkut tamarmik 0-imik 1-imilluunniit annertussuseqarsinnaapput, GHQ-llu ataatsimut katillugu nalinga 0-ip 12-illu akornanniissaaq, 12 tassaalluni tarnikkut ajoquteqarnermut ersiuteqarnerpaaq. Tamatuma kingorna peqataasut eqimattanut marlunnut immikkoortinneqarput, tassalu sanngisuut sanngiiffillillu. Kingullit tassaapput tarnikkut arlaannik ajornartorsiuteqarsinnaasut. B93 aallaavigalugu immikkoortut taakku marluk sanngisuutut sanngiiffillittullu taaneqarnissaat toqqarparput. Periuttip London-imi atugassiatut suliarineqarsimagaluarluni kulturini allani atornerqarluarsinnaanera, avissaaqquutilu nunamiit nunamut allanngujaanera, GHQ-mik misilittakkat nalinginnaasut takutippaat. Apeqquiti pineqartut aqqaneq marluk tabelimi 9.1-imi takuneqarsinnaapput.

Tutsuiginassutsimik misissuinerit ilaanni, sanngisuut sanngiiffillillu akunneqtaat ataatsip marlullu akornanniitinneqarpoq, allanit marlunnit pingasunut imal. pingasuniit sisamanut inissinnissaa inassutigineqarluni. Kalaallit Nunaanni najoqqutassat tunngavigalugit pointinik marlunnik akunneqartinnissaat aalajangiunneqarpoq, GHQ-12-imi akissutigineqarsimasut apersuinermut immersugassanut najoqqutassaaq SCAN atorlugu ataatsimoortillugit. SCAN WHO-mit inersimasut akornanni qanoq annertutigisumik tarnikkut nappaatit atugaaneranut uttuutissatut inerisarneqarpoq (Lyng et al., 2003). Taamaallitutik inuit GHQ-tunngavigalugu 0-imik imal. ataatsimik naliliivigineqartut sanngisuujupput, inuillu GHQ-

tunngavigalugu marlunnik sinnerlugilluunniit naliliivigineqartut sanngiiffeqarlutik.

Tabeli 9.1 GHQ-1-imi apeqquitinut ataatsimut takussutissiaq. Apeqquiti ataasiakkaat ima akissuteqarfigineqarsinnaapput: Naagga, naamerluinnaq/pisarnermit annertunerunngitsumik/aap, pisarnermit annertunerusumik/aap, pisarnermit annertunerungaartumik. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

Sap.ak kingullit ingerlaneranni suliasatit ukkassinnaasimavigit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni ernumassuteqarlutit sinissaaleqisarsimavit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni inuuninni iluaqutaasutut misigisimavit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni ajornartinnagu aalajangiinnaasarpit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni ilungersuatinneqartututut misigisimavit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni ajornartorsiutit anigorniarnissaat ajornakusoortutut misigajuk?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni ulluinnarni inuunerit naammagisimaarpiuk?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni ajornartorsiutinnik takunnissinnaasimavit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni aliasuttutut nikallungasutullu misigisimavit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni imminut tatiginngitsutut misigisimavit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni sumulluunniit iluaqutaanngitsutut misigisimavit?
 Sap.ak kingullit ingerlaneranni nuannaartutut naammagisimaarinnittutullu misigisimavit?

Tarnikkut ersiutit

Ullut 14-it kingullit ingerlaneranni tarnikkut ersiuteqarneq tarnikkut annertuumik ajornartorsiuteqarnertut paasineqarsinnaanngikkaluaq, inuunerissutsimut uuttuutaavoq. Ataatsimut isigalugu sisamararterutaat sinneqalaartut tarnikkut ersiuteqarnertik iluaalliuutigaaq. Arnat angutitut sanilliullugit amerlanerugajuttut ernumanermik, sinnarliornermik, nanertisimanermik qasoqqanermillu annikitsumik annertuumilluunniit iluaalliuuteqarsimanertik oqaatigaat (tabel 9.2). Ersiutini assigiinngitsuni sisamani ernumaneq nanertisimanerlu tarnikkut peqqissutsimut qularnaatsumik ersiutaasutut oqaatigineqarsinnaapput, sinnarliornerli qasoqqanerlu timikkut peqqissutsimut attuumassuteqarsinnaalluttitaaq. Tabelimi 9.2-mi angutit arnallu B2014-imi nanertisimasutut misigisimasut siuliani misissuisitsinernut sanilliullugit ikinnerunerat takutinneqarpoq.

Tabeli 9.2 apersuinikkut misissuineq ullunik 14-inik sioqqullugu tarnikkut ersiutinik assigiingitsunik annikitsumik annertuumilluunniit ajornartorsiuteqarsimasut amerlassusaat, suaiaassusaannut agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1999, 2005, 2014.

	B99 %	B2005 %	B2014 %
	N=1.730	N=2.909	N=1.981
Ernumaneq			
Angutit	18,2	23,6	24,3
Arnat	32,5	39,4	37,9
Katillugit	25,2	31,2	31,1
Sinnarliorneq			
Angutit	38,6	30,4	26,1
Arnat	39,6	37,0	32,5
Katillugit	39,1	33,5	29,3
Nikallunganeq			
Angutit	40,5	20,2	17,3
Arnat	55,3	32,5	25,0
Katillugit	47,7	26,1	21,2
Qasoqqaneq			
Angutit	50,2	44,4	31,5
Arnat	62,1	59,7	45,9
Katillugit	56,1	51,6	38,7

Tarnikkut saanngiiffeqarneq sanngisuujuunerlu

Peqataasut pingasorarterutaat sinnilaartut tarnikkut saanngiiffeqartut taaneqarsinnaapput. B99-imi angutit akornanni kisitsit immikkoorluni appassissoq ilanngunnagu ataatsimut isigalugit tarnimikkut saanngiiffeqartut amerlassusaat B93-imiit B2014-imut allannorsimannilaq, angutilli arnallu assigiingissuteqarput (tabeli 9.3), Taamaallitutik tarnimikkut saanngiiffeqartut arnat angutinit amerlanerulaarput.

Tabeli 9.3 Tarnikkut saanngiiffeqartut GHQ-12 atorlugu naliliivigisat amerlassusaat, suaiaassusaannut agguataarlugit (pointinik marlunnik akunnillit). Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1993, 1999, 2014.

	B93 %	B99 %	B2014 %
	N=1.235	N=1.445	N=1.713
Angutit	30,3	13,3	27,8
Arnat	40,6	36,7	37,4
Katillugit	35,2	34,0	32,2

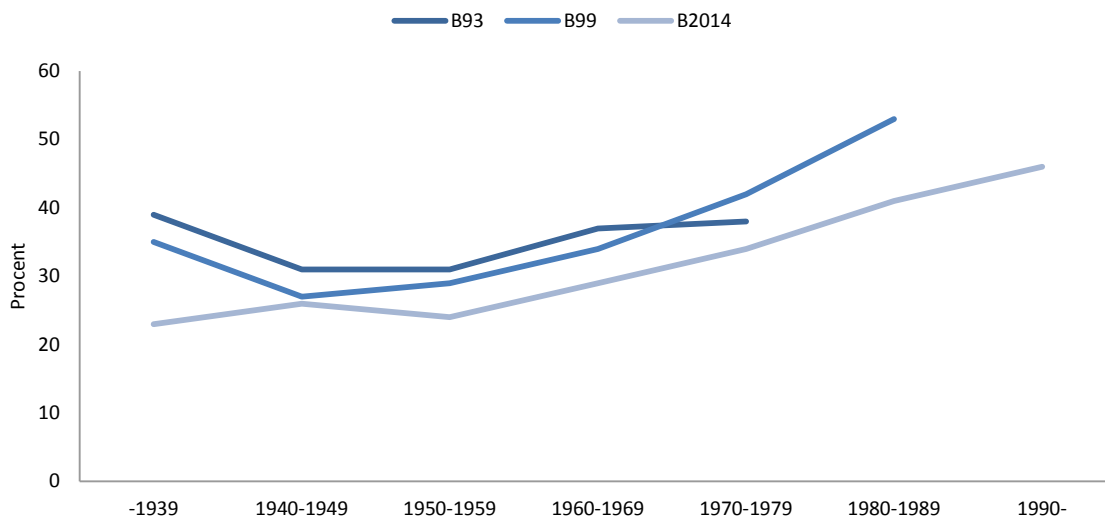
Tarnikkut peqqissutsimut atatillugu ukiut tunngavigalugit assigiingissutsit annertuut tabelimi 9.4-mi takutinneqarput. Angutit 18-iniit 24-inut ukiullit akornanni 34 %-it angutilli 25-iniit 34-inut

ukiullit akornanni affaat pallingajattut tarnikkut saanngiiffillit taaneqarsinnaapput. Taamaattoqarnera imminut toquttut amerlanersaasa angutit 20-iniit 25-inut ukiullit akornaniinnerannut naapertuulluarpoq. Taamaallitutik taakkuupput pitsaaliuinermut peqqissuunissamillu suliniuteqarnermut atatillugu immikkut navianartorsiortutut isummerfissat/iliuuseqarfissat. Arnat inuusuttut (18-iniit 24-inut ukiullit) affai sinneqartut tarnikkut saanngiissuteqartut taaneqarsinnaanerata maluginiagassaavortaaq, taamaammat ukiorpassuarni imminut toqunnissamik eqqarsaatit taakkunani immikkut ittumik annertunerannut aamma naapertuulluni. Suna pillugu angutit inuusuttut arnanut sanilliullugit amerlanerusut imminut toquttarnerat, qularnaatsumik nassuiaatissaqanngilaq, nunarsuarli tamakkerlugu angutit inuusuttut akornanni imminut toquttut amerlanerusarput.

Tabeli 9.4 Tarnikkut saanngiiffeqartut GHQ-12 atorlugu naliliivigisat amerlassusaat, pointinik marlunnik akunnilerlugit, suaiaassusaannut ukiuinullu agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

Ukiui	Angutit %	Arnat %
	N=855	N=858
18-24	34,1	55,6
25-34	47,4	39,0
35-59	25,4	32,5
60+	21,1	28,2
Katillugit	27,8	37,4

Qassinik ukioqarnerup tarnikkullu saanngiiffeqarnerup imminut ataqatigiinnerisa allatut isigineqarsinnaanerata titartaganngorlugu takussutissiami 9.1-imi takutinneqarpoq, tassani tarnikkut saanngiiffeqartut B93, B99, B2014-imilu innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni ukioqatigiiaanun attuumassuserneqarput. Tarnikkut saanngiiffeqarnerup- inuusuttunut attuumassuteqarnerup saniatigut ukiunut inunngorfinnut attuumassuteqarnera takussutissiami takutinneqarpoq. Taamaallitutik ukioqatigiiaat 1960-ip kingorna inunngortut, kinguaariinnut utoqqaanerusunut sanilliullugit tarnikkut saanngiiffeqarnermut ersiuteqarnerunerat, B99-imi B2014-imilu kisitsit takutippaat. Kisitsit suli qaffakkiartornerannik oqaatiginninnissamut peqataasut inuusunnerit ikippallaarput, inuunermi

Titartaganngorlugu takussutissiaq 9.1 Tarnimikkut sanngiiffeqartut ukiuni inunngorfinni assigiingitsuni amerlassusaat. Procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1993 (N=1.231), 1999 (N=1.445) 2014 (N=1.712).

atugassarititaasut pitsanngoriartornerat ilutigalugu, kinguaariinni inuusunnerni tarnikkut sanngiiffeqartut ikiliartornissaannik neriuteqarnissamut tunngavissaqarpoq.

Imminut toqunnissamik eqqarsarnek imminullu toqoriarnek

Misigissutsinut annertuumik atuumassuteqarlunilu oqallisaasangeriarluni ukiuni kingulliinerusuni Kalaallit Nunaanni imminut toquttoqartarnera pillugu oqallinneq ammanerulerpoq unneqarinnerulerlunilu. Kikkut tamangajammik imminut toqunnermit arlaatigut sunnerneqartarput amerlasuullu imminut toqunnikkut ikinngutiminnik ilaqtaminnilluunniit annaasaqarsimapput. Qimataasut sanngiiffeqarput tamannalu nammineq – imminut toquttumik nalunngisaqarneq imminut toqunnissamut navianaataavoq. 2005-imiit imminut toquttoqartarneranik pitsaaliuineq nuna tamakkerlugu iliuusissatut siunniussanik tunngaveqarpoq. Peroriartornermi atugassarititaasut imminullu toqunniartuunerup ersarissumik ataqatigiinnerat, taamaalillutik inuit meeraanermi

angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarfiusumi peroriartortut, imal. kinguaassiuutitigut innarligaasimasut, allanut sanilliullutik amerlaneroqisut imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimasut imal. imminut toqoriarsimasut, misissuinerit arlallit takutippaat (Curtis et al., 2005; Bjerregaard aamma Larsen, 2016 [in press])

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit siullersaanniit B93-imiit imminut toquttut amerlassusaat tabelimi 9.5-imi takuneqarsinnaavoq. Inuunerup ilaani imminut toqunnissamik ilungersuuteqarluni eqqarsaateqarsimanermit tunngatillugu allannguut annerpaaq angutini arnanilu B93-imiit B99-imut takuneqarsinnaavoq. Paasinnittariaaseq nalinginnaasoq tassavoq imminut toquttut angutaasut inuusuttut, arnallu inuusuttut imminut toqunnissamik eqqarsaateqartuullutik. Ukiorli kingulleq imminut toqunnissamik eqqarsartut angutit arnallu akornanni assigiingissutsip annertuallaannginnera, maluginiassallugu pingaaruteqarpoq.

Tabeli 9.5 Imminut toqunnissamik eqqarsartut amerlassusaat suaassusaannut agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1993, 1999, 2005, 2014.

	B93 %	B99 %	B2005 %	B2014 %
Imminut toqunnissamik eqqarsarneq				
Angutit	N=1.236	N=1.687	N=2.420	N=1.692
Taama eqqarsanngitsut	88,0	81,0	80,5	80,9
Ukioq kingulleq	7,2	6,4	6,3	9,1
Siornatigut	4,8	12,6	13,2	10,0
Arnat				
Taama eqqarsanngitsut	82,0	75,8	71,7	72,9
Ukioq kingulleq	8,6	10,1	11,1	8,7
Siornatigut	9,4	14,1	17,3	18,4
Imminut toqoriarneq				
Angutit		N=1.687	N=2.368	N=1.693
Taama eqqarsanngitsut	-	91,2	89,1	88,1
Ukioq kingulleq	-	1,9	2,1	3,0
Siornatigut	-	6,9	8,7	8,9
Arnat				
Taama eqqarsanngitsut	-	86,4	80,4	80,4
Ukioq kingulleq	-	10,9	4,8	5,1
Siornatigut	-	2,7	14,8	14,6

2014-imi ukioqatigiiaat inuusunnerit akornanni amerlanerusut imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimasut imal. imminut toqoriarsimasut, 35-it inorlugit ukiullit akornanni amerlanerujussuunerat tabelimi 9.6-imi takutinneqarpoq.

Tabeli 9.6 Ukioq kingulleq imminut toqunnissamik eqqarsartut imminullu toqoriartut, suaassutsinut ukioqatigiiaanullu agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

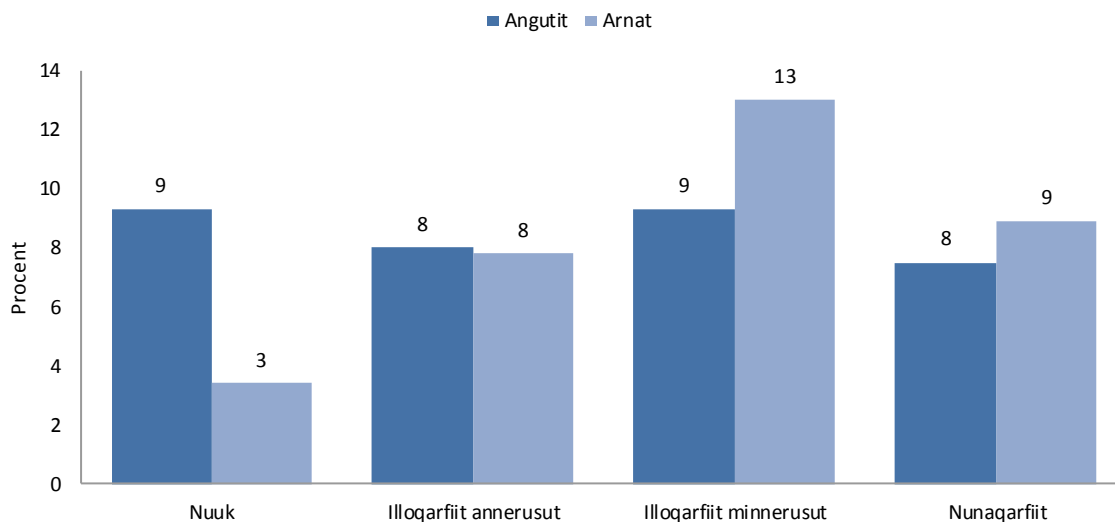
	Angutit %	Arnat %
	N=667	N=1.054
Ukioq kingulleq imminut toqunnissamik eqqarsartut		
Ukiui		
18-24	22,4	17,8
25-34	18,8	14,9
35-59	6,4	7,1
60+	1,9	1,8
Katillugit	7,9	8,3
Ukioq kingulleq imminut toqoriartut		
18-24	10,3	14,9
25-34	10,9	9,7
35-59	1,0	2,8
60+	0,0	1,8
Katillugit	2,5	4,6

Imminut toqunnissamik eqqarsaateqartut akornanni ikittuinnaat imminut toquttarput, imminut toqunnissamik eqqarsarneq nalinginnaasumik tarnikkut inuunerissutsimut tikkuussisuuvoq pingaarutilik. Tarnikkut qanoq sanngiiffeqartiginerup (General Health Questionnaire/GHQ atorlugu uuttugaq) imminullu toqunnissamik eqqarsarnerup ataqatigiinnerat ersarippoq. Ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqunnissamik eqqarsartut angutit arnallu tarnikkut sanngiiffeqartut, sanngisuunut sanilliullugit sisamariaatip tallimariaatillu akornanni amerlanerupput. Ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqoriartut angutit arnallu tarnikkut sanngiiffeqartut, sanngisuunut sanilliullugit pingasoriaatip arfinileriaatillu akornanni amerlanerupput (tabeli 9.7).

Tabeli 9.7 Imminut toqunnissamik eqqarsartut imminullu toqoriartut tarnikkut sanngisuujunermut sanngiiffeqarnermullu attuumassutaat, angutinut arnanullu immikkoortillugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

		Angutit %	Arnat %
GHQ-12		N=658	N=1.026
Ukioq kingulleq imminut toqunnissamik eqqarsartut	Sanngisuut	4,1	4,4
	Sanngiiffeqartut	19,0	15,9
Katillugit		8,1	8,5
Siornatigut imminut toqunnissamik eqqarsartut	Sanngisuut	8,5	14,8
	Sanngiiffeqartut	14,4	21,7
Katillugit		10,0	17,3
Ukioq kingulleq imminut toqoriartut	Sanngisuut	1,7	2,0
	Sanngiiffeqartut	5,2	9,9
Katillugit		2,6	4,8
Siornatigut imminut toqoriartut	Sanngisuut	7,2	11,2
	Sanngiiffeqartut	11,5	18,4
Katillugit		8,4	13,7

2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq, illoqarfiit nunaqarfiillu akornanni imminut toqunnissamik eqqarsartut amerlassusaannut assigiinngissutaasunik takutitsinngilaq. Ukiulli kingulliup ingerlanerani Tunumi imminut toqunnissamik eqqarsartut amerlassusaat Kitaanut assersuukkutsigik, Tunumi 16%-iupput Kitaanilu 7,3%-iullutik. Nikingassut suli assigiinngiaarnerusoq Nuup- illoqarfiit annerit, minnerit nunaqarfiillu akornanni- takussavarput. Ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqunnissamik eqqarsartut amerlanersaat illoqarfinni minnerusuni nunaqarfinnilu arnat akornanni nassaassaasut Nuummilu ikinnerpaajusut, titartaganngorlugu takussutissiami takutinneqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 9.2 Ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqunnissamik eqqarsartut amerlassusaat, suaassusaannut sumilu najugaqarnerannut agguataarlugit. Procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014, N=1.692.

Kapitali 10. Oqimaappallaarneq, sukkorneq, aap taqqanut naqitsinera aallu orsoqarnera

All. Marit Eika Jørgensen

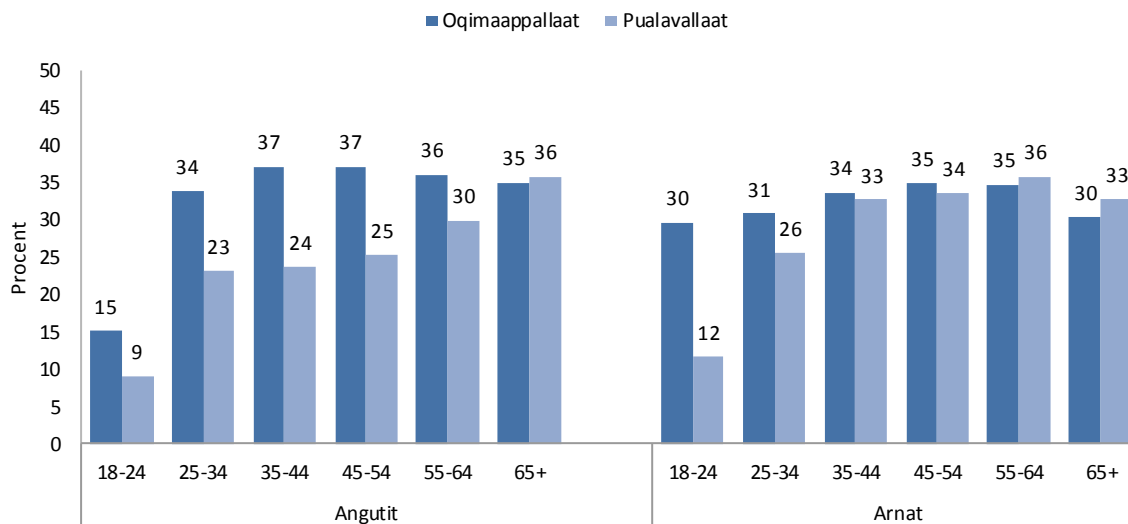
Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit	B93	B99	B2005	B2014
Timip oqimaassusaanik naatsorsueriaaseq/ Body Mass Index (BMI) ≥ 30 kg/m ² (%)	12,6	18,2	22,9	27,3
Qitip silissusaa: Angutini ≥ 102 cm arnanilu 88 cm (%)	23,2	30,0	42,1	47,4

1950-ikkunniit Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiinni sukkasuumik allanngoriartorneq inooriaatsip annertuumik allanngorneranik kinguneqarpoq. Tamatuma peqatigisaanik agguaqatigiissillugit ukiut inuuffiusartut amerlipput. Pissutsit taakku tamarmik inooriaatsimik patsiseqartumik- ilaatigut pualavallaalersinnaanermut sukkornermillu nappaateqalersinnaanermut annertuumik pingaaruteqarput. Inuttut atugassarititaasut pitsaanerulerput, tamatumalu nassatarisaanik TB-mik nappatinillu allanik tuniluuttunik toqquteqartarneq annikilleriaqaluni. Taamaamat Kalaallit Nunaanni ullumikkut nappaatit anigugassaannigitsut- soorlu kræfti, uummatikkut taqqatigullu nappaateqarneq, toqussutaasartut nalinginnaanerpaat akornanniipput. Inunni sananeqaatitigut kingornuttakkatigut navianartorsiornerusuni, uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut patsisaasut pingaarnerit tassaapput tupatorneq, sukkorneq, pualavallaarneq, aap taqqanut naqitsinerata aallu akuata orsup qaffasippallaarnerat. Uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut navianaatitut taaneqartartut: pualavallaarneq, sukkorneq, aap taqqanut naqitsinerata- aallu akuata orsut qaffasippallaarnerat pillugit 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup inerneru, kapitalimi matumani nassuiarneqarput.

10.1 Oqimaappallaarneq pualavallaarnerlu

Oqimaappallaarneq pualavallaarnerlu tassaapput timip peqqissutsimut sunniutilimmik orsoqarpallaalersimanera. Oqimaappallaarnerup

pualavallaarnerullu akulikitsumik atugaanerat arlalinnillu nappaateqalersinnaanermut annertuumik navianaateqarnerat, peqqissutsimut annertuumik ajornartorsiutaavoq. Matumani pineqartut pingaarnerit ilagaat sukkornermik imm. 2-mik nappaateqalersinnaaneq, uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaaneq, sinitsilluni aqqaamasalerneq, kræfteqalerneq, sunngakkut ujarattaninneq naggussatigullu gigteqalerneq. Pualavallaat tarnikkut peqqissutsimikkut ajornartorsiuteqarajunnerupput, pualavallaarujussuarnilu ukiut inuuffigisassatut naatsorsuutigisinnaasat ikinnerullutik. Inuit ilaasa pualavallaalersarnerannut nassuiaat ajornannginnerpaaq tassaavoq, nerisatigut nukit pissarsiarineqartut timimik atuinikkut nukinnik atuinermut annertunerunerat. Pissutsilli timimut, pissusilersuutitut aqqissuussaaneermullu tunngasut sunniuteqarmata, ajornartorsiut paasilertoruminaanneruvoq. Nassuiaatit timimut tunngasut ilaatigut tassaapput ukiut, qinersit aammut aniatitaannut hormoninut sananeqaatinullu kingornuttakkanut tunngasut. Pissusilersuutitut tunngatillugu navianartorsiortitsisut tassaapput timimik atuinikinneq, nerisanut tunngasut ilungersuanerlu/stress. Timimik atuneq nukinnik annertunerusunik atuinerup saniatigut nerisarnermut sunniuteqarpoq, orsullu nassani timillu pisataani katersuunnani, peqqinnarnerusumik siffissanut quttoqqanullu agguataarnissaanut peqataasarlunissaaq. Ass. nerisassat aseqqorluttunik annertuumik akullit puallarpallaarsinnaaneq annikillisitartaat, akerlianik nerisassat sukkunik orsumillu akoqarpallaat puallarnartuullutik.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.1. Pualasuut oqimaappallaallu, suaassutsinut ukiuinullu agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Angutit: N=771, Arnar: N=1.206.

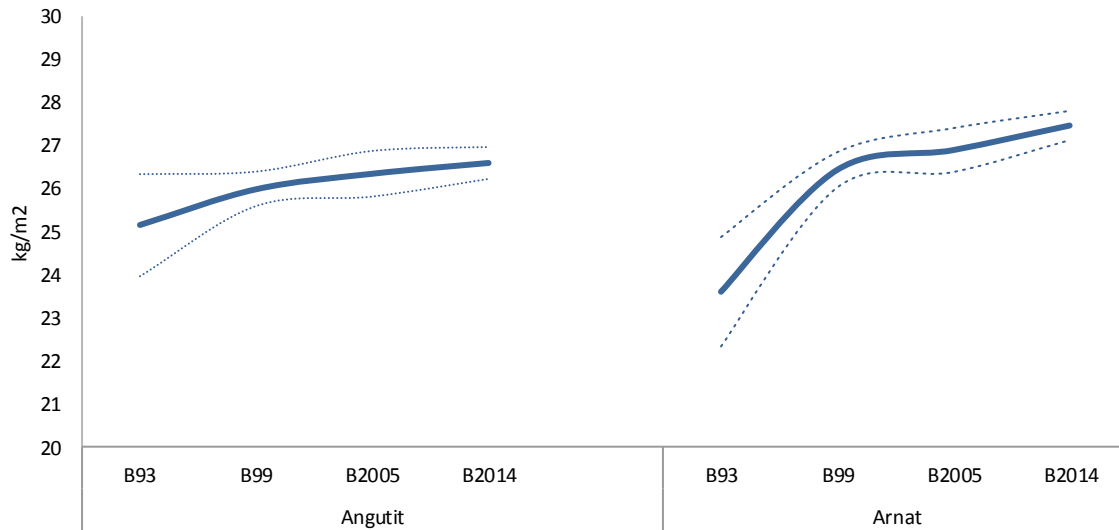
Inuiaqatigiinniilli isigalugu oqimaappallaat pualasuullu amerliartornerannut pingaarnerpaatut aaqqissuussaannikkut pissutsit- soorlu nerilertugassanik, tamulugassanik inuussutissanillu allanik, annertuumik kalorialinnik ajornangitsumik pissarsisinnaaneq, tamatumalu peqatigisaanik amerlanerit ullumikkut issiaannarlutik sulisarnerannik ullormullu biilimik bussimilluunniit angallateqartarnerannik nassuiaatissartaqarpoq.

Timip oqimaassusaanik naatsorsueriaaseq (Body Mass Index)

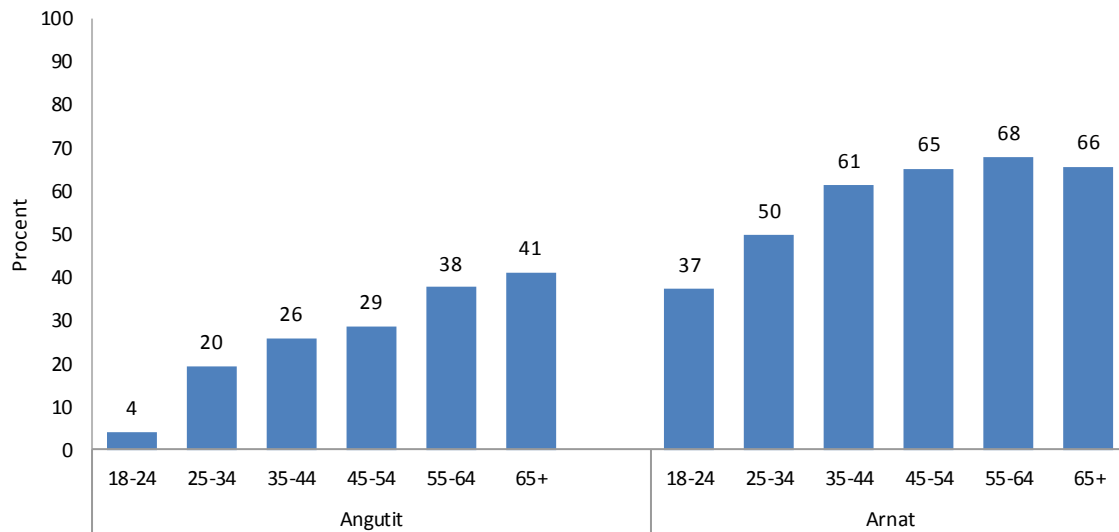
Oqimaappallaarneq pualavallaarnerlu Body Mass Index (BMI)- oqimaassuseq/angissutsip marloriaataanik² agguarlugu naatsorsueriaatsimik nassuiarneqartoq atorlugu uuttorneqarajupput. Oqimaappallaarneq BMI $\geq 25 \text{ kg/m}^2$ nassuiarneqarpoq, pualavallaarneq BMI $\geq 30 \text{ kg/m}^2$ -mik nassuiarneqarluni. BMI naatsorsoruminarpoq assersuukkumarlunilu. Taamali uuttuineq killissaqarpoq, inuimmi anginngitsut nukittuut oqimaassusaat ingasaallugu naliliivigineqartarmat, oqimaappallaat pualavallaallu Kalaallit Nunaanni amerlapput. Titartaganngorlugu takussutissiami 10.1-imi BMI naapertorlugu 25-imiit 29,9-imiittut

(oqimaappallaat) BMI-lu naapertorlugu 30-imiittut qaffasinnerusumiittulluunniit (pualavallaat), ukiuinut suaassusaannullu agguataarnerat takutinneqarpoq. Nalinginnaasumik amerlasuut oqimaappallaarput pualavallaarlutilluunniit, pingartumik oqimaappallaani angutit amerlanerullutik pualavallaanilu arnar amerlanerullutik, utoqqaliartornermilu oqimaappallaat pualavallaallu amerliartorlutik. Assersuutigalugu angutini 40-nik ukiulinni 37%-it oqimaappallaarput 23%-illu pualavallaarlutik, arnanilu oqimaappallaat 34%-iupput pualavallaallu 33%-iullutik. Kalaallit Nunaanni illoqarfiiit nunaqarfiillu akornanni oqimaappallaat pualavallaallu amerlassusaat nikingassuteqanngilaq.

B93-imiit BMI agguaqatigiissillugu qaffariarpoq. Titartaganngorlugu takussutissiami 10.2-mi Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni sisamaasuni B93-imi B99-imi B2005-imi B2014-imilu BMI agguaqatigiissillugu takuneqarsinnaavoq. Agguaqatigiissillugu BMI-p angutini arnanilu qaffannera takuneqarsinnaavoq. Arnar akornanni BMI-p qaffariaataa ersarinnerpaaq B93-imiit B99- imut takuneqarsinnaavoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.2 agguaqatigiissillugu BMI arnani angutinilu 95 %-imik qulakkiigaq, ukiunut nalimmassagaq innuttaasunillu misissuisitsinernit sisamaasunit nunap immikkoortuini assigiinngissutsinut uuttuussa. Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuisitsineq 1993, 1999, 2005, 2014. Angutit: N=2.628, Arnat: N=3.572.

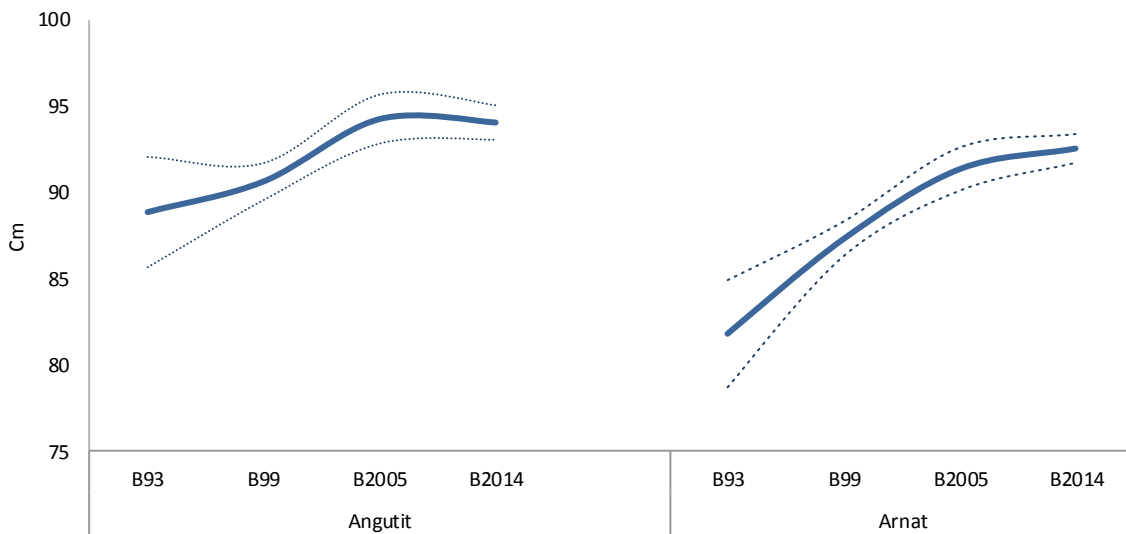

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.3. Nassanneq suaassutsimut ukiunullu agguataarlugu. Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuisitsineq 2014. Angutit: N=771, Arnat: N=1.206.

Qitip silissusaa orsoqarnerlu procenttingorlugit

Pingaartumik nassani ilullu pisataani orsoqarneq navianartuusoq ilisimaneqarmat, orsup timimi agguataarsimanera pingaaruteqarportaaq. BMI pissusissamisooraluaq nassani orsumik katersuuttoqarsimasinnaavoq. Qitip silissusaa uuttuineq pisariitsuvoq, BMI-mut ilanngullugu nassat orsoqassusaannut uuttuutitut atornerqarsinnaasoq. Nassassimasut taaneqarsinnaasut tassaapput arnat qitii 88 cm-sut sinnerlugilluunniit silissusillit angutillu qitii 102 cm-sut sinnerlugilluunniit silissusillit (International Diabetes Federation, 2006). Titartaganngorlugu takussutissiami 10.3-mi nassassimanerup pingaartumik arnani ukioqatigiiaani tamani malunnaatilimmik qaffassimanera takuneqarsinnaavoq.

Titartaganngorlugu takussutissiami 10.4-mi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni sisamaasuni B93-imi, B99-imi, B2005-imi B2014-imilu qitip silissusaa agguaqatigiissillugu takutinneqarpoq. Agguaqatigiissillugit angutit arnallu nassassimasut takuneqarsinnaavoq. Nassanneq BMI-sulli arnani B93-imiit B99-imut annertuneruvoq. Agguaqatigiissillugu angutitut nunaqarfinni najugalinnut sanilliullugu, illoqarfinni najugalinni nassanneq annertuneruvoq. Angutit nunaqarfinni najugallit agguaqatigiissillugit qitiisa silissusaa 93 cm-iuvoq illoqarfinnili najugallit 97 cm-iulluni, nassassimanerlu nunaqarfinni 19%-iuvoq illoqarfinniunilu 26%-iulluni.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.4. Qitip silissusaa agguaqatigiissillugu angutini arnanilu 95%-imik qulakkiigaq, ukiuinut nalimmassagaq innuttaasunillu misissuisitsinernit sisamaasunit nunap immikkoortuini assigiinngissutsinut uuttuussaq. Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuisitsineq 1993, 1999, 2005, 2014. Angutit: N=2628, Arnat: N=3572.

Periuseq pisariitsoq alla tassaavoq timip orsoqassusaanik procenttingorlugu uuttuineq. Tamatumani timip orsoqassusaa eqqortumik uuttorneqartarpoq, orsulli naaniinneranik imal. ass. siffissaniinneranik uuttuutitut atornerqarsinnaanani. Timip orsoqassusaa B2005-imi B2014-imilu innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni

taamaallaat uuttorneqarpoq. 2014-imi agguaqatigiissillugu angutit timaasa orsoqassusaa 23%-iuvoq, arnanilu 33%-iulluni. B2005-imiit taamaallaat angutini 22%-imik qaffappoq, qaffariaatilli tutsuiginassusaa naatsorsueqqissaarnikkut qulakkeerneqarsinnaangilaq.

10.2 Sukkorneq

Uummatip qaratsallu taqaasigut annertigut milittoorneq, aallu nissut taqaasigut ingerlaarnerata akornuteqalerneragut isikkakut ikeqalersinnaaneq, inussap/isikkap nissulluunniit kipisisariaqalersinnaanerata sukkornerup kingunerluutigai. Sukkornikkut timimi taqaaqqat aamma sunnerneqartarput, tamatumalu kingunerisaanik tartut, isit sianiuteqarfiillu akornuserneqarsinnaallutik. Aap akuata sukkup nakkutigilluarneqarneragut, aap taqqanut naqitsinerata aallu akuata orsup kolesterolip nakorsarneqarnerisigut kingunerluutit taakku pitsaalineqarsinnaapput, tamatumani misissortittuarnissaq inuunerlu naallugu nakorsartinnissaq piumasaqaataapput. Sanigornikkut timimillu atuinikkut sukkornerup pitsaalineqarsinnaanera ilisimatusarluni misissuinerit arlallit takutippaat. Agguaqatigiissillugit ukiut inuuffiusartut qaffakkiartornerat inunnilu sananeqaatitigut kingornuttakkatigut navianartorsiornerusuni oqimaappallaarneq, Kalaallit Nunaanni sukkornermut patsisaasut pingaarnersaraat.

Sukkornerup naliliivigineqarnera

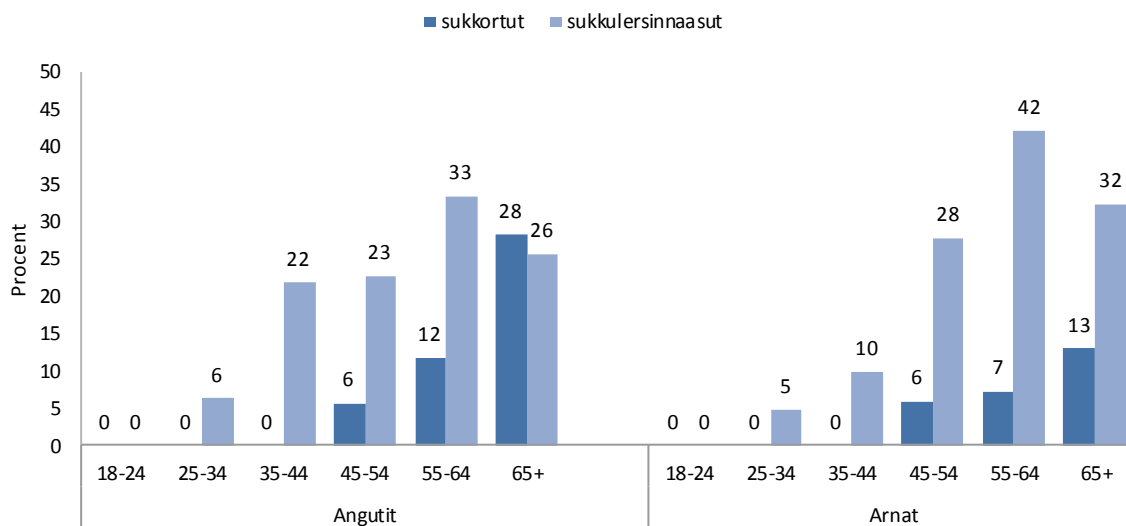
2011-mi nunarsuaq tamakkerlugu sukkornermik suussusersiniaanermi tunngavigineqartut allanngortinneqarput. Ullumikkut sukkornermik misissuinerimi piffissami sivirusuimi aap sukkumik akoqassusaa tassaasoq HbA1c uuttoorneqartarpoq. Qaammatit marluk pingasullu akornanni aap akuata sukkup agguaqatigiissillugu annertussusaa HbA1c-ip takutittarpaa. Aap akuanut sukkumut uttueriaatsimut nalinginnaasumut sanilliullugu HbA1c atorlugu uuttuinerup, sutorneqarani aaversittariaqannginneq allanngorarpallaannginnerlu iluaqutitara. 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi HbA1c atorlugu inuit 537-it misiliutigalugit, sukkortoqarnera sukkortunngulersoqarneralu paasiniarparput, peqataasullu ilisimariikkaminnik sukkornermik

nappaateqarnermut aperineqarput (14). HbA1c \geq 6,5% (48 mmol/mol) imal. sukkorneq ilisimariigaq, sukkortunngulerneq:HbA1c 6,0 – 6,4% (42-47 mmol/mol) (International Expert Committee, 2009) sukkornermut nassuiaataapput. Inuit sukkortunngulersut sukkulersinnaanermut annertuumik navianartorsiorput, uummatikkuttaaq taqqatigullu nappaateqarlesinnaanermut navianartorsiornerullutik.

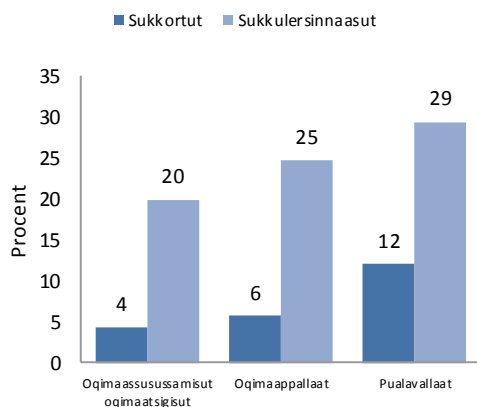
Misissuinerit inerneri

Katillugit 6,7%-it - taakkunanga 40%-it ilisimariinngisamik sukkornermik nappaateqarput. Titartaganngorlugu takussutissiami 10.5-imi sukkortunngulerneq sukkornerullu ukiunut suaassutsimullu agguataarneqarnerat takuneqarsinnaavoq. Utoqqaliartorneq ilutigalugu tamarmik amerleriarujussuarput. Taamaalliluni peqataasuni 35-it inorlugit ukiulinni sukkortoqanngilaq, 65-illi sinnerlugit ukiulinni angutit 28%-ii arnallu 12%-ii sukkortuullutik. Angutit arnallu 45-it sinnerlugit ukiullit pingajorarterutingajaat sukkortunngulerneq ersiuteqarput. Taamaattoqarnera ersarikkaluaq, sukkornermik misissuinerimi peqataasut ikippallaarmata, kisitsisit taakku tutsuiginassusaat nalorninartoqarpoq.

Oqimaappallaarneq sukkornermik nappaateqalernerneq patsisaasut pingaarnersaraat. BMI tunngavigalugu inunni oqimaassusissamissut oqimaatsigisuni, oqimaappallaani pualavallaanilu sukkorneq sukkortunngulerneq, titartaganngorlugu takussutissiami 10.6-imi takutinneqarpoq. Suaassutsip ukiullu agguataarneqarnerisa assigiinngissutaat apequtaatillugu, oqimaalliarorneq ilutigalugu qaffariarujussuarnerat takuneqarsinnaavoq. Ukiut BMI-llu assigiinngissutaat nalimmassaraanni, Kalaallit Nunaanni illoqarfiit nunaqarfiillu akornanni sukkortut sukkortunngulersullu nikingassuteqanngillat.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.5. Sukkorneq sukkortunngulernerlu, suaassutsimut ukiunullu agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Angutit: N=197, Arnat: N=326.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.6. Sukkortut sukkortunngulersullu, BMI-tunngavigalugu agguataarneqarnerat. Suaassutsimut ukiunullu agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Angutit: N=197, Arnat: N=326.

10.3 Aap taqqanut naqitsinera

Taqqat tillertut qaffasippallaamik naqitsineqaleraangata taqaqarfiit ilungersortinneqalersarput. Sivisuumik aap taqqanut

naqitsinera qaffasippallaaq nakorsarneqanngippat uummatip taqaagut milittoortoqarsinnaavoq, qaratsakkut aanaartoortoqarsinnaavoq taqqanilluunniit milittoortoqarsinnaalluni, uummat unittoorsinnaavoq anigugassaangitsumillu tartululersoqarsinnaalluni. Aap taqqanut naqitsinera qaffasippallaatut nassuiarneqartoq tassaavoq 140/90 qaangerluguluunniit (Dansk Hypertensionsselskab, 2014). Aap taqqanut naqitsinera annikitsumik qaffassimasoq ersiuteqanngitsorlu nalinginnaasuuvoq. Aap taqqanut naqitsinerata qaffannera arlalinnik patsiseqarsinnaavoq. Aap taqqanut naqitsinera utoqqaliartornermi qaffakkiartortarpoq angutinilu qaffasinnerusarluni, aallu taqqanut naqitsineranik qaffattoornissap navianaataa pingaarutilimmik kingornuttakkamik ilaqarpoq. Tupatorneq aap taqqanut naqitsineranik qaffatitsisarpoq. Tamatuma saniatigut sukkorneq pualavallaarnerlu navianaatit annersaraat. Nerisat tarajoqarpallaat lakridsitonerlu taqqanut naqitsinermik qaffatitsisinnaapput inuillu ilaanni ilungersuaneq/stress qaffatitsisinnaalluni. Aap taqqanut naqitsinera annikitsumik qaffassimappat- tupatorunnaarluni-, sanigorluni-, timimik atunerulerluni-, tarajortukkanik lakridsitukkanillu annikilliliilluni inooriaatsimik allanngineq- nammassinnaavoq. Aap taqqanut

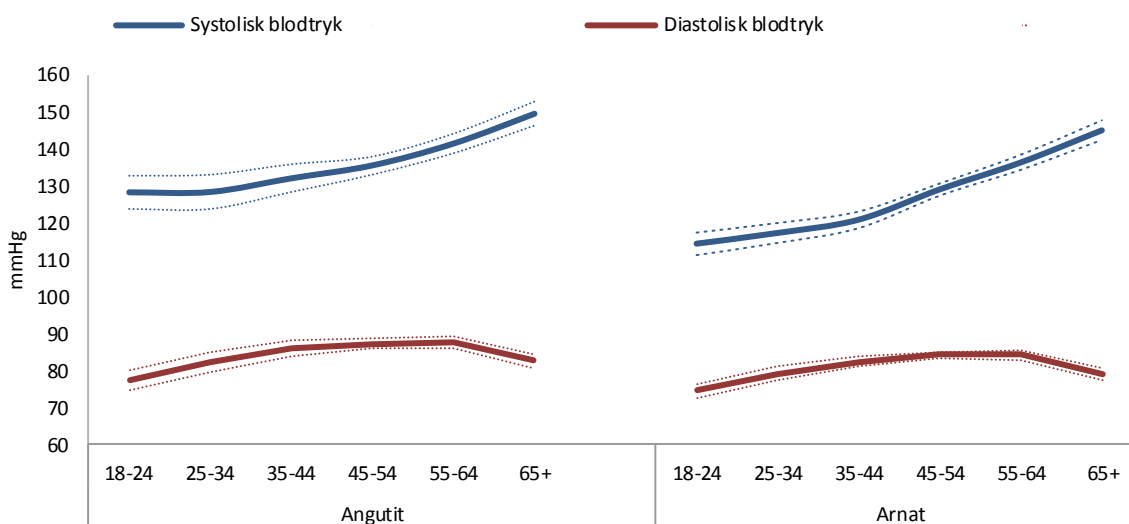
naqitsineranik qaffattoorsimasut amerlanersaasa nakorsartinnisaaq pisariaqartippaat, kinguneqarluartumillu nakorsartissinnaanermut periarfissarpassuaqarpoq.

Aap taqqanut naqitsinerata qaffasippallaap uuttorneqarnera

B99-imi aap taqqanut naqitsinera kviksølvitalimmik uuttuuserluni uuttorneqarpoq. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni allani aap taqqanut naqitsinera uuttuutunik nammineq uuttuisartunik atortoqarluni uuttorneqarpoq. Uuttuutit nammineq uuttuisartut pitsaassutsimikkut akuerisat kviksølvitalinnit- mingutitsisuunerat pissutigalugu atoqquneeruttunit-tutsuiginarnerupput. Uuttueriaasit taakku marluk imaaliillaannaq assersuunneqarsinnaanngimmata B99 assersuussinerni ilaangilaq. Misissuineri tamani aap taqqanut naqitsinera minnerpaamik minutsi ataaseq akunniliullugu pingasoriarlugu uuttorneqarpoq. Uuttuinerit kingullit marluk agguaqatigiissinnerat naatsorsorneqarpoq inernernullu saqqummiussanut tunngaviulluni. Misissuineri peqataasut aap taqqanut naqitsineranut nakorsaatitornersut aperineqarputtaaq.

Misissuinerit inerneri

Aap taqqanut naqitsinerata angutini qaffasinnerunera, angutini arnanilu utoqqaliartorneq ilutigalugu- pingaartumik uummatip tilleriarnerani naqitsinerup qaffakkiartornera, titartaganngorlugu takussutissiami 10.7-imi takutinneqarpoq. Uummatip tilleriarnerani qasukkarneranilu naqitsinerup assigiinngissutaa ukioqatigiiaani utoqqaaneruseruni qaffasinnerpaajuvoq. Tamanna utoqqaliartornermi taqqat qerattariartortarnerannut takussutissaasoq ilisimaarilluarneqarpoq. Suiaassutsikkut ukiutigullu assigiinngissutsit ilanngukkaanni, illoqarfinnut sanilliullugu agguaqatigiissillugu nunaqarfinni aap taqqanut naqitsinera 4mmHg-p missaanik appasinneruvoq. Tamanna uummatip tilleriarneranut qasukkarneranullu atuuppoq. Nikingassut 4mmHg suunngitsutut isikkoqarpoq, innuttaasunili-amerlasuut aap taqqanut naqitsinerisa qaffasissumiit nalinginnaasumut inissinneqarneranik kinguneqarpoq.

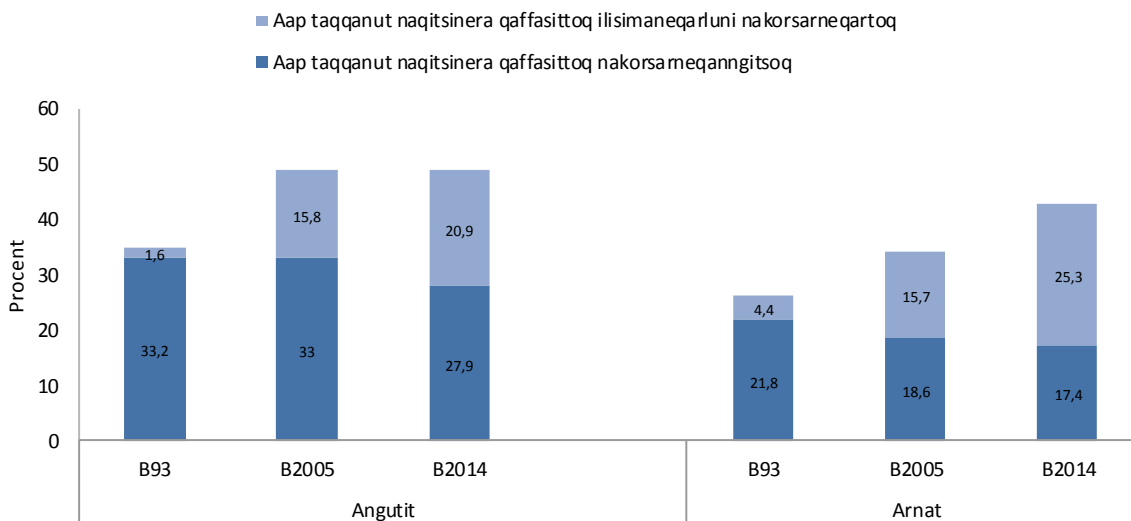

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.7 Aap taqqanut naqitsinera agguaqatigiissillugu, 95%-imik qulakkiigaq, ukiunut suiaassutsimullu naleqqiullugu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Angutit: N=802, Arnat: N=1.270.

Misissuisitsinermi peqataasut aavisa taqqanut naqitsinera qaffasissuq - uuttuutaa: $\geq 140/90$ imal. nakorsaatitornertut nassuiarneqarpoq. Utoqqaliartorneq BMI-llu qaffakkiartornea ilutigalugit amerliartorput, angutillu arnanit amerlanerusut qaffasissuq aavat taqqanut naqitsineqarpoq. Qaffasissuq aavi taqqanut naqitsinillit B93-imiit amerliartorput (titartaganngorlugu takussutissiaq 10.8), angutinili B2005-imiit B2014-imut taamaagani. Misissuisitsinermi taakkunani pingasuni ukiut nunallu immikkoortuini assigiinngissutaasut ilanngukkaanni, angutini B93-imiit B2005-imut 35%-imiit 49%-imut amerleriarnerat takuneqarsinnaavoq, arnanilu B93-imiit B2014-imut 26%-imiit 43%-imut amerleriartorput. Siornatigumut sanilliullugit 2005-ip kingorna amerlaneroqisut nakorsarneqarput, akerlianilli arnat angutillu ilisimaneqanngitsumik qaffasissuq aavi taqqanut naqitsinillit ukiut ingerlanerini ikiliartorlutik. Suaassutsikkut ukiutigullu assigiinngissutsit ilanngukkaanni aavi taqqanut qaffasissuq naqitsinillit illoqarfinnut sanilliullugit nunaqarfinni 5%-imik ikinnerupput.

10.4 Aap orsoqassusaa

Aak orsoqarpallaalerpat (lipider) uummatikkut taqqatigulluunniit nappaateqalernissaq navianarneruvoq. Aap akui orsut assigiinngitsuupput: totalt kolesterol, low-density level kolesterol (LDL), high-density level kolesterol (HDL) triglyceridillu. Siullertut pingaarnertullu LDL kolesterol qaffasimappat, uummatikkut nappaateqalersinnaanerup navianaateqarnerulersarnera, LDL kolesterol-illu apparneragut uummatikkut nappaateqalersinnaanerup annikillisarnera, ilisimatuussutikkut misissuinerit amerlasuut takutippaat. Triglycerid qaffasissuq HDL kolesterolilu appassisuq uummallulersinnaanerup annertusineranut takussutissaapput ersarissut, ilisimatuussutsikkulli misissuinerit nutaajunerusut, aap akuisa orsut taakku marluk uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersarnermut patsisaaqataasunut ilaannginnerat ilimanarsisippaat. (Voight et al., 2012).

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.8. Angutit arnallu aavisa taqqanut naqitsinera qaffasissuq $> 140/90$ nakorsarneqanngitsut imal. nakorsartinnerat nassuerutaanngitsoq, ukiuunat nalmassakkat innuttaasunillu misissuisitsinermi sisamaasunit nunap immikkoortuini assigiinngissutsinut uuttuussat. Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuisitsineq 1993, 1999, 2005, 2014. Angutit: N=2.141, Arnat: N=2.974

Kingornuttakkat, suaassuseq ukiullu, aap akuisa orsut qaffasissusaannut annertuumik aalajangiisuupput. Tamatuma saniatigut-pingaartumik nerisat aammattaarli tupatorneq, timimik atuneq imigassarlu pingaaruteqarput. Nunami uumasut orsuinik /tunnuinik annertuumik nerisaqarnikkut, aap akui triglycerid, total –amma LDL kolesterol qaffattarput HDL kolesterolilu appartarluni. Kalaallit qangaaniilli imarmiunik, orsunik naatitanit immamilu uumasuneersunik (omega-3 fedtsyre) akulinnik annertuumik nerisaqarnerat, orsup arrortinnissaanut annertuumik sunniuteqarpoq.

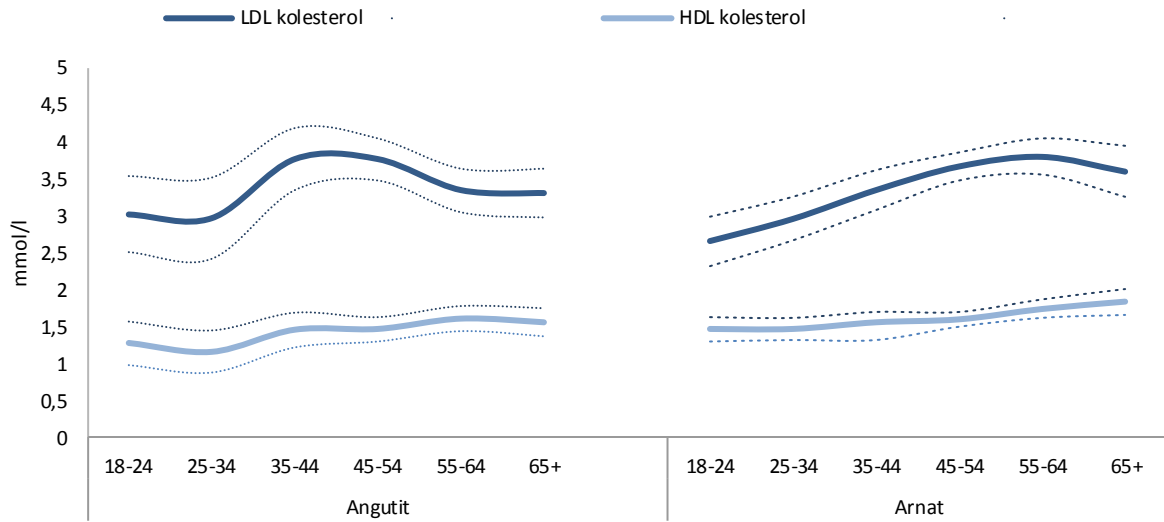
Aap orsoqassusaanik uuttuineq

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni B93-imi, B99-imi, B2005-imi B2014-imilu LDL-, HDL-kolesterolit triglycerid-illu annertussusaat misissorneqarpoq. Misissuisitsinerni siullerni pingasuni peqataasuni sutorsimangitsuni, aap akui orsut taakku misissorneqarput, B2014-imi sutorsimasuni misissorneqarlutik. Sutorsimasunut sanilliullugit sutorsimangitsuni LDL kolesterol qaffasinnerulaarpoq triglycerid-ilu appasinnerulaarluni, taamaammat piffissap ingerlanerani assersuussinerit mianersuussassaapput. Kolesterolit tamakkerlutik-HDL kolesterol-illu qaffasissusaanut sutorsimaneq sutorsimanginnerluunniit apeqqutaanngilaq. Misissuinerni aap akuanut orsumut apparsaammik nakorsaatitorneq apeqqutigineqarportaaq. Soorlu-ass. aap taqqanut naqitsinerata qaffassimanerani aamma taamaattoq, aap akuisa orsut qaffakkiartornerat (HDL kolesterol-illu appariartornera) ilutigalugu navianaataat annertusiartortarmat, aap akuisa orsut qaffasinnerpaaffissiinissaq ajornakusoorpoq. Nunarsuaq tamakkerlugu maleruagassat amerlanerit naapertorlugit, innuttaasuni aap akui orsut pissusissamisuunngitsut tassaapput triglycerid > 2 mmol/l aamma/imal. HDL kolesterol < 1 mmol/l (Sundhed.dk, 2012). Inunnili ataasiakkaani-inooriaatsimik allannguinnikkut imal. nakorsaatinik nakorsartinnissamut- LDL kolesterolip qaffasissusaa pingaarnertut aalajangiisuuvoq. Inunni annertuumik navianartorsortuni (sukkortuni imal ilisimaneqartumik uummaliuuteqartuni) LDL kolesterol \leq 2,5 mmol/l.-imiittariaqarpoq.

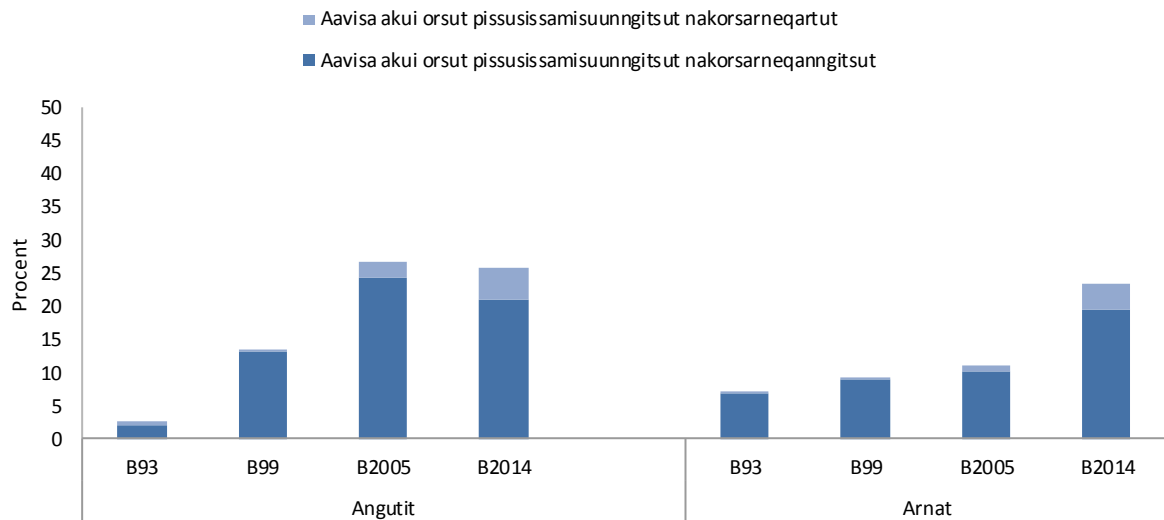
Misissuinermi paasisat

Ukiunut nalimmassarlugit angutini aap akuisa orsut annertussusaat agguaqatigiissillugu 5,6 mmol/l-iuvoq arnanilu 5,7 mmol/l-iulluni, nikingassutilli tamatuma naatsorsueqqissaarnermi tutsuiginassusaa qulakkeerneqarsinnaanngilaq. Aap akui orsut utoqqaliartornermi allannguunngillat. Triglyceridi arnani angutinilu aamma nikingassuteqanngilaq (1,39 - 1,34 mmol/l), triglyceridilu utoqqaliartornermi allannguuteqarani. LDL kolesterol aamma HDL kolesterol utoqqaliartornermi qaffakkiartorput (titartaganngorlugu takussutissiaq 10.9), HDL-ilu arnani angutinit qaffasinnerulaarluni. Illoqarfiit nunaqarfiillu akornanni nerisarisartakkat assigiinngikkaluaqisut, aap akui orsut immikkoortut assigiinngitsut arlaannaasaluunniit qaffasissusaat nikingassuteqanngilaq.

Angutat katillutik 26%-iini arnallu 24%-iini triglycerid > 2 mmol/l, aamma/imal. HDL kolesterol < 1 mmol/l, aamma/imal. nakorsaatitornermik nassuiaatitalimmik, aap akui orsut pissusissamisuunngillat. Ukiuisa nikingassutaat ilanngukkaanni assigiinngissutip naatsorsueqqissaarnermi tutsuiginassusaa qulakkeerneqarsinnaanngilaq. Nunaqarfinni aavisa akui orsut pissusissamisuunngitsut illoqarfimmeersunut sanilliullugit 4%-imik ikinnerupput, tamannali ikinnerit aap akuanut orsumut apparsaatinik nakorsaatitornerannik patsiseqarneruvoq. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni sisamaasuni, aavisa akui orsut pissusissamisuunngitsut amerlassusaat titartaganngorlugu takussutissiami 10.10-mi takutinneqarpoq. Nunap immikkoortuani suminggaanneernej ukiullu nikingassutaat ilanngukkaanni, B93-imiit B2005-imut angutit aavisa akui orsut pissusissamisuunngitsut amerleriarput, arnanili B2005-imiit B2014-imut amerleriaat annertunerulluni. Matumani pineqarluni aap akuanut orsumut apparsaammik nakorsarneqartut aavisalu triglyceridimik annertuallaamik akoqartut imal. annikippallaamik HDL kolesterol-imik akoqartut amerlinerat.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.9. Aap akuisa orsut/kolesterolit (LDL aamma HDL) agguaqatigiissillugit qaffasissusaat tutsuiginassusaa 95% -imik qulakkiigaq, ukiunut suaassutsimullu naleqqiullugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Angutit: N=197, Arnat: N=326.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 10.10. aavisa akui orsut pissusissamisuunngitsut amerlassusaat: Angutit arnallu HDL kolesterol < 1 mmol/l imal. triglycerid > 2 mmol/l nakorsagaangitsut paasineqartulluunniit aap orsuanut apparsaammik nakorsarneqartut, ukiuinut nalimmassakkat innuttaasullu peqqissusaannik misissuisitsinerni nunap immikkoortuini assigiinngissutsinut uuttuussat. Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuisitsineq 1993, 1999, 2005, 2014. Angutit: N=2.141, Arnat: N=2.974

Inerniliineq

Uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut ersiutit navianaatilittut taaneqartartut: pualavallaarneq, sukkorneq, aap taqqanut naqitsinera aallu akui orsut qaffasissut, Kalaallit Nunaanni annertuumik atugaapput, ukiullu kingulliit 20-it ingerlaneranni annertusiartorlutik. Oqimaappallaarneq pingaartumillu nassanneq/ilup pisataasa akornanni orsoqarneq peqataasut affangajaanni takussaasoq, sukkulernissamut navianaatit pingaarnersaat. Kalaallini naani orsup ilaata ammip ikianiinnera ilisimaneqarpoq. (Jørgensen et al., 2013). Ammip ikiagut orsoqarneq ilup pisataasa akornanni orsoqarnermit uloriananginneruvoq, pualavallaarnertullu taallugu killiliussap, nunani killerni innuttaasunut sanilliullugu, kalaallini qaffasinnerusariaqarnerata siunnersuutigineqarneranut patsisaalluni (Andersen et al., 2014). Pualanermut attuumassuteqartut-soorlu sukkornerup, aap akuisa orsut pissusissamisuunnginnerat aallu taqqanut naqitsinerata qaffasippallaap annertuumik atugaanerata tamatumunnga akerliuvoq, killiliussanillu taamaattunik allannguinnissaq, navianaatit annertussusaat pinnagit peqqissutsumilli sunniutaannik ilisimatuussutsikkut paasisanik tunngaveqartariaqarpoq.

Sukkorneq ullumikkut Kalaallit Nunaanni- ass. Kangiani Qiterlarmi Asiamilu innuttaasuni annertuumik navianartorsiortunisut- akulikitsigaaq. Ilisimatusarnikkut uppernarsisamik Kalaallit akornanni- oqaluttuarisaanikkut nerisarisartakkanut tassaanagerusunut neqimut orsumullu naleqqussarnerup kingunerigunagaanik, sananeqaatitigut kingornuttakkamik sukkornermik nappaateqalernissamut navianartorsiortoqarpoq (Moltke et al., 2014). Siunnerfilimmik sukkulersinnaanermut navianaatinik- soorlu pualavallaarnermik timimillu atuinnginnermik pitsaaliugaluaaraanniluunniit, nappaatip sukkornerup annertuumik atugaanissaa naatsorsuutigisariaqarpoq. Kalaallit Nunaanni sukkornermik nakorsaaneq ullumikkut aaqquissuulluakkamik ingerlanneqarpoq, sulilu

nappaataat paasineqanngitsunik siusinaartumik paasiniaaneq eqqumaffigineqaleriartorluni. Naatsorsuutigisatut ukiut inuuffiusut qaffakkiartornerat ilutigalugu, sukkornermik nappaateqartut tamatuminngalu kingunerluuteqarnertik pissutigalugu nakorsagassat, amerlanerulernissaat naatsorsuutigisariaqarpoq.

Aap akuisa orsut LDL- HDL kolesterol-illu tamakkerlutik qaffasinnerat triglyceridillu appasinnera, Kalaallit Nunaanni nalinginnaavoq. Taamaannera paasilertoruminaappoq, HDL kolesterol-i qaffasissuq triglyceridimik appasissumik akullugu, uummatikkut taqqatigullu nappaateqalernissamut navianaateqannginnerusutut isikkoqarpoq, akerlianilli LDL aallu akui orsut/ kolesterol qaffasissut uummatikkut taqqatigullu nappaateqalernissamut navianaateqarnerusutut isikkoqarlutik. Kalaallit Nunaannili aap akuisa orsut, uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut- ajunngitsumik ajortumilluunniit sunniuteqarnerat ullumikkut ilisimaneqanngilaq.

Uummatikkut taqqatigullu nappaateqarnerup piffissap ingerlanerani qanoq isikkoqarnera pillugu tutsuiginartunik kisitsiseqanngilaq. Uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut navianartorsiortut amerlaqisut, siunissami uummatikkut taqqatigullu nappaatilinnik amerlisitseqataanissaat naatsorsuutigineqarpoq. Navianaatillili allat soorlu tupatornerup-, imigassartornerup- mingutitsinermillu sunnerneqarnerup annikilliartrornerat, uummatikkut taqqatigullu nappaatinik annikillitseqataasinnaavoq. Uummatikkut taqqatigullu nappaateqalernissamut navianaatit allannguutaat, sammivinnut arlalinnut tikkuussigaluarpataluunniit, agguaqatigiissillugit ukiut inuuffiusartut qaffakkiartornerat ilutigalugu, Kalaallit Nunaanni uummatikkut taqqatigullu nappaatillit amerlissammata, navianaatinik nappaatilinnillu nakkutilliinissamut pisariaqartitsineq ersarippoq.

PEQQINNISSAQARFIK

Kapitali 11. Peqqinnissaqarfik

Kapitali 11. Peqqinnissaqarfik

All. Nina Odgaard Nielsen

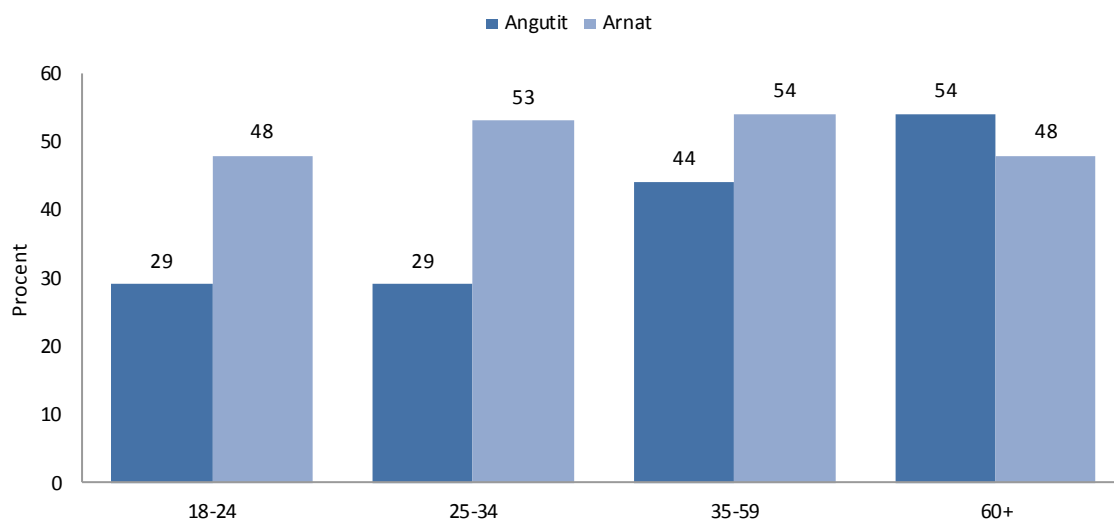
Peqataasut peqqinnissaqarfimmit kiffartuunneqarsinnaanerisa tamatumalu pitsaassusaanik naammagisimaarinninnerisa nassuiarnissaa, kapitalimi matumani siunertaavoq. Misissuinerimi peqataasut- ilaatigut pisariaqartitsinerimi misissortinnissamut nakorsartinnissamullu periarfissat-, peqqinnissaqarfimmiit paasissutissinneqarnermik naammagisimaarinninneq-, misissortinnermut atatillugu kukkusoqarneranik misigisaqarsimaneq kiisalu nakorsamik attaveqateqarnermi oqaatsitigut ajornartorsiuteqarsimaneq pillugit apeqqutinut akissuteqaqquneqarput.

Peqqinnissaqarfimmik naammagisimaarinninneq

Peqataasut affaasa missaat (49%) misissuisitsineq sioqqullugu qaammatit kingulliit pingasut ingerlaneranni peqqinnissaqarfimmut attaveqarsimapput.

Angutini utoqqaanerusut attaveqarsimapput, arnanili attaveqartut inuusunnerit utoqqaanerusullu amerlaqatigiillutik. Arnat inuusunnerit (18-iniit 34-inut ukiullit) angutinit sanilliullugit marloriaatingajaat attaveqarsimapput (Titartaganngorlugu takussutissiaq 11.1). Suiaassuseq apeqqutaatinnagu illoqarfinneersut (51%) nunaqarfinneersunit (36%), amerlanerusut peqqinnissaqarfimmut attaveqarsimapput ($p < 0,001$).

Arnani peqqinnissaqarfimmut attaveqarnermut tassangaannaq pinasuagassamik pisoqarnera patsisaagajuppoq (arnani 39%-iullutik angutinilu 32%-iullutik), angutinili sivisuumik napparsimanermit atatillugu saaffiginnittoqarajunneruvoq (angutini 42%-iullutik arnanilu 36%-iullutik). Napparsimmavimmut unittuni angutit 2,5%-iinnaapput arnallu 2,9%-iinnaallutik.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 11.1. Misissuisitsineq qaammatinik pingasunik sioqqullugu peqqinnissaqarfimmut attaveqarsimasut amerlassusaat ukioqatigiiaanut agguataarlugit. Procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Kalaallit qallunaallu, N=2.072.

Peqataasut amerlanersaat periarfissaqarnermi misissortissinnaaneq nakorsartissinnaanerlu naammagisimaarpaat. Angutit 76%-ii arnallu 70%-ii assut periarfissaqarsimanerarlutilluunniit. Angutilli 22%-ii arnallu 18%-ii naammagisimaarinninngillat. Peqataasut nunaqarfinneersut amerlanerusut Nuummeersunut (72%) illoqarfinniillu allaneersunut (70%) sanilliullugit naammagisimaarinnippat (80%). Ukioqatigiiaat akornanni peqataasut naammagisimaarinninnerat nikingassuteqanngilaq.

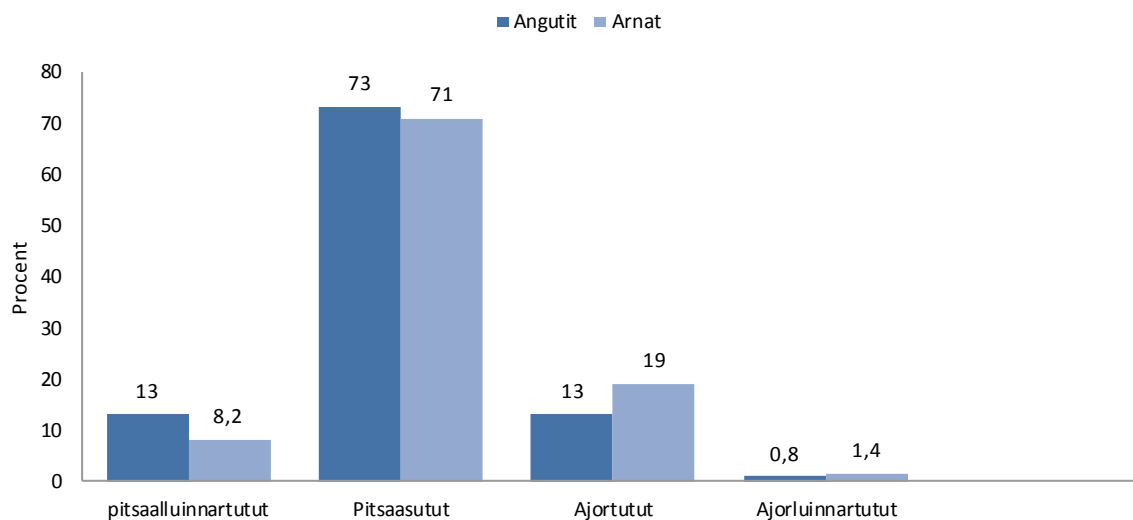
Peqataasut qaammatit kingullit pingasut ingerlaneranni peqqinnissaqarfimmut attaveqarsimasut akornanni, 107-it (11%) misissortinnermut nakorsartinnermulluunniit atatillugu kukkusoqarnera misigisimavaat. Angutit akornanni katillugit 7%-it arnanilu akornanni katillugit 12%-it kukkusumik sullinneaqarsimanerarlutillu. Kukkusumik sullinneaqarnermik misigisimasut nunaqarfinneersunut (6%) sanilliullugit Nuummeersut (11%) illoqarfinnilu allaneersut (11%) akornanni marloriaatingajammik amerlanerupput, nikingassutilli tamatuma naatsorsueqqissaarnermi tutsuiginassusaa qulakkeerneaqarsinnaanngilaq ($p=0,18$). Kukkusoqarsimaneramik misigineq ukioqatigiiaat akornanni assigiiaamik agguataarsimavoq.

Kukkusumik pineqarsimasutut misigineq pillugu nassuiaateqarnissamut peqataasut periarfissinneqarput. Kukkusoqarsimaneranut assersuutit tassaapput kukkusumik nappaammik suussusersineq nakorsaaneq/nakorsaasiineq, kukkusumik suliaritinneq, nakorsartinnerup kingunerisaanik ippiuuteqalerneq, nappaatip suussusersineqanngitsoornera, nakorsartinnerup taamaatiaarneqarnera, misissorneqannginneq imal. naammaginangitsumik misissorneqarneq ersarissumillu paasissutissinneqannginneq. Peqataasut kukkunertut oqaatigisaat, kingorna tallimangorlugit immikkoortiterneqarput. Angutit arnallu kukkunertut oqaatigisaat assigiinngimmata ($p=0,04$) immikkoortinneqarput: Nakorsaaneermut atatillugu kukkunerit (angutini 63% - arnani 38%),

naammaginangitsumik misissortinneq (angutini 17% arnani 30%), allattugaatinut amigaatilimmik nalunaarsuineq (angutini 13% arnani 5%), erssarissumik paasissutissinneqannginneq (angutini 4% arnani 9%) immikkullu suussusaat oqaatigineqanngitsut (angutini 4% arnani 19%). Suuneri paasiuminaatsut immikkoortiternissaallu ajornakusoortut, immikkut suussusaat oqaatigineqanngitsunut ilaapput.

Ataatsimut isigalugu peqataasut 73%-iisa nappaamminnut tunngatillugu peqqinnissaqarfimmit paasissutissinneqarneq pitsaalluinnartutut pitsaasutulluunniit nalilerpaat, 19%-illi paasissutissiineq naammaginngilaat. Sinneruttut 8%-it paasissutissiineq pitsaasuorissanerlugu ilisimannginnerarpaat. Naammagisimaarinninnginneq angutit, arnat ukioqatigiiaallu akornanni assigiimmik agguataarsimavoq, peqataasut Nuummeersut, illoqarfimmit allameersut nunaqarfimmeersulluunniit nikingassuteqanngillat. Peqataasut katillugit 73%-ii nakorsap aamma/imall. peqqissaasup nappaatertik ilisimaarilluaraat imal. ilisimaarigaat naliliippat, 20%-illi naammaginngatik. Sinneruttut 7%-it tamatumunnga naliliisinnaasimanngillat. Angutit arnallu akornanni naammagisimaarinninneq Nuuminngaanneeraanni, illoqarfimmit allaminngaanneeraanni nunaqarfimmeersuugaanniluunniit nikingassuteqanngilaq.

Peqqinnissaqarfimmut attaveqarneq ataatsimut isigalugu pitsaasutut isiginninneq annertuneruvoq; 82%-it pitsaalluinnartutut pitsaasutulluunniit naliliippat, 18%-illi pitsaanngitsumik misigisaqarsimallutik (Titartaganngorlugi takussutissiaq 11.2). Naammagisimaarinninneq angutini annertuneruvoq ($p=0,01$). Nuummeersut (20%) illoqarfinnit allaneersunit (18%) nunaqarfinneersunillu (17%) naammagisimaarinninnginnerupput ($p=0,01$), ukiumikkulli nikingassuteqaratik.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 11.2. Angutit arnallu kingullermik peqqinnissaqarfimmut saaffiginninnerminni ataatsimut misigisaat. Procentinngorlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut piqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Kalaallit qallunaallu, N=1.017.

Taamaalilluni misissuineq peqataasut ataatsimut isigalugit peqqinnissaqarfimmit sullinneqarnerannik iluarisimaarinninnermik misigititsivoq. Taamaattorli peqataasut apeqqutinut akissuteqaataanni peqqinnissaqarfimmit naatsorsuutigisat – misissuinermi uuttuuserneqanngitsut apequtaassammata, naammagisimaarinninnerup uuttoruminaatsuunera erseqqissarneqassaaq. Innuttaasut peqqinnissaqarfimmit naatsorsuutigisaat annikippata, naammagisimaarinnineq pillugu misissuinerup inerneru piviusersiunngitsumik qaffasissuseqarsinnaapput. Taamaammatt naammagisimaarinnineq pillugu misissuineq matumasut ittoq innuttaasut naatsorsuutigisaannut nallersuunneqassaaq.

Attaveqatigiinneq oqalutseqarnerlu

1993-imi innuttaasunik misissuisitsineru peqataasut affaat sinnilaartut nakorsiarnerminni oqalutseqarput (53%), B2005-imi affai inulaartut (46%) oqalutseqarput. B2014-imi sulii ikinnerusut oqalutseqarsimasut paasinarsivoq, tassalu 42%-it, sinneri 58%-it namminneq qallunaatut imal. kalaallisut nakorsamik oqaluussipput (Tabeli 11.1). Nakorsap napparsimasullu toqqaannartumik oqaloqatigiinnerat oqaatsitigut paatsuuiffiusanngin-

nerusorigaanni, allannguut oqalutseqarsinnaanermut periarfissalussineru ersiutaanngippat, allannguut pitsaasut isigineqarsinnaavoq. Peqataasut- ataatsimut isigalugu oqaatsitigut unammilligassaqarneq pissutigalugu- qaqutiguinnaq nakorsap napparsimasullu akornanni paatsooqatigiittoqartarsoraat. Taamaalillutik peqataasut 86%-iisa nakorsap napparsimasullu imminnut paaseqatigiissinnaannginnerannik kinguneqartumik oqaatsitigut ajornartorsiuteqannginnerarpaat qaqutiguinnarluunniit ajornartorsiuteqarnerarlugu. Oqalutseqarneq arnat angutinit amerlanerusut ($p=0,001$) -, illoqarfinnut sanilliullugu nunaqarfinni ($p<0,001$) peqataasullu inuusunnerit (18-iniit 34-inut ukiullit) utoqqaallu (65-ileereersut) akornanni atornerarneruvoq. Tamanna ukioqatigiiaat taakku qallunaat oqaasiinik piginnaasaqanngingajanneru piginnaasaqanngivinnermilluunniit, nakorsallu amerlanersaasa qallunaajunerannik nalunaaruteqarajuttuunerannut naapertuuppoq. Tamatuma saniatigut nunaqarfinni amerlanerusut (19%) Nuummi (7%) illoqarfinnilu allani (16%) ikinnerusut isumaat naapertorlugu oqaatsitigut ajornartorsiutit ilaannikkut imal. akulikitsunik,

nakorsap napparsimasullu akornanni paatsooqatigiinnermut patsisaasarput ($p < 0,001$), taamalu isumaqarneq peqataasut inuusunnerit akornanni nalinginnaaneruvoq ($p = 0,02$).

Tabeli 11.1. Nakorsamik attaveqateqarnermi oqaatsit atornerqartut oqalutseqarnerlu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1993 (N=1.521), 2005 (N=2.908) 2014 (N=1.981). ukiunut, suaassutsimut nunallu immikkoortuani sumingaanneernermit nalimmassakkat.

	B93	B2005	B2014
	%	%	%
Uanga nammineq nakorsarlu qallunaatut oqaasiliuvugut	48,0	50,6	52,0
Uanga nammineq nakorsarlu kalaallisut oqaasiliuvugut	7,2	2,1	6,3
Oqalutseqarneq	53,1	46,0	41,7

Tabelimi 11.2-mi takuneqarsinnaasutut nakorsap napparsimasullu attaveqatigiinnerat ajornaatsuinnaangilaq, peqataasulli ilaannikkut imal. akuttunngitsunik oqaatsitigut ajornartorsiuteqarsinnaasarnerartut, B2005-imi kingullermik misissuisoqarneraniit, qanoq attaveqatigiinneq apeqqutaatinnagu, malunnaatilimmik ikileriarsimapput. Napparsimasup nakorsallu toqqaannartumik attaveqatigiinneranni oqaatsitigut ajornartorsiutit annikinnerpaasarnerat B2014-imi misissuinerit inernerisa takutippaat.

Tabeli 11.2. Nakorsiarfimmi oqaatsitigut ajornartorsiutit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 1993 (N=1.445), 2005 (N=2.834) 2014 (N=1.981). Ukiunut, suaassutsimut nunallu immikkoortuani sumiiffimmut nalimmassakkat.

	B93		B2005		B2014	
	Ilaanni oqaatsitigut ajornartorsiuteqarneq	Akuttunngitsunik oqaatsitigut ajornartorsiuteqarneq	Ilaanni oqaatsitigut ajornartorsiuteqarneq	Akuttunngitsunik oqaatsitigut ajornartorsiuteqarneq	Ilaanni oqaatsitigut ajornartorsiuteqarneq	Akuttunngitsunik oqaatsitigut ajornartorsiuteqarneq
	%	%	%	%	%	%
Uanga nammineq nakorsarlu qallunaatut oqaasiliuvugut	11,4	1,1	9,2	0,7	5,2	0,2
Uanga nammineq nakorsarlu kalaallisut oqaasiliuvugut	22,0	8,5	21,7	6,7	7,2	2,4
Oqalutseqarneq	21,8	20,7	21,2	9,2	20,9	2,7
Tamakkerlugit	16,6	11,7	15,2	4,8	11,9	1,4

Tamatuttaaq Peqataasut oqalutseqartartut oqaatsitigut ajornartorsiutaat malunnaatilimmik annikilleriarsimapput. Oqalutsip amerlasuutigut nakorsamut ikiortitit pissusilersornermigut, ingerlatitseqqiinnermini nakorsap pisariaqartitaa pingaernerutittaraa, nakorsiarnermi oqalutseqartarneq pillugu siornatigut misissuinerup takutippaat (Curtis, 2001). Tamanna oqaaseqarsinnaanermit periarfissakillinertut napparsimasumit misigineqarajuppoq. Nakorsiap nakorsallu nakorsiarnermi naatsorsuutigisaasa annertuumik assigiinngissuteqarnerat, oqaatsitigut ajornartorsiuteqarnerat misigitseqataasup nakorsiarnermilu killilimmik paaseqatigiinnerup oqalutseqarnermi annertusisartutut isikkoqarnera, misissuinerup takutippaataaq. Peqataasut B2014-imi oqalutseqarsimasut akornanni oqaatsitigut ajornartorsiuteqarnermik misiginerup annikilleriaateqarnera, nakorsap, oqalutsip nakorsiallu akornanni naatsorsuutigisinnaasanik nalimmassaanerup aamma/imal. oqalutsip sulinerata piginnaasaasalu pitsaanerulersimanerannik patsiseqarsinnaavoq.

INUTTUT ATUKKAT TUNNGAVIGALUGIT PEQQISSUTSIKKUT NALIGIINNGINNEQ

Kapitali 12. Inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq

Kapitali 12. Inuttut atukkat tunngaviullutik peqqissutsikkut naligiinnginneq

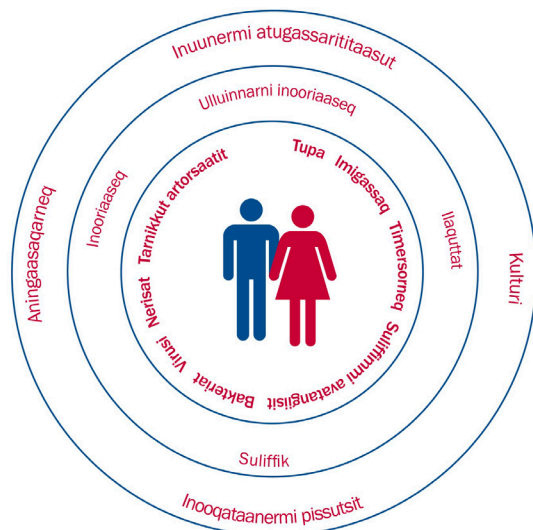
All. Peter Bjerregaard & Christina Viskum Lytken Larsen

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit	B93	B99	B2005	B2014
Aalakoorniutigalugu imigassartortarneq inuttullu atukkatigut naligiinnginneq (inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginnermut uuttuut)	0,13	0,11	0,12	0,14
Tupatorneq inuttullu atukkatigut naligiinnginneq (inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginnermut uuttuut)	0,04	0,09	0,09	0,11

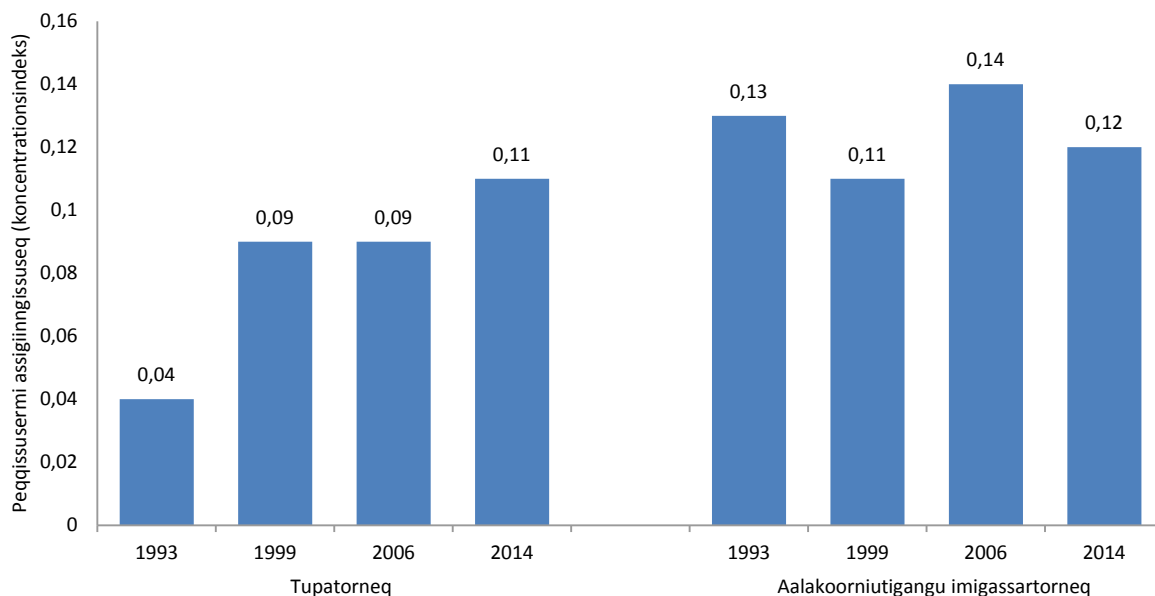
Kalaallit Nunaanni peqqinnermut- nunarsuup sinneranisut- inuunermi atugassarititaasut apeqqutaapput. Nalunaarusiami tamakkiisumi takuneqarsinnaasut, nunap immikkoortuani sumi najugaqarneq-, sumi peroriartorneq-, ilinniagaqarsimaneq suliffeqarnerlu aalajangiisuupput (titartaganngorlugu takussutissiaq 12.1). Ammalortumi ilorlarmi patsisaasut ataasiakkaat, peqqissutsimut toqqaannartumik sunniuteqartut, ass. tupa, imigassaq, nerisat tarnikkullu artorsaatit takutinneqarput. Ammalortumi tullermi ulluinnarni inuuneq, tassalu suliffeqarneq, ineqarneq, ilaquttat, soqutigisat ileqqullu takutinneqarput. Ammalortumi avallermi pissutsit ataatsimut isigalugit pingaarutillit takutinneqarput. Inuiaqatigiinni inuunermi atugassarititaasut inuunitsinnut- taamaalillutillu peqqissutsitsinnut pingaarnertut toqqammavissiiisuupput. Inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq inuiaqatigiinni pissutsit taakku naligiinnginnerisigut pingortarpoq.

Innuttaasut peqqissuunissaat anguniarlugu suliniut naapertorlugu:” Nunatsinni inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq Inuuneritta II-mi qitiutinneqarpoq, naligiinnginnerullu annikillisinneqarnissaanut peqataanissaq kissaataalluni.” inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq annikillisinniarlugu siunnerfeqarluni

suliniuteqarnermi unammilligassaq tassaavoq, inuiaqatigiinni qanoq ingerlanermut aalajangiisut innuttaasunullu tunngaviumik atugassarititaasut, qanoq inuuneqarnermut peqqinnartunillu toqqaasinnaanermut tunngaviusut, iliuseqarfigineqarnissaat.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 12.1. Inuttut inooqataanermi peqqinneq pillugu Inuunerittap takussutissiaa. (Kilde: Qanoq ippugut? Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaat 2014. Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2015)

Titartaganngorlugu takussutissiaq 12.2. Inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginnermut uuttuutit, ullut tamakkiallugit tupatornermut aalakoorniutigalugulu imigassartortarnermut uuttuutit atorlugit takutinneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

Inuttut assigiinngitsunik atugallit imal. inuttut atukkatigut naligiinnginneq, kisitsit ataasinnaq-peqqissutsip imal. peqqissutsimut sunniutillit innuttaasuni qanoq equngatigisumik agguataarneqarnerannik takutitsisoq- atorlugu assersuussinikkut, peqqissutsikkut naligiinnginneq uuttorneqarsinnaavoq. Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit marluk tassalu tupatorneq aalakoorniutigalugulu imigassartortarneq toqqarneqarput. Uuttuut, peqqissutsimut tunngasunik- ass. isertitanik, ilinniakkap qaffasissusaanik- imal. matumanisut-atugarissaassutsimut uuttuummik assersuussinikkut naatsorsorneqarpoq. Tamatumunnga atatillugu peqqissuseq nappaateqarnerusinnaavoq, peqqissutsimik imminut naliliiviginerusinnaavoq, toqusartut amerlassuserisinnaavaat imal. matumanisut ullormut tupatortarnerusinnaavoq aalakoorniutigalugulu imigassartortarnerusinnaalluni. Peqqissutsikkut naligiinnginnermut uuttuutip qaffakkiartornera ilutigalugu inuttut atukkat assigiinngissutaat annertusiarportarpoq. Inuiaqatigiinni inuttut atukkat assigiinngikkaluit innuttaasut tamarmik peqqinnartumik inuuneqarissamut

periarfissaqarnerat naammaginarluinnartutut anguniagassappat, peqqissutsimut tunngasut assigiinngitsut akimorlugit peqqissutsikkut naligiinnginnermut uuttuummi kisitsisit apparniarlugit suliniuteqarissaaq pingaaruteqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiami 12.2-mi uuttuutillu pillugit tabelimi (ilanngussa 1) takuneqarsinnaasut, tupatornermut atatillugu, inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq, 1993-imi siullermik innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermit qaffakkiartuinnarsimavoq. Aalakoorniutigalugu imigassartortarnermut atatillugu, inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginneq, tupatornermut sanilliullugu annertuneruvoq – kisitsisit qaffasinnerupput– naligiinnginnerli ukiumiit ukiumut nikerarpoq nikeriarnerullu qanoq iliartorneranik qularnaatsumik takutitsinani.

Pissutsit peqqissutsimut sunniutillit inunnut ataasiakkaanut aaqqissuussaannerullu tunngasut.

Ataatsimut isigalugu pissutsit peqqissutsimut sunniutillit *inunnut ataasiakkaanut aaqqissuussaannerullu* sunniutillit immikkoortissinnaavagut. Pissutsit inunnut ataasiakkaanut sunniutillit tassaapput pissutsit inunnut ataasiakkaanut tunngasut. Taakku tassaasinnaapput ilinniagarisimasaq imal. suliaq. Isertitaasinnaapuut pigisaasinnaallutilluunniit. Pissutsit aaqqissuussanermut tunngasut tassaapput pissutsit inuit ataasiakkaat avataaniittut, ass. peqqinnissaqarfimmit kiffartuunneqarsinnaaneq, ilinniagaqarneq inuunermilu atugassarititaasut allat-nunap immikkoortuanut, illoqarfimmut nunaqarfimmulluunniit najukkannut ilisarnaataasut. Peqqissutsimut atatillugu naligiinnginneq isigissagutsigu taakku marluullutik ”pitsaasumik sivisuumillu inuuneqarsinnaanermut” sunniuteqarmata eqqarsaatiginissaat pingaaruteqarpoq. (takuuk Inuuneritta II-mi qup. tallimaanni anguniagassatut takorluugaq.

Tigussaasunnortikkaanni inuttut atukkatigut naligiinnginneq pillugu misissueqqissaarnerni, inuit ataasiakkaat inuttut aningaasaqarnikkullu inissisimanerannut ataasiinnarmik uuttuuteqarneq, qaqutigut naammaginaruusoqarpoq. Naligiinnginnermi qaleriiaat amerlaqimmata, allanngorarneri pissarsiariniaraanni najugaq, ataasiakkaallu inuttut aningaasaqarnikkullu atugaannut tunngasut pillugit paasissutissat assigiinngitsut ataatsimoortsinnissaat iluaqutaagajuppoq. Tamatigulli anguniagassatut siunniussat inunnut ataasiakkaanut aaqqissuussaannerulluunniit tunngasut suut, peqqissutsimut pingaarutilinnut oqaatiginnittuunerisa ilisimanissaa ajornaatsuinnaasannilaq. Sukkorneq, imminut toqunnissamik eqqarsarneq, tupatorneq allarluinnarluunniit soqutigisarineripput apeqqutaasinnaavoq, taamatuttaaq ilinniagaqarneq inuussutissarsiullu tunngavigalugit inuttut atukkatigut innuttaasunik immikkoortiteriniarneq, pingaarutilinnik arlalinnik unammilligassartaqarpoq.

Akuttunngitsunik Qallunaat Nunaanni imal. Europami naalagaaffinni atugarissaarfiusuni allani inuiaqatigiinni inuttut atukkatigut assigiinngissutsit – inuussutissarsiutip ilinniakkallu inuit ataasiakkaat inuiaqatigiinni inissisimanerannut atugarissaannerullu uuttuutitut aalajangiisuunerpaatut isigineqarnerannik paasinnittaaseq tunngavigalugu inuttut atukkat tunngavigalugit immikkoortiterisoqartarpoq. Taamaaliornikkut ileqqut inuiaqatigiinnilu attaveqatigiinneq kalaallit piniartuuneramik kulturianut sorlaqarfeqartut ilanngunneqanngillat /eqqarsaatigineqanngillat.

Tamatumani pingaartumik nammineq pisat, inuit ataasiakkaat inuttut inooqataanermi inissisimanerannut aningaasaqarnerannullu pingaaruteqassusaat pineqarpoq. Aningaasaqarnermik imminullu pilersornermik akuleriisitsineq, nalitsinni kalaallini inuiaqatigiinni inuttut atukkat aningaasaqarnerlu tunngavigalugit immikkoortiterinermi pingaaruteqarpoq.

Ilaqutariit nammineq pisaminnik neqinik aalisakkanillu imminnut pilersortuunerat qaqutigoortuunngilaq. Tamanna inersimasut 36%-iisa nerisaasa minnerpaamik affaasa nammineq pisaneersuunerat, sisamararterutaannaasalu angerlarsimaffimmi isumagisassaanni nammineq pisat ilaanngivinnerat, nuna tamakkerlugu 2001-imiit 2008-mut misissuisitsinerup SliCA-p takutippaa (Kruse et al., 2007). Ilisimatusarnermit isigalugu angerlarsimaffimmi isumagisassat ilaat annertoq nerisaqarnermut tunngasoq nammineq pisaneersuuppat, tamanna isertitat akileraarusigassatut nalunaakkat ilaqutariit aningaasaqarnerannut eqqoqqissaanngitsumik uuttuutaanerattut isumaqarpoq. Taamaakkaluaq Kalaallit Nunaanni nalitsinni atugarissaarfiusumi, soorunami aningaasatigut isertitat inuussutissarsiutillu annertuumik pingaaruteqarmata, uagut ilisimatusartut isertitanik soqutiginninnerput, isertitat ilaatigut inuttut assigiinngitsunik atugallit assigiinngissutaannik sunniuteqarfigisinnaanngisanik paasissutissiisarnerannik patsiseqarpoq. Tamannali tamakkiisumik takutitsisuunngilaq. Nammineq pisaqartarneq nunap immikkoortuini annertuumik assigiinngissuteqarneranut assersuutaavortaaq.

Nammineq piniarnermi aalisarnermilu pisat Kalaallit Nunaata avannaani Tunumilu qangaaniilli inooriaatsimut annertuumik atuummassuteqartuugajupput (Rasmussen, 2005). Nammineq ilaquttalluunniit pisaannik nerisaqarneq Nuup-, illoqarfiit nunaqarfiillu akornanni assigiinngissutaat, kapitalit aappaanni aamma nassuiarneqarpoq.

Inuit ataasiakkaat- nammineq naammassisimanningsamik tunngaviumik sivisuumik ilinniagaqarnermik piumasaaqatitalimmik- atorfeqartarnerat qaqutigoortuunngilartaat. Tamanna, Kalaallit Nunaanni sukkasuumik ineriartortoqarnerata, suliffissat sivisuumik immikkullu ilisimasalittut ilinniarsimanissamik piumasaaqatitalit amerliartuinnarnerat, innuttaasunili ikittuinnaat sivisuumik ilinniarsimanerisa nassataraa. Taamaammat ass. inunnik isumaginninnermi siunnersortitut inunnik isumaginninnermi pisortanningsinnaasarneq imal. kommunaldirektøritut atorfinissinnaasarneq, tamatumunngalu taarsiullugu allaffissornermik ilinniarsimasut inunnik isumaginninnermut siunnersortitut atorfinittarnerat nalinginnaasuuvoq. Taamatutaaq akunnattumik sivissusilimmik qaffasissumik ilinniagaqarlutik ilinniartitsisutut peqqissaasutulluunniit ilinniarluarsimanerpaat akornaniinnertik pissutigalugu, allaffissornikkut ingerlatsinermi aqutsisunngortut arlaqarput. Tamanna kommunaldirektøritut atorfeqarnermi, agguaqatigiissillugu inunnik isumaginninnermi siunnersortitut akissarsianut sanilliullugu inooriaatsimut allamut ammaassisuummat, inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginnermik misissuinermi pingaaruteqarpoq. Misissueqqissaarnerni tamanna paasiniaaviginiarlugu, peqataasut apersoneqartut ataasiakkaat- sulerisuuneq atorfimmilu piginnaasassatut nalinginnaasumik piumasaaqaataasut tunngavigalugit- inuussutissarsiutinut agguataarneqarnissaat toqqarneqarpoq.

Inuuneritami iliuuseqarfissatut sammineqartuni sisamani inuttut atukkatigut naligiinnginneq

Inuuneritta II-mi sammisat akimorlugit inuttut atukkatigut naligiinnginneq nalunaarusiaq

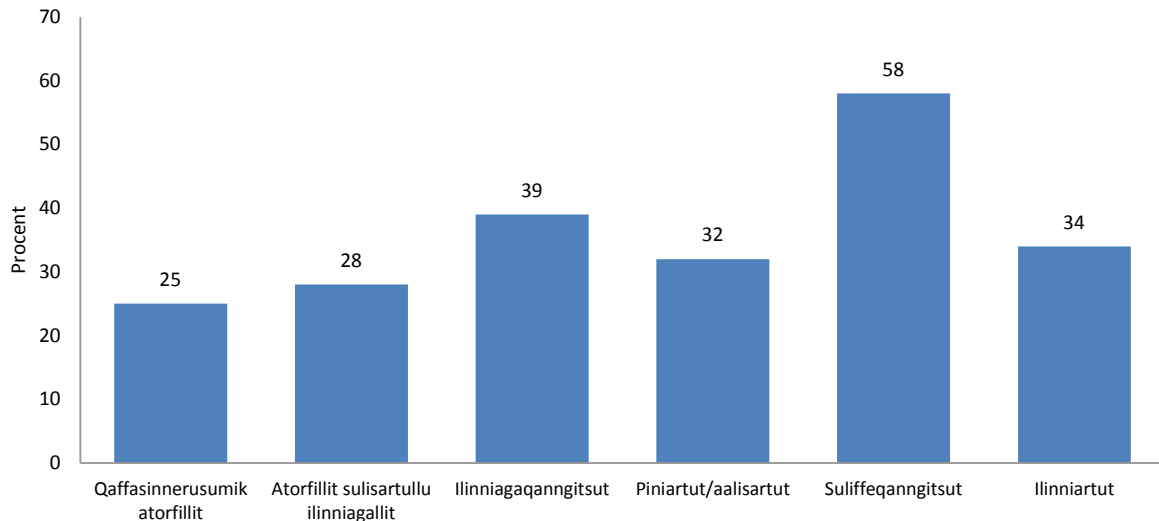
tamakkerlugu assersuusioreqarpoq. **Tupa, imigassaq hashilu pillugit iliuuseqarfissatut sammisani** atornerluisuuneq ullullu tamaasa tupatorneq annertunerpaaq – pingaartumik atorfikkaanut sanilliullugu – suliffeqanngitsut akornanni atugaanerusoq, 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup takutippaa. Ingerlaqqiffiusumik qaffasissumik ilinniagaqarnermik piumasaaqatitalimmik suliffillit (atorfikkaat) ikinnerpaamik sisamararterutaat sinnilaartut akornanni, minnerpaamik ataatsimik atornerlugaqartut suliffeqanngitsuni (60%-it miss.) marloriaataat sinneqarput. Taamatutaaq suliffeqanngitsut akornanni ullut tamaasa tupatortut (80%-it miss., kapitalit tallimaat takuuk) atorfikkaanut (40%-it miss.) sanilliullugit marloriaammik amerlanerupput.

Inuit suliffeqanngitsut inuillu atorfigissaarnerpaat akornanni atornerluisuusut amerlassusaasa nalinginnaasumik annertuumik nikingassuteqarnerisa saniatigut, taakku akornanni inuussutissarsiuteqartut inuttut atukkatigut naligiinnginnermut atatillugu itisilivigissallugit naapertuuttut aamma assigiinngissuteqarput. Piniartummi aalisartullu ilinniarsimanningsunut sanilliullugit tarnikkut peqqissuunerunerannut arlalinnik assersuutissaqarpoq. Piniartut, aalisartut ilinniarsimanningsullu isertitatigut assigiimmik inissisimanerat tamatuma soqutiginaatigaa. Taama inuussutissarsiutillit qallunaat/Europamiut isaannit isigalugit ilinniarsimanningsunut ilanngunneqarnissaat pissusissamisuusaaq. Nalunaarusiami taamaaliosimagaluarutta taakku akornanni atornerluisuunerup assigiinngissutaa arajutsisimassagaluarparput. Ass. ilinniarsimanningsunut sanilliullugu piniartut aalisartullu akornanni atornerluineq annikinneruvoq (titartaganngorlugu takussutissiaq 12.3). Ilinniarsimanningsunut sanilliullugit piniartut aalisartullu ikinnerusut aningaasanoorajuttuupput, nunaqarfimmiunullu allanut sanilliullugit, piniartut aalisartullu akornanni imminut toqunnissamik eqqarsartut ikinnerusut B2005-imi misissuisitsinerup takutippaattaaq.

Iliuuseqarfissatut sammineqartumut nerisanut tunngatillugu, inuttut atukkat tunngavigalugit naligiinnginneq assigiinngitsutigut erserpoq (Kapitalit

arfineq aappaat takuuk). Suut nerineqartarnerat kisiat isigissagaanni, pingaartumik Nuummioqimaaqatigiisumik taaneqartartumik-

Nerisaqarnermut Timigissarnermullu Siunnersuisoqatigiinnit inassutigineqartunut naapertuuttunik nerisaqartoqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 12.3. Atornerluinerup minnerpaamik ataatsip annertussusaa (ajoqutaasinnaasumik imigassamik atuineq, aalajangersimasumik hash-mik atuineq, ajoqutaasinnaasumillu aningaasanoortarneq) inuussutissarsiutinut agguataarlugu. Procentinngorlugu. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

Nuummili aamma avataaniit eqqussukkanik neqitortoqarneruvoq. Assigiinngissutsit taakku, inuussutissarsiutit assigiinngitsut akornanni assigiinngissutsit nassuiarneqarluarsinnaapput. Inoqutigiinni arlalinni ilaqutariit ilaat akunnattumik sivirusumilluunniit ilinniagalinni oqimaaqatigiisumik nerisoqarpoq, piniartulli aalisartullu inoqutigiinnut allanut sanilliullugit kalaaliminertorerupput, saniatigulli aamma peqqinnanngitsortorlutik. Nuummi innuttaasut nunap sinnerani innuttaasunut sanilliullugit amerlanerungaatsiartut sivirusumik ilinniagaqartuunerannik Nuummi nerisarisartakkat sunnerneqarput, nunalli immikkoortuini allani nerisarisartakkat Nuummut sanilliullugit piniartukkormiut aalisartukkormiullu amerlanerunerannik sunnerneqarpoq. Tamama peqatigisaanik nunap sinnerani innuttaasunut sanilliullugit Nuummi innuttaasut nutaanik peqqinnartunillu nerisassarsinnaanermut allarluinnarmik periarfissaqarnerat, ilinniakkamik sumik tunuliaqutaqarnerup saniatigut nerisassanik pissarsinnaanermut tunngatillugu

nunaqarfimmeersuunerup illoqarfimmiluunniit annerusumeersuunerup kiisalu Tunumeersuunerup Kitaaneersuunerulluunniit aalajangiisuulluinnarnera, erseqqissassallugu pingaaruteqarpoq.

Nerisanut tunngatillugu inuttut atukkatigut naligiinnginnermut ersiut alla tassaavoq nerisassaaleqineq – nerisassanik naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik pissarsinnaannginneq. Nunarsuarmi tamarmi tamanna kaannermik akiuiniarneruvoq Kalaallit Nunaannili nunanilu issittuni allani inuit akornanni qangaaniilli nerisarisartakkanik peqqinnartunillu pissarsinnaanermut tunnganerulluni. Ilaqutariit pisortanit nuussinikkut isertitanik inuussutillit nerisassaaleqinermik ilungersuuteqarnerpaanerat, 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup ersarissumik takutippaa. Tamanna soorunami annikitsunik nerisassarsiuutissaqarnermut, taamatuttaaq angallammut orsussamullu akissaalatsinikkut piniarnissamut aalisariarnissamullu

periarfissaqannginnermut attuumassuteqarpoq. Ilaqutariit ilinniarsimasut atorfigissaartullu qiviassagutsigik, taakku ataatsimut isigalugit 2014-imi nerisassaalatsinngillat. Inuttut atukkatigut assigiinngissutsit inuit ataasiakkaat peqqissusaannut toqqaannartumik sunniuteqarnerannut, tamanna ersarissumik takussutissiivoq. Nerisassat peqqinnartut kalaalimerngillu pisiniarfanni toqqagassani akisunerugajummata, nerisassarsiuatissaqanngikkaanni assigiinngiaaani, peqqinnartunik kalaaliminernillu nerisaqarnissamik inassuteqaatinik malinninniarneq ataatsimut isigalugu ajornarlunnarpoq.

Iliuserqarfissatut sammineqartumut timimik atuinnermut tunngatillugu peqataasut nunaqarfimmeersut sivikitsumik ilinniagalinnut ilinniagaqanngitsunulluunniit sanilliullutik timiminnik atuinnerusut, ilinniagartunerpaallu timiminnik atuinnginnerullutik inooriaaseqartut, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup takutippaa. Misissuinerilli taakku inernerisa nassuiarneqarnissaat inuttullu atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut assigiinngissutsinut attuumassusernissaat pingaarutilinnik assigiinngiaarpoq. Qaffasinnernik ilinniagalit peqqissuunissaq anguniarlugu iliusissatut oqariartuutit tunngavigalugit periutsiminnik allanngueqqaartuusarnerat nerisarisartakkat assigiinngissutaannut assersuutaagunartoq, sivikitsumik ilinniagalit ilinniarsimangitsulluunniit akornanni timimik atuisoqarnerunrata Nerisaqarnermut Timigissarnermullu Siunnersuisoqatigiit inassuteqaataannit sunnerneqarsimanermit ersiutaanissaa ilimanaateqanngilaq. Tamatumunnga taarsiullugu, sulinermit atatillugu timimik atuinnerup saniatigut, nunaqarfimmi inuunerup – taamatuttaaq ilinniagakinnerpaat ilinniarsimangitsulluunniit akornanni inuunerup atortorissaarutit nassuiaatissartaqarunarpoq. Ikinnerit biileqarnissamat akissaqarput, nunaqarfiillu amerlanersaanni biileqarnissaq isumaqanngilaq, ilaallu namminneq ullut tamaasa imertartariaqartarput anartarfinnillu anitsisariaqartarlutik. Ataatsimut oqaatigalugu peqqinnartunik nerisaqartut timiminnik atuinnerusariaqarmata, peqqinnangitsunilli

nerisaqartut timiminnik atuilluurtuummata, tamanna peqqissuunissaq anguniarlugu suliniuteqarnermut annertuunik piumasaqaatitaqarportaaq. Ataatsimoortuni taakkunani timimik atuilluernerup attatuarnissaa unammilligassaqaarportaaq. Kiisalu ataatsimoortut assigiinngitsut taakku pissusilersuutiminnik peqqissutsimut sunniutilinnik allannguinissamat piginnaasaat periarfissaallu tunngavimmikkut assigiinngillat.

Inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginnermut assersuutissat pingasut

Naggataagut inuttut atukkat tunngavigalugit naligiinnginnermut ilisarnaataasut takutissinnaajumallugit, Kalaallit Nunaanni peqqissutsimut tunngasut inuttut atukkatigut inissisimaneq tunngavigalugu assigiinngiaarnerat pingasunik assersuusionerqarpoq. Inuttut atukkatigut inissisimaneq- najugaq, ilinniagaq inuussutissarsiullu tunngavigalugit nassuiarneqarpoq, tabelimili 12.1-imi takuneqarsinnaasutut ataatsimoortut akornanni isertitat atugarissaassuserlu annertuumik assigiinngissuteqarput. Inuttut atukkat aningaasaqarnermillu ataatsimoortitsinermit pissutsit assigiinngitsut akornanni allanngorarnerup tamatuma, allanngorartitsisut ataasiakkaat peqqissutsimut attuumassutaasa misissuiffigeqqissaarnissaat ajornakusuulersippaa. Peqataasuni immikkoortut imminnut assersuunneqartut tassaapput:

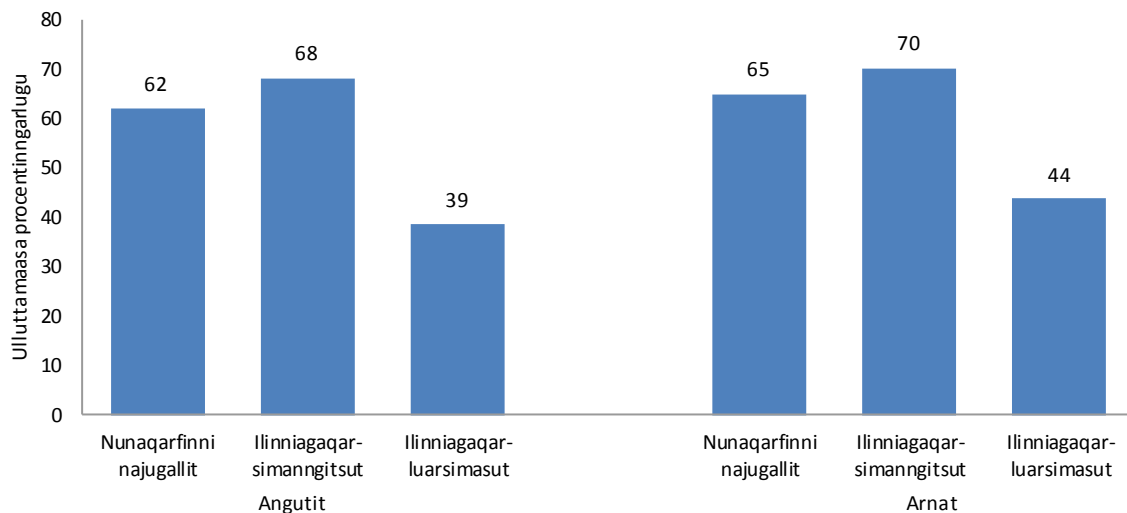
1. Nunaqarfimmiut; ataatsimoortut taakku najukkap saniatigut annikitsumik aqqissuussamik ilinniagaqarneq isertitakitsuunerlu ilisarnaatigaat.
2. Illoqarfanni ilinniarsimangitsut; ataatsimoortut taakku meeqqat atuarfiannik taamaallaat naammassinnissimasuupput, isertitatigut atugarissaassutsikkullu immikkoortut marluk taakku akornanniullutik.
3. Illoqarfanni ilinniarsimasut; ataatsimoortuni taakkunaniittut qaffasinnerpaamik ilinniasimasuupput, isertitaqortunersaallutik, atugarissaarnersaallutik amerlanerillu Kitaata qeqqani najugaqartuullutik.

Tabeli 12.1. Inuttut inooqataanermi inissisimaffik tunngavigalugu B2014-imi peqataasunik 25-iniit 64-inut ukiulinnik immikkoortiterineq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

	Nunaqarfimmiut	Illoqarfinni ilinniarsimangitsut	Illoqarfinni ilinniarsimasut
	N=235	N=551	N=226
Ukiui	47,8	47,5	49,1
Arnat (%)	69,4	60,6	69,0
Kitaata qeqqani illoqarfinni annerusuni najugallit	0,0	67,1	93,0
Isertitat atoriaannaat (2005-2007)	87.866	113.865	195.645
Pissarissaarnermut/atugarissaarnermut uuttuut	4,1	4,4	5,9
Ilinniagallit (meeqqat atuarfiata saniatigut)	19,0	0,0	100,0

Titartaganngorlugu takutitassiami 12.4- angutini arnanilu inuttut atukkat tunngavigalugit immikkoortunut allanut marlunnut sanilliullugit ullut tamakkiallugit tupatorlut ilinniarsimasut akornanni qularnaatsumik ikinnerusut takuneqarsinnaavoq. Ilinniarsimangitsut nunaqarfimmiunit tupatornerularput, assigiinngissutsilli taakku naatsorsueqqissaarnermi qulakkeerneqarsinnaangillat.

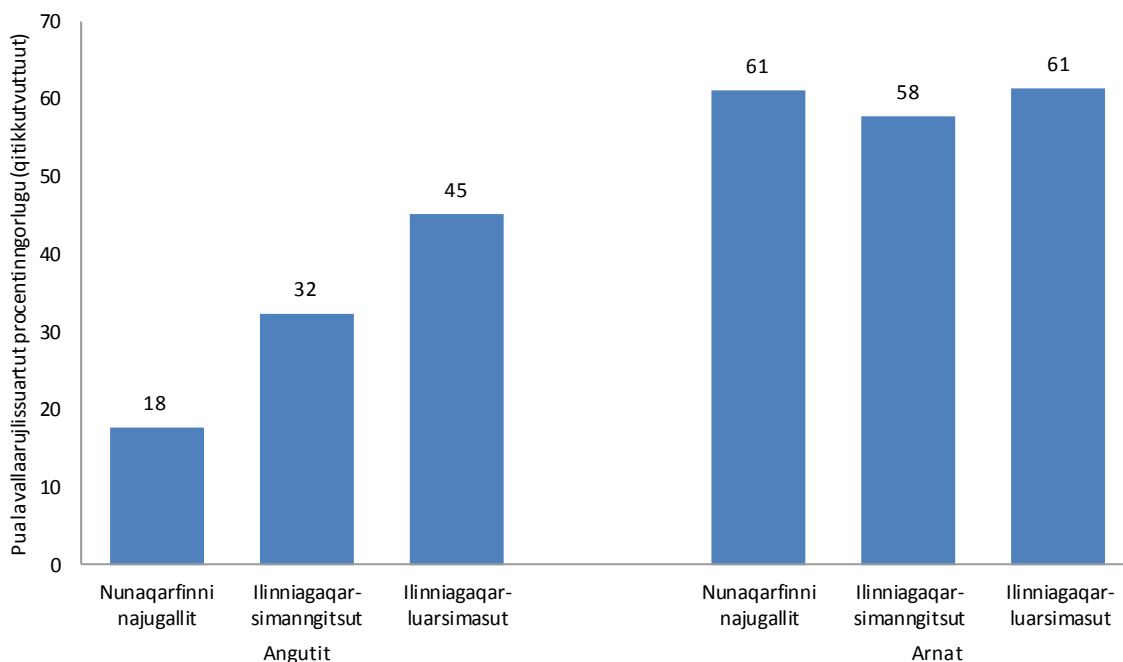
Titartaganngorlugu takussutissiami 12.5-imi angutit pualavallaat nunaqarfimmeersuniit, ilinniarsimangitsunut ilinniarsimasunullu- qitiisa uuttortarnerisigut amerliartornerat ersarissuq, tassalu inuttut atukkatigut inissisimanerup pitsanngoriartornera ilutigalugu puallariartorneq takuneqarsinnaavoq. Arnani assigiinngissuteqanngilaq. Inuttut atukkat tunngavigalugit pualavallaarnikkut naligiinnginneq ukiuni kingullerni annertusivoq (Bjerregaard aamma Jørgensen, 2013).

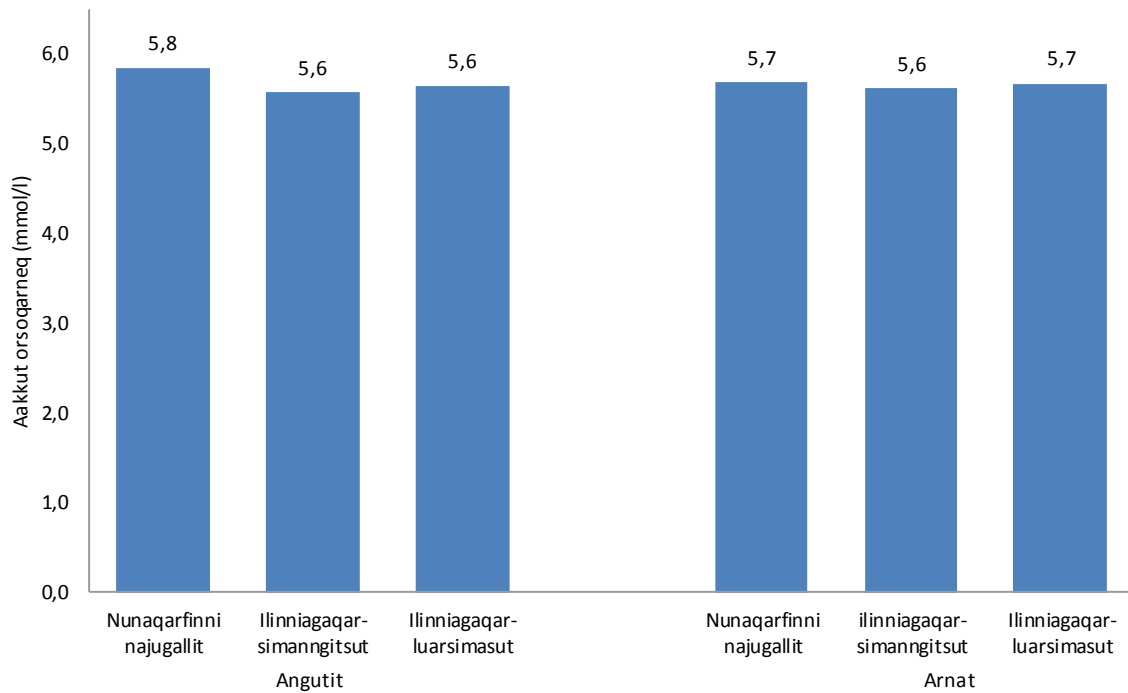
Titartaganngorlugu takussutissiaq 12.4. Innuttaasuni immikkoortuni pingasuni ullut tamakkiallugit tupatorneq procentinngorlugu (N=1.012). Angutit arnallu $p < 0,001$. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

Naggataagut titartaganngorlugu takussutissiami 12.6-imi aap orsoqassusaanut inuttut atukkat tunngavialugit angutini arnaniluunniit assigiinngissuteqannginnera takutinneqarpoq. Peqqissutsimut uuttuutit arlaata sorliup misissorneqarnera apeqqutaalluni, inuttut atugarissaarnerujartorneq ilutigalugu peqqinnerulersoqarsinnaanerani (tupatorneq)-, inuttut atukkatigut inissisimanagerup qaffakkiartornera ilutigalugu peqqinnginnerulersoqarsinnaanerani (angutini pualavallaarneq)-, assigiinngissuteqannginnerani (aap orsoqassusaa/kolesterolimik akoqassusaa)-, angutini arnanilu pissutsit assigiinnginnerannik (oqimaappallaarneq) angutini arnanilu piffissap ingerlanerani paarlaakkiartorsinnaanerannik (oqimaappallaarneq) inerniliisoqarpoq.

Pitsaaliuinermut peqqissuunissarlugu anguniarlugu suliniuteqarnermut atatillugu eqqarsartaatsimut, assigiinngissutsit taakku ilanngunneqarnissaat pingaaruteqarpoq. Oqariatuutit iliuuserisallu assigiinngilluinnartut, - sumi najugaqarneq inoqutigiinnullu kikkunnut ataneq apeqqutaalluni-innuttaasunut immikkoortunut assigiinngitsunut isumaqassapput. Tamatuma peqatigisaanik sumiiffiit inuillu akornanni soqutiginaatilimmik sunniivigeqatigiittoqarsinnaaneragut ilinniagaqassutsikkut inuussutissarsiuutikkullu assigiinngissuseq akimorlugu peqqinnartumik inooriaaseqarnermut siuttoqarpat, tamatuma najukkamut tamarmut tuniluussinnaanera ilimanaateqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 12.5. Innuttaasuni immikkoortuni pingasuni pualavallaarujussuit qitiisa uuttornerisigut nalilivigineqartut (N=1.003) procentinngorlugit. Angutit p=0,002; arnar p=0,66. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 12.6. Innuttaasuni immikkoortuni pingasuni agguaqatigiissillugu aap orsoqassusaa/kolesteroleqassusaa (N=324). Angutit $p=0,49$; arnat $p=0,92$. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014.

Najoqqutarisat

Andersen S, Rex KF, Noahsen P, Sørensen HC, Larsen NH, Mulvad G et al. Forty-five year trends in overweight and obesity in an indigenous arctic Inuit Society in transition and spatiotemporal trends. *American Journal of Human Biology* 2014;26:511-517.

AMAP. AMAP Assessment 2002: Human Health in the Arctic. Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), Oslo, Norway, 2003, 101.

Bjerregaard P. Inuit Health in Transition – Greenland survey 2005-2010. Population sample and survey methods. SIF Writings on Greenland 19. Copenhagen: SIF, 2011.

Bjerregaard P, Becker U. Validation of survey information on smoking and alcohol consumption against import statistics, Greenland 1993–2010. *International Journal of Circumpolar Health* 2013;72:20314.

Bjerregaard P, Curtis T, Senderovitz F, Christensen U, Pars T. Levevilkår, livsstil og helbred i Grønland. DIKE's Grønlandsskrifter 4. København: DIKE, 1995.

Bjerregaard P, Curtis T, Borch-Johnsen K, Mulvad G, Becker U, Andersen S et al. Inuit health in Greenland. A population survey of life style and disease in Greenland and among Inuit living in Denmark. *International Journal of Circumpolar Health* 2003;62;Suppl. 1:1-79.

Bjerregaard P, Dahl-Petersen IK. Sundhedsundersøgelsen i Avanersuaq 2010. SIF's Grønlandsskrifter 23. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2011.

Bjerregaard P, Jørgensen ME. Prevalence of obesity among Inuit in Greenland and temporal trend by social position. *American Journal of Human Biology* 2013;25:335-340.

Bjerregaard P, Mikkelsen SS, Becker U, Hansen T, Tolstrup JS. Genetic variation in alcohol metabolizing enzymes among Inuit and its relation to drinking patterns. *Drug and Alcohol Dependence*, 2014;144:239-244.

Bjerregaard P, Larsen CVL. Health Aspects of Colonization in Greenland. *Journal of Northern Studies*, 2016 (in press).

Bjerregaard P, Young TK. The Circumpolar Inuit: health of a population in transition. København: Munksgaard, 1998.

Curtis T. Kommunikation mellem læge og patient i Grønland – en kvalitativ undersøgelse af interaktionen mellem parterne i den tolkede konsultationssamtale. Ph.d.-afhandling. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2001.

Curtis T, Kvernmo S, Bjerregaard P. Changing Living Conditions, Life Style and Health. *International Journal of Circumpolar Health* 2005;64:442-450.

Dahl-Petersen IK, Hansen AW, Bjerregaard P, Jørgensen ME, Brage S. Validity of the International Physical Activity Questionnaire in the Arctic. *Medicine & Science in Sports & Exercise* 2013;45:728–736.

Dansk Cardiologisk Selskab. National behandlingsvejledning om hypertension 27. Arteriel hypertension. <http://nbv.cardio.dk/hypertension>

Debes F, Budtz-Jørgensen E, Weihe P, White RF, Grandjean P. Impact of prenatal methylmercury exposure on neurobehavioral function at age 14 years. *Neurotoxicology and Teratology* 2006;28:536-547.

FAO, IFAD and WFP. The State of Food Insecurity in the World 2014. Strengthening the enabling environment for food security and nutrition. Rome, FAO, 2014.

Goldberg DP. The detection of psychiatric illness by questionnaire. London: Oxford University Press, 1972.

Goldhar C, Ford JD, Berrang-Ford L. Prevalence of food insecurity in a Greenlandic community and the importance of social, economic and environmental stressors. *International Journal of Circumpolar Health* 2010;69:285-303.

Innuttaasut peqqissuunissaannut Naalakkersuisut periusissaat anguniagaallu 2007-2012. Namminersornerullutik Oqartussat, 2007.

Kalaallit Nunaanni Politiit. Årsstatistik 2012. <https://www.politi.dk/Groenland/da/service-menu/Statistik/Aarsstatistik/>

Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik 2015. 1994-mit 2014-mut tupat pillugit naatsorsuutit. Naatsorsueqqissaartarfimmit kisitsisit nutaat . [14.08.2015]. <http://www.stat.gl/dialog/main.asp?lang=da&version=201501&sc=AL&subthemecode=O1&colcode=O>

Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik 2014-imi imigassamik eqqusuineq. [14.08.2015]. <http://www.stat.gl/dialog/main.asp?lang=da&version=201502&sc=AL&subthemecode=O1&colcode=O>

Hansson J, Galanti MR, Hergens M-P, Fredlund P, Ahlbom A, Alfredsson L et al. Use of snus and acute myocardial infarction: Pooled analysis of eight prospective observational studies. *European Journal of Epidemiology* 2012;27:771–779.

Huet C, Rosol R, Egeland GM. The prevalence of food insecurity is high and the diet quality poor in Inuit communities. *The Journal of Nutrition* 2012;142:541-547.

International Diabetes Federation. IDF worldwide definition of the Metabolic Syndrome. Brussels, 2006. <http://www.idf.org/metabolic-syndrome>

International Expert Committee. International Expert Committee report on the role of the A1C assay in the diagnosis of diabetes. *Diabetes Care* 2009;32:1327-1334.

IPAQ-group 2015. The International Physical Activity Questionnaire. [14.08.2015]. <https://sites.google.com/site/theipaq/>.

Juel K, Sørensen J, Brønnum-Hansen H. Risikofaktorer og folkesundhed i Danmark. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2006.

Jørgensen ME, Borch-Johnsen K, Stolk R, Bjerregaard P. Fat distribution and glucose intolerance among Greenland Inuit. *Diabetes Care* 2013;36:2988-2994.

Kruse J, Poppel B, Abryutina L, Duhaime G. Survey of living conditions in the Arctic: What did we learn? Institute of Social and Economic Research, University of Alaska Anchorage, 2007. http://www.galdu.org/govat/doc/slica_overview_press.pdf.

Larsen CVL, Curtis T, Bjerregaard P. Harmful alcohol use and frequent use of marijuana among lifetime problem gamblers and the prevalence of cross-addictive behaviors among Greenland Inuit – evidence from the cross-sectional Inuit Health in Transition Greenland Survey 2006-2010. *International Journal of Circumpolar Health* 2013;72:19551.

Lee I-Min, Shiroma EJ, Lobelo F, Puska P, Blair SN, Katzmarzyk PT. Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: an analysis of burden of disease and life expectancy. *Lancet* 2012;380:219–229.

Lee PN. Epidemiological evidence relating snus to health – an updated review based on recent publications. *Harm Reduction Journal* 2013;10:36.

Lee PN, Hamling J. Systematic review of the relation between smokeless tobacco and cancer in Europe and North America. *BMC Medicine* 2009;7:36.

Lynge I, Munk-Jørgensen P, Pedersen AL, Mulvad G, Bjerregaard P. Psykisk helbred hos patienter i Grønlands sundhedsvæsen. SIF's Grønlandsskrifter nr. 15. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2003.

Mazzeo RS, Cavanagh P, Evans JW, Fiatarone M, Hagberg J, McAuley E et al. ACSM Position Stand: Exercise and Physical Activity for Older Adults. *Medicine & Science in Sports & Exercise* 1998;30:992-1008.

Moltke I, Grarup N, Jørgensen ME, Bjerregaard P, Treebak JT, Fumagalli M et al. A common Greenlandic TBC1D4 variant confers muscle insulin resistance and type 2 diabetes. *Nature* 2014;512(7513):190-193.

Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik Naalakkersuisut. Inuuneritta II. Naalakkersuisuts strategier og målsætninger for folkesundheden 2013-2019. Nuuk: Departementet for Sundhed, 2012.

Niclasen B, Molcho M, Arnfjord S, Schnohr C. Conceptualization and contextualizing food security among Greenlandic children. *International Journal of Circumpolar Health* 2013;72:19928.

Owen N, Healy GN, Matthews CE, Dunstan D. Too much sitting: The Population-Health Science of sedentary behavior. *Exercise Sport Science Review* 2010;38:105–113.

Pedersen CP, Bjerregaard P (red.). Det svære ungdomsliv. Unges trivsel i Grønland 2011 – En undersøgelse om de ældste folkeskoleelever. SIFs Grønlandsskrifter 24. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2012.

Rasmussen RO. Analyse af fangererhvervet i Grønland. Roskilde: Roskilde Universitet, 2005.

Riva M, Larsen CVL, Bjerregaard P. Household crowding and psychosocial health among Inuit in Greenland. *International Journal of Circumpolar Health* 2014;59:739-48.

Rosenkranz R, Duncan MJ, Rosenkranz SK, Kolt GS. Active lifestyles related to excellent self-rated health and quality of life: cross sectional findings from 194,545 participants in The 45 and Up Study. *BMC Public Health* 2013;13:1071.

Sundhed.dk. 2012. Hyperlipidæmi. [14.08.2015]. <https://www.sundhed.dk/sundhedsfaglig/laegehaan/dbogen/endokrinologi/tilstande-og-sygdomme/lipidforstyrrelser/hyperlipidaemi/>

Sundhedsstyrelsen. Anbefalinger om fysisk aktivitet til voksne (18-64 år). [14.08.2015]. <http://sundhedsstyrelsen.dk/da/sundhed/fysisk-aktivitet/anbefalinger/anbefalinger-om-fysisk-aktivitet-til-voksne-18-64-aar>

Timberlake DS, Zell JA. Review of epidemiologic data on the debate over smokeless tobacco's role in harm reduction. *BMC Medicine* 2009;7:61.

Voight BF, Peloso GM, Orho-Melandier M, Frikke-Schmidt R, Barbalic M, Jensen MK et al. Plasma HDL cholesterol and risk of myocardial infarction: a mendelian randomisation study. *Lancet* 2012;380:572–580.

Ilanngussaq 1. Iliuseqarfissat, anguniagassatut siunniussat innuttaasullu peqqissusaannik nakkutilliinermi uuttuutit

Tabeli B.1.1 Inuunerittami 2007-imiit 2012-imut atuuttumi iliuseqarfissat anguniagassatullu siunniussat

Iliuseqarfissat	Anguniagassatut siunniussat
Imigassaq hashilu	<ul style="list-style-type: none"> • Meeraaneq inuusuttuunerlu imigassamik aannngajaarniutinillu allanik atornerluiffiunngitsoq • Avatangisit imigassartorfiunngitsut annertusarneqassapput inerisarneqassallutillu • Imigassamik aannngajaarniutinillu allanik atornerluisutut katsorsartinneq atornerluisunut akeqassanngilaq • Katsorsaaneq arlalinnik periarfissiisaaq • Hashimik eqqussuineq tuniniaanerlu annikillisinneqassaaq • Inuiaqatigiinni imigassartukkat annikillisinneqassapput
Nakuuserneq, pinngitsaaliilluni atoqateqarneq kinguaassiuutitigullu innarliineq	<ul style="list-style-type: none"> • Nakuuserneq pinngitsaaliillunilu atoqateqarneq annikillisinneqassaaq • Meeraaneq inuusuttuunerlu nakuuserfiunngitsoq, pinngitsaaliilluni atoqateqarfiunngitsoq kinguaassiuutitigullu innarliivunngitsoq • Nakuusernerup annertussusaa qanoq ittuunera kingunerisaalu pillugit innuttaasut akornanni oqallinneq • Innuttaasut akisussaassuseqarnerat tungiuinermullu piginnaassusaaq nukittorsarneqassapput • pinerlineqartup pinerliisullu katsorsartinnissaat siunnersortinnissamillu neqeroorfigineqarnissaat qulakkeerneqassaaq
Imminut toqunneq	<ul style="list-style-type: none"> • Nukiit ataatsimut kattunnerisigut erloqissuteqaraluarluni inuunermik naleqalersitsineq • Nammineq allallu piginnaasaannik atuinnikkut inuunermi ajornartorsiuutinik aniguisinnaaneq inuiaqatigiinnilu suleqataanissamut inuit ataasiakkaat piginnaasaannik periarfissaannillu nukittorsaneq • Inuit ataasiakkaat nammineq inuunermiinnut ataatsimoorlunilu inuunermut peqataanissaannut tapersersuineq • Imminut toquttut imminullu toqunnissamik eqqarsartut ikilisinnissaat • 2007-imiit 2012-imut piffissap suliniuteqarfiusup qaangiunnerani ingerlateqqinneqarsinnaaqullugit iliuseqarfissat ataatsimoorinnissaat.
Nerisat timimillu atuineq	<ul style="list-style-type: none"> • Nerisat timimillu atuineq pillugit ilisimasat annertusaaviginissaat • Peqqissutsimut, nerisanut timimillu atuinerup tunngatillugu iliuseqarsinnaassutisip annertusarnissaa • Kalaaliminerneq inuusutissanillu peqqinnartunik tamalaanik pissarsisnaanerup nukittorsarneqarnissaa • Timimik atuinnissamut periarfissiisaaq • Utoqqaat eqqortunik inuusutissartalinnik nerisaqarnissamut timimillu atuinerup tunngatillugu ilisimasat annertusarneqassapput. • Utoqqaat peqqinnartumik peqataallunilu inooriaaseqarnerup piginnaasaat sakkortusarneqassapput.
Atoqateqartarneq	<ul style="list-style-type: none"> • Inuusuttut atoqatigiinnerup tunngatillugu piginnaasaqarlutik toqqaasinnaassapput • Atoqatigiinneq tamatigut nammineq piumassutsimik tunngaveqassaaq inatsisinillu naapertuisuussalluni • Angutit arnallu naartulernissamik pilersaaruteqarnissamut piginnaasaat nukittorsarneqassapput • Naartuneq tamatigut kissaataassaaq • Naartuersinniat tamarmik siunnersorneqarnissamik ilitsersorneqarnissamillu neqeroorfigineqassapput • Kinguaassiuutitigut nappaatit tuniluuttut annikillisinneqassapput. • HIV-mik tunillatsissimasut/AIDS-imik nappaatillit isumannaatsumik atoqateqarnissamut piginnaasaqarnissaat qulakkeerneqassaaq
Tupatorneq	<ul style="list-style-type: none"> • Ikinnerusut tupatulersarnissaat • Suli amerlanerit tupatorunnaarnissaat • Inuiaqatigiinni tupatornerup killilersimaarnissaa • Kalaallit Nunaata tupatunngitsunut tupap pujormiutitaaffiunnginnissaa • Peqqinnissaqarfimmi tupatornerup katsorsaanerup nukittorsarneqarnissaa
Meeqqat inuusuttullu	<ul style="list-style-type: none"> • Siusinaartumik iliuseqarneq • Inoorlaanik toqusoqartarnerata annikillisinneqarnissaa • Meeqqanut sumiginnakkanut ilaqaatannullu iliuseqarnerup nukittorsarnissaa • Tungioqatigiinnerup ukkanneqarnerulernissaanut periarfissiineq – pingaartumik meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugu • Peqqinnartumik inooriaaseqarnissamut meeqqat inuusuttullu piginnaasaasa ineriartortinneqarnissaat
Utoqqaat	<ul style="list-style-type: none"> • utoqqaat tamarmik ataqqineqarlutik imartuumik inuuneqarnissaat • Utoqqaat ulluinarni piginnaasaasa pitsaanerulersinneqarnerat ajoqutit nappaatillu annikillisinneqarnissaat
Kigutigissaaneq	<ul style="list-style-type: none"> • Kigutigissaanerup pitsaassusaata innuttaasullu kigutigissusaasa qaffanneqarnissaa • Kigutiginnerup nerisanullu tunngatillugu piginnaasaannik annertusaanissaaq

Tabeli B.1.2 Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit

Uuttuutit

Nalinginnaasumik peqqissuseq

Inoorlaat 1000-iugaangata toqusartut
Agguaqatigiissillugit ukiut inuuffiusartut
Peqqissutsip pitaasutut naliliiviginera (meeqqat inersimasullu)
Inuunerup naleqassusaa pitsaasoq (meeqqat inersimasullu)
Aningaasaqarnikkut naligiinnginneq (Ginikoefficient)
Peqqissutsikkut naligiinnginnermut uuttuut (koncentrationsindeks) 1) tupartortuni; 2) aalakoorniutigalugu imigassartortuni
Ineqarneq, inigisami inimi ataatsimi inuit amerlassusaat

Meeqqat inuusuttullu

35-inik ukiullit inuusutissarsiuutitut sammivilimmik ilinniagalit
Meeqqat atuarfianni naammassinnermiit ukioq ataaseq qaangiuttoq ilinnialersut
Inuusuttut 18-iliitinnatik kinguaasiuutitigut innarligaasimasut
Imminut toquttut ukiumut amerlassusaat
Inuit 100.000-iuppata imminut toquttut ukioqatigiiaat
Inuusuttut ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqoriarsimanerartut
Meeqqat nikassagaagajuttut

Imigassaq hashilu

Imigassanik eqqussuineq innuttaasunut 15-ileereersimasunut naatsorsuussa
Aalakoorniutigalugu imigassartortut (inersimasut)
Marloriarlutik akulikinnerusunilluunniit aalakoorsimasut (15-inik ukiullit)
Hashimik atuisimasut (15-inik ukiullit)
Naamaarsimasut (15-inik ukiullit)
Angajoqqaat meerallit ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasillit (CAGE positive)

Tupatorneq

Cigaretit tupanullu imusivissat eqqussukkat amerlassusaat
Ullut tamakkiallugit tupatortut amerlassusaat (meeqqat inersimasullu)
Inuit namminneq angerlarsimaffiini tupatornerup killilersugaanera

Nerisat timimillu atuineq

Oqimaappallaarujussuarneq inersimasuni (Body Mass Index ≥ 30)
WHO-p inassuteqaataa sinnerlugu qitii silissusillit amerlassusaat (inersimasut)
Ullormut nal. ak. ataaseq timiminnik atuisut (meeqqat inersimasullu)
Ullut tamaasa paarnanik naatitartortut (meeqqat inersimasullu)
Ullut tamaasa naatitartortut (meeqqat inersimasullu)
Sap.ak. minnerpaamik ataasiarlutik aalisagartortartut (meeqqat inersimasullu)
Immarmiut miluumasut neqaannik sap.ak. ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit nerisartut (meeqqat inersimasullu)
Ullut tamakkiallugit saftitortartut sodavanditortartulluunniit (meeqqat inersimasullu)
Naammattunik eqqortunillu inuusutissartalinnik nerisassaqsinnaaneq (meeqqat inersimasullu)

Kigutigissaaneq kigutiginnerlu

Arfinilinnik ukiullit kigutit immuttuutaat putoqanngitsut ilaarneqanngitsulluunniit
Kigulluut caries akiorniarlugu suliniutissatut siunniussat naapertorlugit misissortinnerit (meeqqanik inuusuttunillu nalunaarsuineq (OCR)
Ullut tamaasa kigutigissarneq (meeqqat)

Kissaatigisat

Meeqqat arfinilinnik ukioqalernerminni tamakkiisumik akiuussutissinneqarsimasut
Ernisussiornermi maleruagassiat naapertorlugit naartusunik misissuineq
WHO-p maleruagassiat naapertorlugit meeqqat tamakkiisumik arnaminni miluttut
Pitsaaliuinnermut atatillugu meeqqanik misussuinermit peqataaneq (inunngornermiit sap.ak tallimangorneranni, ataatsimik sisamanillu ukioqalernermit)
Naartunermit imigassartorsimaneq
Naartusut tupatortut
Atualernermit oqimaappallaarneq
15-inik ukiullit kigutaat putoqaratillu ilaarneqanngitsut

Ilanngussaq 2. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinernit saqqummiussat

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaat 1993-1994

Ilisimatuussutsikkut allaaserisat

Pars T. Forbruget af traditionelle grønlandske fødevarer i Vestgrønland. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet, 2000.

Nalunaarusiat

Bjerregaard P, Curtis T, Senderovitz F, Christensen U, Pars T. Levevilkår, livsstil og helbred i Grønland. DIKE's Grønlandsskrifter 4. København: DIKE, 1995. 155 s.

Bjerregaard P, Pedersen HC, Lyngø I, Senderovitz F. Sygdom og helbred i Grønland. DIKE's Grønlandsskrifter 7. København: DIKE, 1997. 93 s.

Bjerregaard P, Senderovitz F, Ramlau-Hansen L. Kalaallit Nunaanni inuit peqqinnerlu/ Mennesker og sundhed i Grønland. DIKE's Grønlandsskrifter 2. København: DIKE, 1995. 47 s.

Christensen U, Bjerregaard P, Curtis T. Sundhedsvæsenet i Grønland - befolkningens brug, tilfredshed og ønsker. DIKE's Grønlandsskrifter 5. København: DIKE, 1996. 82 s.

Curtis T, Iburg KM, Bjerregaard P. Familie, børn og sundhed i Grønland. DIKE's Grønlandsskrifter 9. København: DIKE, 1997. 63 s.

Ilisimatusarnermi allaaserisat

Bjerregaard P. Rapid socio-cultural change and health in the Arctic. International Journal of Circumpolar Health 2001;60:102-11.

Bjerregaard P, Curtis T, Senderovitz F, Christensen U. Helbred, livsstil og levevilkår i Grønland. Den

grønlandske sundhedsprofilundersøgelse 1993-1994. Ugeskrift for Læger 1999;161:1595-601.

Bjerregaard P, Dewailly E, Ayotte P, Pars T, Ferron L, Mulvad G. Exposure of Inuit in Greenland to organochlorines through the marine diet. Journal of Toxicology and Environmental Health, Part A 2001;62:69-81.

Bjerregaard P, Mulvad G, Pedersen HS. Cardiovascular risk factors in Inuit of Greenland. International Journal of Epidemiology 1997;26:1182-90.

Bjerregaard P, Pedersen HS, Mulvad G. The associations of a marine diet with plasma lipids, blood glucose, blood pressure and obesity among the Inuit in Greenland. European Journal of Clinical Nutrition 2000;54:732-737.

Iburg KM, Brønnum-Hansen H, Bjerregaard P. Health expectancy in Greenland. Scandinavian Journal of Public Health 2001;29:5-12.

Johansen P, Pars T, Bjerregaard P. Lead, cadmium, mercury and selenium intake by Greenlanders from local marine food. Science of the Total Environment 1999;245:187-194.

Milman N, Byg K-E, Mulvad G, Pedersen HS, Bjerregaard P. Iron status markers in 224 indigenous Greenlanders: influence of age, residence and traditional foods. *European Journal of Haematology* 2001;66:115-125.

Milman N, Byg KE, Mulvad G, Pedersen HS, Bjerregaard P. Haemoglobin concentrations appear to be lower in indigenous Greenlanders than in Danes: assessment of haemoglobin in 234 Greenlanders and in 2804 Danes. *European Journal of Haematology* 2001;67:23-29.

Mulvad G, Pedersen HS, Hansen JC, Dewailly E, Jul E, Pedersen MB, Bjerregaard P, Malcom GT, Deguchi Y, Middaugh JP. Exposure of Greenlandic Inuit to organochlorines and heavy metals through the marine food-chain: an international study. *Science of the Total Environment* 1996;186:137-39.

Pars T, Osler M, Bjerregaard P. Contemporary use of traditional and imported food among Greenlandic Inuit. *Arctic* 2001;54:22-31.

Pedersen HS, Mortensen SA, Rohde M, Deguchi Y, Mulvad G, Bjerregaard P, Hansen JC. High serum coenzyme Q10, positively correlated with age, selenium and cholesterol, in Inuit of Greenland. A pilot study. *BioFactors* 1999;9(2-4):319-23.

Tracy RE, Mulvad G, Pedersen HS, Bjerregaard P, Newman WP. Blood pressure in Greenland assessed by measuring renovasculopathies of hypertension at autopsy. *American Journal of Hypertension* 1996;9:560-5.

B99 1999-2001

Ilisimatuussutsikkut allaaserisat

Jørgensen ME. Glucose intolerance and its relation to cardiovascular risk factors among Greenland Inuit. Ph.d. afhandling. Københavns Universitet, 2004.

Nalunaarusiat

Bjerregaard P, Curtis T, Borch-Johnsen K, Mulvad G, Becker U, Andersen S, Backer V. Inuit health in Greenland. A population survey of life style and disease in Greenland and among Inuit living in Denmark. *International Journal of Circumpolar Health* 2003;62;Suppl. 1:1-79.

Ilisimatuussutsikkut allaaserisat

Al-Attar SA, Pollex RL, Ban MR, Young TK, Bjerregaard P et al. Association between the FTO rs9939609 polymorphism and the metabolic syndrome in a non-Caucasian multi-ethnic sample. *Cardiovascular Diabetology* 2008;7:5.

Bjerregaard P. Contribution of population surveys to the study of cardiovascular disease and diabetes in Greenland. *International Journal of Circumpolar Health* 2003;62:331-342.

Bjerregaard P, Curtis T. Cultural change and mental health in Greenland. The association of childhood conditions, language and urbanization with mental health and suicidal thoughts among the Inuit of Greenland. *Social Science and Medicine* 2002;54:33-48.

Bjerregaard P, Dewailly E, Young TK, Blanchet C, Hegele RA, Ebbesson SEO, Risica PM, Mulvad G. Blood pressure among the Inuit (Eskimo) populations in the Arctic. *Scandinavian Journal of Public Health* 2003;31:92-99.

Bjerregaard P, Johansen P, Mulvad G, Pedersen HS, Hansen JC. Lead sources in human diet in Greenland. *Environmental Health Perspectives* 2004;112:1496-1498.

Bjerregaard P, Jørgensen ME, Andersen S, Mulvad G, Borch-Johnsen K. Decreasing overweight and central fat patterning with westernisation among the Inuit in Greenland and Inuit migrants. *International Journal of Obesity* 2002;26:1503-10.

- Bjerregaard P, Jørgensen ME, Borch-Johnsen K. Serum lipids of Greenland Inuit in relation to Inuit genetic heritage, westernisation, and migration. *Atherosclerosis* 2004;174:391-98.
- Bjerregaard P, Jørgensen ME, Borch-Johnsen K. Cardiovascular risk amongst migrant and non-migrant Greenland Inuit in a gender perspective. *Scandinavian Journal of Public Health* 2007;35:380-386.
- Bjerregaard P, Jørgensen ME, Lumholt P, Mosgaard L, Borch-Johnsen K. Higher blood pressure among Inuit migrants in Denmark than among the Inuit in Greenland. *Journal of Epidemiology and Community Health* 2002;56:279-84.
- Bjerregaard P, Mulvad G, Olsen J. Studying health in Greenland – obligations and challenges. *International Journal of Circumpolar Health* 2003;62:5-16.
- Bjerregaard P, Young TK, Dewailly E, Ebbesson SOE. Indigenous health in the Arctic: an overview of the circumpolar Inuit population. *Scandinavian Journal of Public Health* 2004;32:390-395.
- Candelaria PV, Backer V, Khoo S-K, Bizzintino JA, Hayden CM, Baynam G, Laing IA, Zhang G, Porsbjerg C, Goldblatt J, LeSouëf PN, The Greenlandic Study Population Group. The importance of environment on respiratory genotype/phenotype relationships in the Inuit. *Allergy* 2010;65:229–237.
- Curtis T, Kvernmo S, Bjerregaard P. Changing living conditions, life style and health. *International Journal of Circumpolar Health* 2005;64:442-450.
- Curtis T, Larsen FB, Helweg-Larsen K, Bjerregaard P. Violence, sexual abuse and health in Greenland. *International Journal of Circumpolar Health* 2002;61:110-22.
- Hansen TV, Ejlersen B, Albrechtsen A, Bergsten E, Bjerregaard P, Hansen T, Myrhøj T, Nielsen PB, Timmermans-Wielenga V, Andersen MK, Jønson L, Nielsen FC. A common Greenlandic Inuit BRCA1 RING domain founder mutation. *Breast Cancer Research and Treatment* 2009;115:69-76.
- Heid IM, Huth C, Loos RJF, Kronenberg F, Adamkova V, Anand SS, Ardlie K, Bieberman H, Bjerregaard P et al. Meta-analysis of the INSIG2 association with obesity including 74,345 individuals: Does heterogeneity of estimates relate to study design? *PLoS Genetics* 2009;5(10):e1000694.
- Johansen CT, Gallinger ZR, Wang J, Ban MR, Young TK, Bjerregaard P, Hegele RA. Rare ATGL haplotypes are associated with increased plasma triglyceride concentrations in the Greenland Inuit. *International Journal of Circumpolar Health* 2010;69:3-12.
- Jørgensen ME, Bjerregaard P, Borch-Johnsen K. Diabetes and impaired glucose tolerance among the Inuit of Greenland. *Diabetes Care* 2002;25:1766-71.
- Jørgensen ME, Bjerregaard P, Kjærgaard JJ, Borch-Johnsen K. High prevalence of markers of coronary heart disease among Greenland Inuit. *Atherosclerosis* 2008;196:772-778.
- Jørgensen ME, Borch-Johnsen K, Bjerregaard P. Lifestyle modifies the obesity-associated risk in genetically homogenous population groups. *American Journal of Clinical Nutrition* 2006;84:29-36.
- Jørgensen ME, Borch-Johnsen K, Bjerregaard P. A cross-sectional study of the association between persistent organic pollutants and glucose intolerance among Greenland Inuit. *Diabetologia* 2008;51:1416-1422.

Jørgensen ME, Glümer C, Bjerregaard P, Gyntelberg F, Jørgensen T, Borch-Johnsen K and the Greenland Population Study. Obesity and central fat pattern among Greenland Inuit and a general population of Denmark (Inter99): Relationship to metabolic risk factors. *International Journal of Obesity* 2003;27:1507-15.

Jørgensen ME, Moustgaard H, Bjerregaard P, Borch-Johnsen K. Gender differences in the association between westernization and metabolic risk among Greenland Inuit. *European Journal of Epidemiology* 2006;21:741-748.

Lahiry P, Ban MR, Pollex RL, Feldman RD, Sawyez GG, Huff MW, Young TK, Bjerregaard P, Hegele RA. Common variants APOC3, APOA5, APOE and PON1 are associated with variation in plasma lipoprotein traits in Greenlanders. *International Journal of Circumpolar Health* 2007;66:390-400.

Madsen MH, Grønbæk M, Bjerregaard P, Becker U. Urbanization, migration and alcohol use in a population of Greenland Inuit. *International Journal of Circumpolar Health* 2005;64:234-245.

Martinsen N, Jørgensen ME, Bjerregaard P, Krasnik A, Carstensen B, Borch-Johnsen K. Predictions of type 2 diabetes and complications in Greenland in 2014. *International Journal of Circumpolar Health* 2006;65:243-252.

Milman N, Byg K-E, Andersen LP, Mulvad G, Pedersen HS, Bjerregaard P. Indigenous Greenlanders have a higher sero-prevalence of IgG antibodies to helicobacter pylori than danes. *International Journal of Circumpolar Health* 2003;62:54-60.

Moustgaard H, Bjerregaard P, Borch-Johnsen K, Jørgensen ME. Diabetes among Inuit migrants in Denmark. *International Journal of Circumpolar Health* 2005;64:354-364.

Pollex RL, Ban MR, Young TK, Bjerregaard P et al. Association between the -445T>C promoter polymorphism of the APO3 gene and the metabolic syndrome in a multi-ethnic sample. *BMC Medical Genetics* 2007;8:80.

Rajakumar C, Ban MR, Cao H, Young TK, Bjerregaard P, Hegele RA. Carnitine palmitoyltransferase IA polymorphism P479L is common in Greenland Inuit and is associated with elevated plasma apolipoprotein A-I. *Journal of Lipid Research* 2009;50:1223-1228.

Vistisen D, Colagiuri S, Borch-Johnsen K, DETECT-2 Collaboration. Bimodal distribution of glucose is not universally useful for diagnosing diabetes. *Diabetes Care* 2009;32:397-403.

Young TK, Bjerregaard P, Dewailly E, Risica PM, Jørgensen ME, Ebbesson SEO. Prevalence of obesity and its metabolic correlates among the circumpolar Inuit in 3 countries. *American Journal of Public Health* 2007;97:691-695.

Inuit Health in Transition 2005-2010

Ilisimatuussutsikkut allaaserisat

Dahl-Petersen IK. Physical activity pattern and its relation to glucose metabolism in Greenland – a country in transition. Ph.d.-afhandling. København: Statens Institut for Folkesundhed, SDU, 2013.

Jeppesen C. Traditional food in Greenland: relation to dietary recommendations, biomarkers and glucose intolerance. Ph.d.-afhandling. København: Statens Institut for Folkesundhed, SDU, 2012.

Larsen CVL. Gambling and public health in Greenland – a large indigenous population in transition. Ph.d.-afhandling. København: Statens Institut for Folkesundhed, SDU, 2014.

Nalunaarusiat

Bjerregaard P. Inuit Health in Transition – Greenland survey 2005-2010. Population sample and survey methods. Copenhagen, SIF Writings on Greenland, 2011; vol. 19.

Bjerregaard P, Aidt EC. Levevilkår, livsstil og helbred - Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2009. SIF's Grønlandsskrifter 20. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2010. 30 s.

Bjerregaard P, Dahl-Petersen IK (eds.). Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2007 – levevilkår, livsstil og helbred. SIF's Grønlandsskrifter 18. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2008. 174 s.

Bjerregaard P, Dahl-Petersen IK. Sundhedsundersøgelsen i Avanersuaq 2010. SIF's Grønlandsskrifter 23. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2011. 97 s.

Nielsen ABS, Bjerregaard. Sygdom og Sundhedsvæsen. Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2009. SIF's Grønlandsskrifter 21. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2011. 97 s.

Ilisimatuussutsikkut allaaserisat

Bjerregaard P. Childhood conditions and education as determinants for adult height and obesity among Greenland Inuit. American Journal of Human Biology 2010;22:360-366.

Bjerregaard P. The association of n-3 fatty acids with serum High Density Cholesterol (HDL) is modulated by sex but not by Inuit ancestry. Atherosclerosis. 2013;226:281-285.

Bjerregaard P, Becker U. Validation of survey information on smoking and alcohol consumption against import statistics, Greenland 1993-2010. International Journal of Circumpolar Health 2013;72:20314.

Bjerregaard P, Dahl-Petersen I. How well does social variation mirror secular change in prevalence of cardiovascular risk factors in a country in transition. American Journal of Human Biology 2011;23:774-779.

Bjerregaard P, Jeppesen C. Inuit dietary patterns in modern Greenland. International Journal of Circumpolar Health 2010;69:13-24.

Bjerregaard P, Jørgensen ME. Prevalence of Obesity Among Inuit in Greenland and Temporal Trend by Social Position. American Journal of Human Biology 2013;25:335-340.

Bjerregaard P, Larsen CVL. Time trend by region of suicides and suicidal thoughts among Greenland Inuit. International Journal of Circumpolar Health 2015;74:26053.

Bjerregaard P, Mikkelsen SC, Becker U, Hansen T, Tolstrup JS. Genetic variation in alcohol metabolizing enzymes among Inuit and its relation to drinking patterns. Drug and Alcohol Dependence 2014;144:239-244.

Bjerregaard P, Olesen I. Giving birth in Greenland: Secular change in acceptance of hospital deliveries. International Journal of Circumpolar Health 2010;69:480-485.

Bjerregaard P, Pedersen HS, Nielsen NO, Dewailly É. Population surveys in Greenland 1993-2009: temporal trend of PCBs and pesticides in the general Inuit population by age and urbanization. Science of the Total Environment 2013;454-455C:283-288.

Byberg S, Søborg B, Andersson M, Bjerregaard P, Jørgensen ME. Diabetes is a risk factor for tuberculosis in the Inuit population of Greenland. European Respiratory Journal 2012;40:1289-91.

Counil E, Bjerregaard P, Julien P, Dewailly E. Trans-polar-fat: all Inuit are not equal. British Journal of Nutrition 2008;100:703-706.

Danaei G, Finucane MM, Lin JK, Singh GM, Paciorek CJ, Cowan MJ, Farzadfar F, Stevens GA, Lim SS, Riley LM, Ezzati M; Global Burden of Metabolic Risk Factors of Chronic Diseases Collaborating Group (Blood Pressure). National, regional, and global trends in systolic blood pressure since 1980: systematic analysis of health examination surveys and epidemiological studies with 786 country-years and 5•4 million participants. *Lancet* 2011;377:568-577.

Danaei G, Finucane MM, Lu Y, Singh GM, Cowan MJ, Paciorek CJ, Lin JK, Farzadfar F, Khang YH, Stevens GA, Rao M, Ali MK, Riley LM, Robinson CA, Ezzati M; Global Burden of Metabolic Risk Factors of Chronic Diseases Collaborating Group (Blood Glucose). National, regional, and global trends in fasting plasma glucose and diabetes prevalence since 1980: systematic analysis of health examination surveys and epidemiological studies with 370 country-years and 2•7 million participants. *Lancet* 2011;378:31-40.

Danaei G, Singh GM, Paciorek CJ, Lin JK, Cowan MJ, Finucane MM, Farzadfar F, Stevens GA, Riley LM, Lu Y, Rao M, Ezzati M; Global Burden of Metabolic Risk Factors of Chronic Diseases Collaborating Group. The global cardiovascular risk transition: associations of four metabolic risk factors with national income, urbanization, and Western diet in 1980 and 2008. *Circulation* 2013;127:1493-502, 1502e1-8.

Dahl-Petersen IK, Bjerregaard P, Brage S, Jørgensen ME. Physical activity energy expenditure is associated with 2-h insulin independently of obesity among Inuit in Greenland. *Diabetes Research and Clinical Practice* 2013;102:242-249.

Dahl-Petersen IK, Hansen AW, Bjerregaard P, Jørgensen ME, Brage S. Validity of the International Physical Activity Questionnaire in the Arctic. *Medicine & Science in Sports & Exercise* 2012;27.

Dahl-Petersen IK, Jørgensen ME, Bjerregaard P. Physical activity patterns in Greenland: a country in transition. *Scandinavian Journal of Public Health*. 2011;39:678-686.

Dubé JB, Wang J, Cao H, McIntyre A, Johansen CT, Hopkins SE et al. Common low-density lipoprotein receptor p.G116S variant has a large effect on plasma low-density lipoprotein cholesterol in circumpolar inuit populations. *Circulation: Cardiovascular Genetics* 2015;8:100-105.

Farzadfar F, Finucane MM, Danaei G, Pelizzari PM, Cowan MJ, Paciorek CJ, Singh GM, Lin JK, Stevens GA, Riley LM, Ezzati M; Global Burden of Metabolic Risk Factors of Chronic Diseases Collaborating Group (Cholesterol). National, regional, and global trends in serum total cholesterol since 1980: systematic analysis of health examination surveys and epidemiological studies with 321 country-years and 3•0 million participants. *Lancet* 2011;377:578-586.

Finucane MM, Stevens GA, Cowan MJ, Danaei G, Lin JK, Paciorek CJ, Singh GM, Gutierrez HR, Lu Y, Bahalim AN, Farzadfar F, Riley LM, Ezzati M; Global Burden of Metabolic Risk Factors of Chronic Diseases Collaborating Group (Body Mass Index). National, regional, and global trends in body-mass index since 1980: systematic analysis of health examination surveys and epidemiological studies with 960 country-years and 9•1 million participants. *Lancet* 2011;377:557-567.

Global Burden of Metabolic Risk Factors for Chronic Diseases Collaboration. Cardiovascular disease, chronic kidney disease, and diabetes mortality burden of cardiometabolic risk factors from 1980 to 2010: a comparative risk assessment. *The Lancet Diabetes Endocrinology* 2014;2:634-647.

Jensen RG, Koch A, Homøe P, Bjerregaard P. Tobacco smoke increases the risk of otitis media among Greenlandic Inuit children while exposure to organochlorines remain insignificant. *Environment International* 2013;54:112-118.

Jeppesen C, Bjerregaard P. Consumption of traditional food and adherence to nutrition recommendations in Greenland. *Scandinavian Journal of Public Health* 2012;40:475-481.

Jeppesen C, Bjerregaard P, Jørgensen ME. Dietary patterns in Greenland and their relationship with type 2 diabetes mellitus and glucose intolerance. *Public Health Nutrition* 2013;11:1-9.

Jeppesen C, Jørgensen ME, Bjerregaard P. Assessment of consumption of marine food in Greenland by a food frequency questionnaire and biomarkers. *International Journal of Circumpolar Health* 2012;71:18361.

Jørgensen M, Bjerregaard P, Borch-Johnsen K, Witte D. New diagnostic criteria for diabetes: is the change from glucose to HbA1c possible in all populations? *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism* 2010;95:E333-E336.

Jørgensen ME, Borch-Johnsen K, Stolk R, Bjerregaard P. Fat distribution and glucose intolerance among Greenland Inuit. *Diabetes Care* 2013;36:2988-2994.

Jørgensen ME, Borch-Johnsen K, Witte DR, Bjerregaard P. Diabetes in Greenland and its relationship with urbanization. *Diabetes Medicine* 2012;29:755-760.

Larsen CV, Curtis T, Bjerregaard P. Gambling Behavior and Problem Gambling Reflecting Social Transition and Traumatic Childhood Events Among Greenland Inuit: A Cross-Sectional Study in a Large Indigenous Population Undergoing Rapid Change. *Journal of Gambling Studies* 2013; 29:733-748.

Larsen CV, Curtis T, Bjerregaard P. Harmful alcohol use and frequent use of marijuana among lifetime problem gamblers and the prevalence of cross-addictive behaviors among Greenland Inuit – evidence from the cross-sectional Inuit Health in Transition Greenland Survey 2006-2010. *International Journal of Circumpolar Health* 2013;72:19551.

Mairey I, Bjerregaard P, Brønnum-Hansen H. Gender difference in health expectancy trends in Greenland. *Scand J Public Health. Scandinavian Journal of Public Health* 2014;42:751-758.

Micha R, Khatibzadeh S, Shi P, Fahimi S, Lim S, Andrews KG, Engell RE, Powles J, Ezzati M, Mozaffarian D; Global Burden of Diseases Nutrition and Chronic Diseases Expert Group NutriCoDE. Global, regional, and national consumption levels of dietary fats and oils in 1990 and 2010: a systematic analysis including 266 country-specific nutrition surveys. *British Medical Journal* 2014;348:g2272.

Moltke I, Fumagalli M, Korneliussen TS, Crawford JE, Bjerregaard P, Jørgensen ME et al. Uncovering the genetic history of the present day Greenlandic population. *American Journal of Human Genetics* 2015;96:54-69.

Moltke I, Grarup N, Jørgensen ME, Bjerregaard P, Treebak JT, Fumagalli M, Korneliussen TS, Andersen MA, Nielsen TS, Krarup NT, Gjesing AP, Zierath JR, Linneberg A, Wu X, Sun G, Jin X, Al-Aama J, Wang J, Borch-Johnsen K, Pedersen O, Nielsen R, Albrechtsen A, Hansen T. A common Greenlandic TBC1D4 variant confers muscle insulin resistance and type 2 diabetes. *Nature* 2014;512:190-193.

Mozaffarian D, Fahimi S, Singh GM, Micha R, Khatibzadeh S, Engell RE, Lim S, Danaei G, Ezzati M, Powles J; Global Burden of Diseases Nutrition and Chronic Diseases Expert Group. Global sodium consumption and death from cardiovascular causes. *The New England Journal of Medicine* 2014;371:624-634.

Nielsen AB, Davidsen M, Bjerregaard P. The association between blood pressure and whole blood methylmercury in a cross-sectional study among Inuit in Greenland. *Environmental Health* 2012;11:44.

Nielsen NO, Jørgensen ME, Friis H, Melbye M, Søbørg B, Jeppesen C, Lundqvist M, Cohen A, Hougaard DM, Bjerregaard P. Decrease in vitamin D status in the Greenlandic adult population from 1987-2010. *PLoS One* 2014;9:e112949.

Nøjgaard C, Johansen JS, Bjerregaard P, Bojesen S, Becker U. Plasma YKL-40 in Inuit and Danes. *Alcohol and Alcoholism* 2015;(50):11–17.

Pedersen ML, Bjerregaard P, Jørgensen ME. GAD65 antibodies among Greenland Inuit and its relation to glucose intolerance. *Acta diabetologica* 2014;51:641-646.

Powles J, Fahimi S, Micha R, Khatibzadeh S, Shi P, Ezzati M, Engell RE, Lim SS, Danaei G, Mozaffarian D; Global Burden of Diseases Nutrition and Chronic Diseases Expert Group (NutriCoDE). Global, regional and national sodium intakes in 1990 and 2010: a systematic analysis of 24 h urinary sodium excretion and dietary surveys worldwide. *BMJ Open*. 2013;23;3:e003733.

Riva M, Larsen CV, Bjerregaard P. Household crowding and psychosocial health among Inuit in Greenland. *International Journal of Public Health*. 2014;59:739-748.

Rønn PF, Smith LS, Andersen GS, Carstensen B, Bjerregaard P, et al. Birth weight and risk of adiposity among adult Inuit in Greenland. *PLoS ONE* 2014;9:e115976.

Stevens GA, Singh GM, Lu Y, Danaei G, Lin JK, Finucane MM, Bahalim AN, McIntire RK, Gutierrez HR, Cowan M, Paciorek CJ, Farzadfar F, Riley L, Ezzati M; Global Burden of Metabolic Risk Factors of Chronic Diseases Collaborating Group (Body Mass Index). National, regional, and global trends in adult overweight and obesity prevalences. *Population Health Metrics* 2012;10:22.

Thorseng T, Witte DR, Vistisen D, Borch-Johnsen K, Bjerregaard P, Jørgensen ME. The association between n-3 fatty acids in erythrocyte membranes and insulin resistance: The Inuit Health in Transition Study. *International Journal of Circumpolar Health* 2009;68:327-336.

Valera B, Jørgensen ME, Jeppesen C, Bjerregaard P. Exposure to persistent organic pollutants and risk of hypertension among Inuit from Greenland. *Environmental Research* 2013;122:65-73.

van Aerde MA, Witte DR, Jeppesen C, Soedamah-Muthu SS, Bjerregaard P, Jørgensen ME. Glycemic index and glycemic load in relation to glucose intolerance among Greenland's Inuit population. *Diabetes Research and Clinical Practice* 2012;97:298-305.

Ilanngussaq 3. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup pilersaarusioneqarnera misissueriaaserlu

All. Inger Katrine Dahl-Petersen & Peter Bjerregaard

Siunertaq

2014-imi Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq (B2014), Kalaallit Nunaanni innuttaasunik inersimasunik misissuineruvoq. Innuttaasut peqqissusaat, nappaataasartut- piffissallu ingerlanerani taakku allanngoriartornerat pillugit misissuinerit inernerinik-1993-imiit 94-imut, 1999-imiit 2001-imut kiisalu 2005-imiit 2010-mut (B93, B99, B2005) innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit inernerinut assersuussinikkut nassuiaanissaq siunertat pingaarnersaat. Pingaartumik innuttaasut katitigaanerannut tunngasut, nunap immikkoortuini peqqissutsip inuttullu atukkat assigiinngiaarnerat, nappaateqalersinnaanermut navianaataasut, inuttut atukkanut tunngasut, tarnikkut peqqinneq innuttaasunilu nappaataasartut misissorneqarput. Taamaalilluni Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaasa allanngoriartornerannut-pingaartumik Inuuneritta II-imi (Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissuunissaat anguniarlugu 2013-imiit 2019-imut suliniut) iliuseqarfissatut siunniussanut: Nerisanut-, tupamut-, imigassamut timimillu atuinermut tunngatillugu misissuineq uuttuutitut atorneqarsinnaavoq.

Misissuineq qangaaniilli inooriaatsimiit nalitsinni inooriaatsimut ikaarsaarnermi nappaataasartut allanngoriartornerisa- ilaatigut uummalluutit, sukkorneq nappaatillu anigugassaanngitsut allat immikkut qitiutillugit- peqqissutsimut sunniutaannik paasinarsaaqataasinnaavortaaq, taamaalillunilu pitsaaliuinermit atatillugu iliussissanut pingaarutilimmik toqqammaviussalluni. Kiisalu Canadami inuit akornanni misissuinerit taamaaqataannut assersuussisinnaanermut periarfissiillunissaq.

Kikkut misissuinermi peqataappat

Misissuineq siornatigut Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerni

pingasuni peqataasarsimasunik misissueqqinnertut pilersaarusioneqarpoq. Inuit misissuinermi peqataaqqullugit qaaqquneqartut (amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartut), tassaapput Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerni peqataasarsimasut-amerlasuunut sinniisutut misissorteqqittartunik aamma taaneqartartut, inunnillu nalunaarsuiffimmi 18-iniit 25-inut ukiullit akornanni makitat nutaat (amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartussanut ilassutaasut). Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerni siuliini ilaasarsimasut sulii uumasut maannalu Kalaallit Nunaanni najugaqartut ilaatinneqarnerat, amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartussanut tunngaviqineqarpoq. Misissuisitsisarnerni kingullerni marlunni misissortinnerni peqataasut kisimik ilaapput. Tamatuma kingorna- pissutsit patsisaallutik-illoqarfiit nunaqarfiillu ikittuinnarnik misissuiffiqineqarsinnaa-sut taamaalillutillu peqataasukitsuararsuunissaat naatsorsuutiqineqarsinnaasut (nunaqarfiit amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqarsinnaasunik 25-it inorlugit inullit, illoqarfiit amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqarsinnaasunik 60-it inorlugit inullit) peqataatinneqanngin-nerat patsisaalluni, misissuiffiqineqarsinnaasut killilernerqarput. Taamatutaaq Maniitsumi Qasigiannuanilu misissuiffiqineqarsinnaasut amerlavallaat affaannanngortinneqarput. Taamaalillutik amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqarsinnaanngortut katillutik 3.359-inngorput taakkunanngalu 407-it 18-iniit 25-inut ukioqarlutik. Inuit Kalaallit Nunaanni Qallunaalluunniit Nunaanni inunngorsimangitsut misissuinermi peqataanngillat. Amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqarsinnaasut siulliit, illoqarfinnut allanut nutserneq, toqqukut qimagussimaneq allanilluunniit patsiseqarneq pissutaallutik 11%-imik ikilineqarput.

Misissuinerup ingerlanneqarnera

Paasissutissanik katersineq qaammatit qulit 2014-imi januaarimiit novembarimut – najukkani ilaatigut atuarfinni peqqissaavinnilu ingerlanneqarpoq. Illoqarfinnut angalaneq timmisartukkut ingerlanneqarpoq umiarsuaararlu Kisaq atorlugu Nuummiit Kullorsuarmut angalanermi, Upernavik nunaqarfiillu arfineq marluk tikinneqarput. Paasissutissat suleqatigiinnit apersuinermik sungiussilluarsimasunit marlunniit sisamanut amerlassusilinnit – taakkunannga marluk misissuisitsineq tamakkerlugu peqataasunit - katersorneqarput. Illoqarfiit nunaqarfiillu amerlanersaanni najugaqartut ilaat ataaseq, apersuinermi peqataasussanillu pissarsiornermi suleqataavoq. Apersuineq- apersukkat kissaataat naapertorlugu- kalaallisut qallunaatulluunniit ingerlanneqarpoq katillugit peqataasut 96 procentii kalaallisut apersorneqarput. Sumiiffinni misissugassanik aaviiffiusuni, aaviisartut marluk – misissugassat Canadamut (Centre de toxicologie du Québec/INSPQ) Qallunaat Nunaannullu (Steno Diabetes Center) nassiuinneqartinnagit suliarinnittut aamma peqataapput.

Misissuineq sioqqullugu peqataasunut peqqinnissaqarfimmullu paasissutissiineq

Peqataasut misissuisitsineq sioqqullugu immikkut qaaqqusissummik allaffigineqarnikkut paasissutissinneqarput. Misissuisitsinermi peqataarusuttut mailikkut, allakkatigut sms-erlutilluunniit akissuteqarsinnaapput. Tamatuma saniatigut peqataasussat qaaqquneqartut tamarmik, peqataasussanik pissarsiornermi akisussaasumit oqarasuaatikkut attavigineqarput. Misissortinnermut atatillugu peqataasut oqaatsit atorlugit allakkatigullu paasissutissinneqarput akuersinermullu uppernarsaammik atsiorlutik. Peqataasut aaversittut aaversinnerup inernerisa najukkami peqqinnissaqarfimmut ingerlateqqinneqarnissaannut akuersissummik atsioqqullugit qinnuigineqarputtaaq. Peqqinnissaqarfik tamatumunngalu atatillugu peqqissaaviit, peqqinnissaqarfiup nunap immikkoortuini qitiusumik aqutsisui peqqinnissaqarfimmilu qullersaasut, misissuineq sioqqullugu allakkatigut ilisimatinneqarput. Allagartarsuit TV radiolu atorlugit misissuisitsineq pillugu paasissutissiisoqarpoq. Tamatuma saniatigut

peqataasut, ukiup ingerlanerani misissuineq pillugu malinnaaffigisinnasaannik oqaaseqarfigisarsinnaasaannillu, Facebookimi quppernermik pilersitsisoqarpoq. Nittartakkami www.folkesundhed.gl paasissutissanik annertunerusunik pissarsinissamut peqataasut periarfissinneqarputtaaq.

Apeqqutinik akiuilluni immersuineq apersuinerlu

Misissuinermi immersugassat marluk atorneqartut tassaapput apersuisumit atorneqartoq namminerlu immersugassaq apeqqutinik mianernarnerusunik imalik. Peqataasut agguaqatigiisillugit minutsini 35- ini apersorneqarput, apersorneqarnerup nalaani aap taqqanut naqitsinera pingasoriarluni uuttoqararluni, angissusaat oqimaassusaallu uuttoqararlutik namminerlu immersugassamik immersuisinneqarlutik. Apersuinermi namminerlu immersugassami apeqqutit siornatigut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni atorneqartareersuinnangajaapput. Katillugit inersimasut (18-ileereersimasut) 2.102-it misissuinermi peqataapput, taakkunannga 2.073-it apersorneqarlutik 1.862-illu namminneq immersuillutik. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut amerlanersaat (98%) apersuinermi kalaaliusutut nalilernerqarput. Allaniq toqqaannartumik allassimasoqanngippat nalunaarusiami misissuinerit inernerit kalaallinuinnaq tunngasuupput (N=2.035).

Peqataasunik misissuineq

Peqataasut tamarmik timikkut peqqissusaat misissuiffigineqarpoq. Misissuinerit tassaapput aap taqqanut naqitsineranik uuttuineq, angissutsimik oqimaassutsimillu uuttuineq, qitip silissusaanik uuttuineq, siffissat silissusaannik orsoqassutsimillu uuttuineq.

Tamatuma saniatigut peqataasut ilaat (N=547) sukkornermut (HbA1c), aap orsoqassusaanut (kolesterol /triglycerid mingutitsinerneersunik kiisalu pinngoqaatinik (DNA/ RNA) misissugassanik aaversipput. Aak sinneruttoq Qallunaat Nunaanni Steno Diabetes Centerimi misissugassanut toqqorsivimmi toqqortarineqarpoq.

Apersuinermi sammeneqartut (skema pingaarneq)

Innuttaasut katitigaanerat	Ukiut, suaassuseq, sumi inunngorfik, peroriartorfik angajoqqaallu
Innut atukkat	Ilinniarsimaneq, suliffeqarneq, najugaq, inigisaq angerlarsimaffimmilu atortorissaarutit
Nerisat	Food Frequency Questionnaire B2005-imi atorineqartoq nutartigaq, naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqsinnaaneq
Timimik atuineq	Suliffimmi, angerlarsimaffimmi, sunngiffimmi kiisalu angalanerimi timimik atuineq, issiaannarlunilu suliaqarneq (long IPAQ)
Tupatorneq	Tupatoriaaseq, tupatoqqaarneq, tupatornerup killilersugaanera, sunoorserneq
Nappaatit nappaammullu ersiutit	Uummallunneq, sukcorneq aallu taqqanut naqitsinera, kingornuttakkanik nappaateqalersinnaaneq, sivirusmik nappaateqarneq, anniarneq iluaalliornerlu
Peqqissuseq	Peqqissutsikkut imminut naliliivigineq, nammineq iliuuseqarneq
Nakorsaatit	Nakorsaatitorneq nammineq nalunaarutigisaq
Peqqinnissaqarfik	Peqqinnissaqarfimmik atuineq iluarisimaarinninnerlu
Siutit tusaasallu	Siutikkut nappaatit tusaasaqarnerlu
Kigutit	Tamuasinnaassuseq

Nammineq immersugassami sammeneqartut

Aningaasanoorneq	Aningaasanooriaaseq
Tarnikkut peqqissuseq	Goldberg.ip "General Health Questionnaire" (apeqqutit aqqaneq marluk), inuunermik naammagisimaarinninneq
Imigassaq hashilu	Apeqqutinik akiuilluni immersuinikkut (Cage) ajornartorsiutaasumik imigassartoriaaseqarneq, aalakoorniutigalugu imigassartortarneq, sap. ak. atuineq, meeraanerimi imigassap ajornartorsiutaanera, hashimik atuineq
Nakuuserneq kinguaassiuutitigullu innarliineq	Meeraanerimi angerlarsimaffimmi nakuusernermik misigisaqsimaneq, meeraanerimi, inuusuttuunermi inersimasunngornermi kinguaassiuutinut tunngasumik pinngitaalineqarnermik misigisaqsimaneq
Imminut toqoriarneq imminullu toqunnissamik eqqarsarneq	Inuunerup ilaani ukiullu kingulliup ingerlanerani misigisat

Misissuinerit

Uuttortakkat	Angissuseq, oqimaassuseq, qitip silissusaa, siffissat silissusaat, orsoqassuseq, aap taqqanut naqitsinera
Aaversinnerit	HbA1c, kolesterolit, HDL-kolesterol, LDL-kolesterol naatsorsugaq, triglycerid, kviksølvi, aamma persistente (ataavartunik) organiske-nik mingutsitsineq pinngooqqaatit RNA, DNA, aaversinnerit toqqorsivimmi toqqortat.

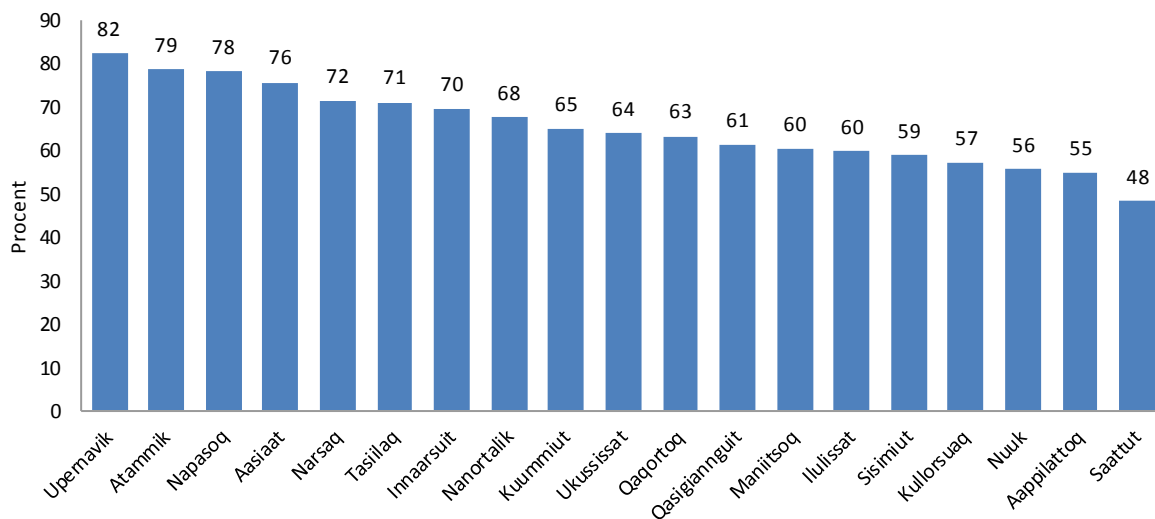
Ataani takussutissiami apersuinerimi pingaarnertut sammeneqartut timikkullu misissuinerit takutinneqarput.

Peqataasunut peqqinnissaqarfimmullu paasissutissiineq

Ullup misissuiffiup naalernerani peqataasut misissuinerit inernerinik (aap taqqanut naqitsinera, body mass index (BMI), orsoqassuseq, angissuseq oqimaassuserlu) paasissutissinneqarput, apeqquteqarnissamullu periarfissinneqarlutik. Kingorna aaversinnerit inernerisa pissarsiarineqarneranni, peqataasut najukkamilu peqqinnissaqarfik – peqataasoq akuersisimappat – taakkunanga paasissutissinneqarput. Peqataasut aaversissimasut tamarmik allakkatigut akissuteqarfigineqarput. Misissuinerit inernerikolesterol, sukcorunngulerneq sukcornerlu (aaversinnerimi HbA1c-ip qaffasissusaa) pillugit-paasissutissanik imaqarput. Misissuinerit kingunerisaannik nakorsaanissamut akisussaaffik apeqquserneqarsinnaanngitsoq peqqinnissaqarfimmiiippoq.

Misissuinerimi peqataasut

Misissuineq katillugit 63%-init peqataaffigineqarpoq. 2014-imi misissuisitsinerimi peqataaneq ukiut suaassuserlu tunngavigalugit allanngorarpoq, inuusuit 18-it 25-illu akornanni ukiullit 42%-iinnaallutik, arnallu angutinut sanilliullugit amerlanerullutik.

Titartaganngorlugu takussutissiaq B.3.1 Kalaallit Nunaanni illoqarfinni nunaqarfinnilu ataasiakkaani 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut procentinngorlugit.

Peqataasut Kujataani Nanortalimmiit, avannaani Kullorsuarmiit Tunumiillu illoqarfinnit aqqanilinneersuupput nunaqarfinniillu arfineq pingasuneersuullutik. Kujataani nunaqarfiit toqqakkat marluk- siullermik sikorsuarnik akornuteqarneq patsisaalluni aappasaanillu anorersuarnera patsisaalluni- tikiqqanngillat. Peqataasut amerlassutsimikkut assigiinngiiaaqaat, Saattuni 48%-iniit Upernavimmi 82%-inut. Ataatsimut isigalugu nunaqarfinni illoqarfinnilu minnerni peqataasut amerlanerupput Nuummeersullu ikinnerullutik. 2014-imi peqataasut procentinngorlugit illoqarfinnut nunaqarfinnullu ataasiakkaanut agguataarneqarnerat, titartaganngorlugu takussutissiami B.3.1-imi takutinneqarpoq.

2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut ukiuinut suaassusaannullu agguataarneqarnerisa, 2014-imi Kalaallit Nunaanni innuttaasut tamakkerlutik katitigaanerannit allaassutaa, tabelimi B.3.1-imi takuneqarsinnaavoq.

Peqataasussanik pissarsiniarnermi akisussaasut allakkerisarfiullu nalunaarutaat tunngavigalugit 2014-imi misissuisitsinermi peqataangitsoornermut patsisaasut pingaernerit tabelimi B.3.2-mi nassuiarneqarput. Immikkoortoq "attavigineqannginneq", inuttaata allakkatigut, oqarasuaatikkut toqqaannanngikkaluamillu ilaqqat sanililluunniit aqqutigalugit pissarsiarineqarsinnaasimannginneranik isumaqarpoq. Teknikkikkut ajoquteqarneq inuillu kukkussutaat: qarasaasiakkut sullississutitigut ajornartorsiuteqarneq, nalunaarsuiffiit kukkuneqarnerat imal. nalunaarsimanngitsut, immikkoortumi ilisimatitsissutaanngitsunik qulequtsikkamiipput.

Peqataasut siornatigut misissuinerni peqataasarsimasut qassit B2014-imi ilaasut tabelimi B.3.3-mi takutinneqarpoq.

Tabeli B.3.1 Misissuisitsineq B2014-mi peqataasut innuttaasunut tamanut sanilliullugit agguataarneqarnerat, suaassut, ukiullu tunngavigalugit immikkoortitat.

	Peqataasut		Innutaasut tamarmik*	
	Amerlassusaat	%	Amerlassusaat	%
Angutit				
Ukiui				
18-24	67	8,6	3.098	16,6
25-34	66	8,4	3.574	19,2
35-59	439	56,1	9.074	48,6
60+	210	26,9	2.906	15,6
Katillugit	782	38,4	18.652	51,2
Arnat				
Ukiui				
18-24	114	9,1	3.010	16,9
25-34	144	11,5	3.493	19,6
35-59	729	58,2	8.372	47,1
60+	266	21,2	2.915	16,4
Katillugit	1253	61,6	17.790	48,8

* Innuttaasut Kalaallit Nunaanni inunngortut

Tabeli B.3.2 Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataanginnermut patsisaasut.

Amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartut	B2014 %
Nutartigaq	N=3.359

Amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartunit nutartikkanit peertut:	
Peqataarusunnginneq, takkutinngitsoorneq	57,0
Napparsimaneq	5,3
Piniarneq, aalisarneq	1,8
Attavigineqannginneq	25,0
Patsisaasut allat	1,2
Ilisimatitsissutaanngitsut	9,6
Katillugit	100

Tabeli B.3.3 Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasarsimasut, Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik 2014-imi misissuisitsinermi peqataasut, kalaallit qallunaallu.

Amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartut	Peqataasut
Misissorteqqittut:	
B93	412
B99	519
B2005	1.291
2014-imi amerlasuunut sinniisutut misissorneqartussanut ilassutaasut (18-iit 25-inut ukiullit)	220
2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut katillugit	2.102

* Peqataasut ilaat innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi arlalinni peqataasimmata, siuliani misissuisitsinermi peqataasut amerlassusaat 2014-imi peqataasut katinneranni ilaangillat.

Tabelimi B.3.4-imi B2005-imi peqataasut B2014-imi ilaanerat sukumiinerusumik takutinneqarpoq. Siornatigut misissuisitsinermi peqataareersimasut katillugit 1.885-it 2014-imi misissuisitsinermi amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqisassanut ilaapput, taakkunanngalu 69%-it peqataallutik.

Tabeli B.3.4. 2005-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut 2014-imi misissuisitsinermi ilaasut.

	Amerlassusaat	Peqataangitsut
2005-imiit 2010-mut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut misissortittut	3.117	
Toqusimasut		206
Kalallit Nunaanniit nuussimasut		108
2014-imi amerlasuunut sinniisutut misissuiffigineqaaqartut	2.803	
Pisariinnerpaamik ataqatigiissaarisinnaaneq eqqarsaatigalugu nunap immikkoortuisa ilaanni amerlasuunut sinniisutut misissuiffigisassanik annikilliliineq*		738
Kingorna peerneqartut**		180
2014-imi amerlasuunut sinniisutut misissuiffigineqartussanngortut	1.885	
2005-i miit 2010-mut misissuisitsinermi ilaasut 2014-imi peqataasut amerlassuseriligaat	1.291 (69%)	

* ass. 2014-imi tikinneqanngitsut.

** ass. inuit nalunaarsorsimaffianni najukkami najugaqanngitsut, toqusimasut.

Ukiunut, suaassutsimut sumilu najugaqarnermut tunngatillugu B2014-imi peqataangitsut amerlassutsimikkut nikinganerat, misissuinerup inernerisa Kalaallit Nuaanni innuttaasunut tamanut atuuttuunerannut sunniuteqarsinnaavoq. Innuttaasut nappaataannik ilisimatusarnerni inuit nappaatillit, innarluutillit inuillu nutsikulasut, peqataasut akornanni annikippallaamik akuusarnerat, inuttut atukkamikkut sanngiiffillit-ilaatigut imigassamik atonerluisut inuillu aalajangersimasumik suliffeqanngitsut, peqataasut akornanni taamatutaaq annikippallaamik akuusarnerat ilimagaarputaaq. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerne peqataangitsut misissuiffigeqqissaarnissaannut, peqataasut peqataangitsullu ukiuinik, suaassusaannik sumilu najugaqarnerannik assersuussineq periarfissatuaagajuppoq. 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi amerlasuunut sinniisutut misissuiffigineqartut ilaat peqataasut misissuisitsinerit siuliisa ilaanneersuummata, misissuisitsinermi matumani peqataasut peqataangitsullu inuttut atukkatigut, peqqissutsimut sunniutilinnik pissusilersuutaasigut nappaatitigullu assigiinnginersut misissorsinnaavarput. Taamaaliorneq 2014-imi misissuisitsinermi peqataasut, innuttaasunut tamanut sinniisuusinnaanerannik naliliinissamut iluaqutaassaaq.

B2014-imi B2005-imi peqataasut peqataangitsullu ukiumikkut nikingassuteqanngillat, arnanulli (39%) sanilliullugit angutit (26%) ikinnerusut peqataapput ($p < 0,001$). Tabelimi B.3.5-imi peqataasut peqataangitsunut sanilliullugit ilinniarsimasuugajuttut atugarissaarnerusullu takutinneqarpoq. Peqataangitsut peqataasunit tupatorajunnerupput, imigassamilli atuinikkut peqqissutsikkullu assigiillutik. Taamaalillutik naatsorsuutigineqartut peqataasut peqataangitsunit inuttut atukkatigut qaffasinnerulaamik inissimasutut isikkoqarput, tamatumali saniatigut assigiinngissutaat annikitsuinnaallutik. Inuilli amerlasuunut sinniisutut misissuiffigineqartussatut makinneqartut B2005-imi B2014-imi peqataangitsut pillugit paasissutissaateqanngilagit.

Tabeli B.3.5. 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi peqataasut peqataangitsullu akornanni inuttut atukkatigut peqqissutsikkullu assigiinngissutit/ningassutit. Ukiuinut suaassusaannullu nalimmassakkat.

	B2014-imi peqataasut N=1.291	B2014-imi peqataangitsut N=594	p
Ilinniagallit (%)	45,1	37,3	0,002
Atugarissaassutsimut uuttuut	4,49	4,19	<0,001
Tupatortut (%)	64,8	69,9	0,03
Sap. ak. kingulleq aalakoorniuutigalugu imigassartortut (%)	37,9	40,5	0,33
Imerajuttuunermet paasiniaariaaseq atorlugu misissuiffigineqartut/Cage positiv	28,2	32,8	0,11
Peqqissutsikkut pitsaasumik imminut naliliivigisut (%)	66,5	63,2	0,17
Sivisuumik nappaateqartut (%)	34,8	38,8	0,09

Siornatigut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit inernerinik assersuussineq

Piffissap ingerlanerani ineriartorneq takusinnaajumallugu misissuisitsinerimi matumani siornatigut innuttaasut peqqissusaannik misissuinerit inernerinik assersuussisinnanissaq kissaatigaarput. Assersuussisinnanissamut misissuisitsinerimi peqataasut katiterneqarikkut ukiuisa, suaassusaasa nunallu immikkoortuani sumingaanneernerisa assersuunneqarsin-naanissaat piunnaasaqaaavaoq. Misissuisitsinerit siuliini pingasuni peqataasut nunap immikkoortuani agguataarneqarnerat 2014-imisut inngilaq. B2014-imut sanilliullugit B2005-imi Kujataa, Avanersuaq nunaqarfiilu amerlanernik peqataasoqarput, B93-imi Kujataa, Kitaata avannaq nunaqarfiillu peqataasoqarnerullutik. Misissuisitsinerimi peqataasartut ukiutigut suaassutsikkullu agguataarnerini, angutit ikiliartuinnarnerat peqataasullu utoqqaliartornerat ersarissumik takutinneqarpoq (tabeli B.3.6). Misissuisitsinerit sisamaasut akornanni misissuinerit inernerinik assersuussinitsinni, misissuisitsinerimi peqataasut ukiui, suaassusaat nunallu immikkoortuani sumingaanneernerat tunngavigalugit katitigaanerisa assigiinngissutaasa ilanngunnissaat, pisariaqartutut nalilerparput. Naatsorsueqqissaarnikkut pingaarnertitsinikkut, sapinngisaq tamaat 2014-imi innuttaasunut misissuiffigisanut sanilliullugit suaassutsip, ukiut nunallu immikkoortuani sumingaanneernerup agguataarneqarneranik assigiissaarisumik atuutilersitsinikkut, tamanna pivoq.

Tabeli B.3.6. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi sisamaasuni ukiut suaassuserlu tunngavigalugit innuttaasut katitigaanerat.

Misissuisitsineq	Ukiut angajullit	
	nukarliillu akornanniittut	Arnat procentinngorlugit
B93	36	53
B99	42	56
B2005	43	56
B2014	50	62

Paasissutissanik aaqqissuineq misissueqqissaarnerlu

Apersuinerimi amerlanerimi peqataasut akissutaat qarasaasiakkut sullississut SNAPsurveys, imm. 12 (<http://www.snapsurveys.com/>) iluaqtsiullugu toqqaannartumik qarasaasianut angallattakkanut (Samsung Galaxy Tablets 2) allallugit immiunneqarput. Apersuinerup nalaani internetsikkut attaveqartariaqannginneq qarasaasiakkut sullississutit Snap-ip iluaqtitaraa. Tamatuma kingorna qarasaasiami SIM korti atorlugu oqarasuaatikkut attaveqaatinut attaveqarikkut, apersuineq allanit takuneqarsinaannorlu paasissutissanik katersivimmumt nassiunneqarpoq. Peqataasut akissutaasa apersuineq naammassiniariartoq pissarsiarineqarsinnaanerannik tamanna kinguneqarpoq.

Nammineq immersugassat assammik allanneqarput kingornalu apersuinerit qarasaasiamut allallugit immiunneqarlutik. Nammineq immersukkanik qarasaasiamut immiussineq tamakkiisoq inummit ataatsimit kalaallisut qallunaatullu apersuinerimik sungiussilluarsimasumit sularineqarpoq. Tamatuma kingorna paasissutissat qarasaasiamut immiussat sullississummut SPSS-imut nuunneqarput,

aaqqissuunneqarlutik aaversinnerillu inernerinik ilaneqarlutik.

Immiussat paasissutissanik imallit naammassiat, inuup normuanut, normumut ilisarnaammut naapertuunnerat marloriarneqarsinnaanerannullu tunngatillugu qulakkeerinninniarluni tutsuiginassusaat misissorneqarpoq. Skemat nammineq immersukkat akornanni makitsinikkut (nammineq immersukkat 1.550-iusut 10%-ii) qarasaasiamut immiunneqarneranni kukkuneqarsinnaanerat – qarasaasiaq atornagu nalinginnaasumik misissorneqarmat kukkuneqanngingajapput (0,1%). Tamatuma saniatigut ilinniagaq, inuussutissarsiut, nappaat kiisalu najugaq sumilu inunngorsimaneq pillugit paasissutissat -kingorna nalunaarusiami misissueqqissaarnerni atorneqartut-immikkoortiterlugit allaannarlugit ilisarnaaserneqarput. Immikkoortut taakku kapitalit aappaanni arfineq pingajuannilu sukumiinerusumik nassuiarneqarput.

Misissueqqissaarnermi periusaasut naatsorsueqqissaarnerlu

Misissueqqissaarneq naatsorsueqqissaarnermi qarasaasiakkut sullississutit STATA imm.12, SPSS imm. 22.0 SAS-ilu atorlugit ingerlanneqarpoq. Tabelit naatsorsueqqissaarnermi allanngorartunik imminnut ataqatigiissunik takutitsisinnaasut atorlugit paasissutissat misissoqqissaarneqarput misiliullu Pearson's Chi² atorlugu naatsorsueqqissaarnermi tutsuiginassusaat misilinneqarlutik. Chi²-misiliummi Tabelimi naatsorsueqqissaarnermi allanngorartunik imminnut ataqatigiissunik takutitsisinnaasumi allanngorartutut toqqakkanut atassuteqarnerseq misissorneqartarpoq. Annertussuseq P naatsorsueqqissaarnermi qulakkeerisinnaannginnermut oqaatiginnittuuvoq. Allaniq taasaqartoqanngippat imminnut ataqatigiissut nalunaarusiami eqqartorneqartut, 5%-mik tutsuiginassuseqarput ($p < 0,05$). P-ip 0,05 ataappagu, tamanna inerniliussap 95%- sinnerlugu nalaatsornerunnginnerata ilimanaateqarneranut oqaatiginnittuuvoq. Tamatuma saniatigut SPSS-imi suleriaaseq General Linear Model, misissueqqissaarnermi ukiunut nalimassakkani atorneqarpoq. Kapitalit ilaanni ataasiakkaani taaguut

”geometri atorlugu agguaqatigiissitsineq” atuartumut saqqummiunneqarpoq. Geometri atorlugu agguaqatigiissitsineq agguaqatigiissitsinerup pissusissamisoorneranik aamma taaneqartarpoq, peqataasut akissutaasa assigiinneqisumik agguataarsimaneranni, ass. peqataasut amerlasuut annikitsunik paasissutissartaqarpata ikittullu annertuunik paasissutissartaqarpata atorneqartarluni. Taamaattoqartillugu nalinginnaasumik agguaqatigiissitsineq, akissutaasut agguataarnerannut eqqunngitsumik isikkoqalersitsissamat, naatsorsueqqissaarnikkut tamatuma ilanngunneqarnissaa pisariaqarpoq.

